

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**Tvůrčí, zážitkové a postojové hodnoty
ve výpovědích klientů hospice**

Gabriela Javornická
Obor psychologie
Forma studia prezenční

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.

Praha 2013

Prague College of Psychosocial Studies

**Creative, experiential and attitudinal values
in the utterances of the clients of the hospice**

Gabriela Javornická

Study program: Psychology

Full - time study

The Diploma Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.

Prague 2013

Anotace: Předmětem bakalářské práce je zjistit pomocí fenomenologické a narativní analýzy, jak prožívají a vykazují klienti hospice tvůrčí, zážitkové a postoje hodnoty podle logoterapie V. E. Frankla. Práce odpovídá na otázky: 1. Vykazují klienti hospice smysl všemi sledovanými hodnotami; tj. tvůrčími, zážitkovými a postoje? 2. Preferují klienti hospice hodnoty postoje nad hodnotami tvůrčími a zážitkovými? 3. Ukazuje se u klientů hospice „jasnozřivost“ a „průzračnost“ v rozpoznávání sledovaných hodnot? Odpovědi na výzkumné otázky byly zjišťovány metodou polostrukturovaného rozhovoru a pozorování. Zjištění, formulovaná v této práci, mají pomoci ke změně postojů vůči fenoménům smrti, utrpení, viny a smysluplnosti života umírajících a k posílení motivace pomáhajících a doprovázejících v hospicích.

Klíčová slova: paliativní péče, hospicová péče, teorie potřeb, kvalita života, euthanazie, syndrom vyhoření, nebezpečí moci, logoterapie, svoboda vůle, vůle ke smyslu, smysl v životě, vůle k nejvyššímu smyslu, tvůrčí hodnoty, zážitkové hodnoty, postoje hodnoty, noogenní neuróza, fenomenologická analýza, narativní analýza, v-rozumívání.

Abstract: The aim of this Diploma work is to find out, using the phenomenological and narrative analysis, how the clients of hospice experience and exhibit creative, experiential and attitudinal values according to the logotherapy of V. E. Frankl. The work responds to the questions: 1. Do the clients of hospice exhibit meaning by all monitored values i.e., creative, experiential and attitudinal? 2. Do the clients of hospice prefer the attitudinal ones values to creative and experiential values? 3. Do the clients of hospice manifest display “clairvoyance” and “transparency” in experiencing the monitored values? The answers to the research questions were found out using the method of semistructured interview and observation. The findings, formulated in this work, should help to change attitudes towards phenomena of death, suffering, guilt and meaningfulness of life of the dying persons and to strengthen the motivation of the assisting and accompanying persons in hospices.

Key words: palliative care, hospice care, theory of needs, quality of life, euthanasia, burnout syndrome, power, logotherapy, freedom of will, will to meaning, meaning in life, will to the highest meaning, creative values, experiential values, attitudinal values, noogenic neurosis, phenomenological analysis, narrative analysis, in-understanding.

Čestné prohlášení o samostatném vypracování práce:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a jen s využitím pramenů a literatury uvedené v seznamu. Toto stvrzuji vlastnoručním podpisem.

.....

Poděkování:

Chci vyjádřit poděkování především vedoucímu mé bakalářské práce, Doc. PhDr. Karlu Balcarovi, CSc., za jeho profesionální rady, podporu a pomoc. Děkuji rovněž mé konzultantce, Mgr. Janě Ambrožové, za cenné rady vážící se k problematice paliativní péče v hospici a za její konzultace ohledně klientů hospice Dobrého Pastýře. Také chci poděkovat celému personálu hospice Dobrého pastýře za milou a podnětnou spolupráci. Především však tímto děkuji účastníkům výzkumného šetření, klientům hospice, kteří jsou vlastně spoluautory této bakalářské práce.

Obsah

Obsah.....	6
ÚVOD	8
1 HOSPICOVÁ PÉČE	11
1.1 Charakteristika	11
1.2 Paliativní péče a kvalita života	11
1.3 Historie	16
1.4 Hospic Dobrého Pastýře	16
1.4.1 Založení	16
1.4.2 Služby	17
1.4.3 Problémy hospice	18
2 LOGOTERAPEUTICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	19
2.1 Svoboda vůle	19
2.2 Vůle ke smyslu	20
2.3 Smysl v životě	20
2.4 Vůle k nejvyššímu smyslu.....	21
2.5 Hodnoty tvůrčí.....	22
2.6 Hodnoty zážitkové.....	22
2.7 Hodnoty postojové	23
3 METODIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	24
3.1 Mapování a teoreticko-kritická analýza	24
3.2 Zkoumaný problém	24
3.3 Hlavní cíl.....	25
3.4 Ověřované výzkumné otázky	25
3.5 Metoda.....	26
3.5.1 Výzkumný soubor, etické otázky a zaštitění	26
3.5.2 Časový harmonogram	27
3.5.3 Získávání dat	27
3.5.4 Zpracování a analýza dat	32
3.6 Validita a výstupy.....	33
4 TŘI KATEGORIE HODNOT PODLE LOGOTERAPIE VE VÝPOVĚDÍCH KLIENTŮ HOSPICE	35
4.1 Hodnoty tvůrčí ve výpovědích klientů hospice	35
4.1.1 Práce	35

4.1.2 Koničky.....	39
4.1.3 Děti.....	43
4.1.4 Vnitřní aktivita.....	43
4.1.5 Ostatní.....	45
4.1.6 Závěr.....	45
4.2 Hodnoty zážitkové ve výpovědích klientů hospice.....	46
4.2.1 Děti.....	47
4.2.2 Lidé.....	48
4.2.3 Koničky.....	48
4.2.4 Práce.....	50
4.2.5 Zdraví.....	50
4.2.6 Závěr.....	51
4.3 Hodnoty postojevé ve výpovědích klientů hospice.....	52
4.3.1 Přijetí.....	53
4.3.2 Spokojenost.....	54
4.3.3 Morálka.....	55
4.3.4 Ponaučení.....	56
4.3.5 Odvaha.....	56
4.3.6 Odpuštění.....	57
4.3.7 Humor.....	58
4.3.8 Pomoc.....	59
4.3.9 Péče o druhé.....	61
4.3.10 Nevyužití možnosti realizace postojevé hodnoty?.....	62
4.3.11 Závěr.....	66
4.4 Hodnoty víry ve výpovědích paní G.....	67
4.4.1 Víra jako tvůrčí aktivita.....	67
4.4.2 Víra jako zážitek.....	68
4.4.3 Víra jako postoj.....	70
4.4.4 Závěr.....	72
5 ZÁVĚR VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	73
ZÁVĚR.....	79
Seznam literatury.....	82
PŘÍLOHY.....	I

ÚVOD

Důvodem pro napsání této práce bylo několik setkání, ke kterým došlo od roku 2009. Ještě před nástupem na Pražskou vysokou školu psychosociálních studií jsem se měla možnost seznámit s knihami známého psychiatra a neurologa s českými předky, V. E. Frankla, který mne nadchl svým myšlením i svými osobními prožitky. Zejména se mne dotkly jeho osobní zkušenosti z koncentračního tábora, které ho však nezlomily, ale otevřely mu nové možnosti. Frankl se rozhodl neuzavřít se a nezanevřít na lidi a svět, ale sdělit tyto zkušenosti ostatním a na svém vlastním životě doložit pravdivost toho, co psal; totiž dát smysl svému životu za každých okolností. Základem pro Franklovu filosofii a psychoterapii, logoterapii, je hledání smyslu v životě. Knihy V. E. Frankla a další knihy od E. Lukasové, jeho následovnice, mne povzbuzovaly v mém vlastním životě, v mém hledání smyslu. Logoterapie mně přirostla opravdu k srdci a povzbudila mne v mém rozhodnutí jít na tuto školu a naplnit také svůj život smyslem. Zde jsem se dozvěděla o logoterapii více a svůj zájem o ni jsem rozšířila o teoretické základy.

Další důležité setkání bylo během mé praxe na škole. Na návštěvě hospice, kde jsme byli v rámci předmětu „Stáže a odborná praxe“ v 1. ročníku na prohlídce, jsem byla svědkem krásného prostředí a atmosféry v místě, kde lidé umírají. Natolik mne to oslovilo, že jsem chtěla praxi realizovat zde. Tak se také stalo. V roce 2011 a 2012 jsem zde strávila s klienty hospice několik týdnů. Byla jsem přijata jako dobrovolník a stala jsem se tak členem týmu lidí, pečujících o umírající. Mou náplní byly především rozhovory s klienty, kteří si chtěli popovídat. Rozhovory s klienty byly pro mne velice inspirující. Rovněž v Denním centru, kde se konaly pro klienty různé, zejména tvůrčí aktivity, jsem se mohla aktivně zapojit. Překvapilo mne, že přes svá omezení vyplývající z terminálního stadia nemoci, byli klienti velice aktivní, optimističtí a plní života. Rádi se svěřovali, vyprávěli své osobní příběhy a sdíleli své radosti i obavy. Vždy jsem z hospice odjížděla domů s pocity smysluplně stráveného dne, byla jsem naplněna radostí a klidem.

Tyto dvě zkušenosti mne přivedly na ověření hlavní myšlenky logoterapie, tj. realizace smyslu života, prostřednictvím tvůrčích, zážitkových a postojoyých hodnot, pomocí výpovědí klientů. Říkala jsem si, že chci předat nějakým způsobem sdělení klientů, jejich vůli ke smyslu, jejich vůli po životě. Klienti byli pro mne příkladem toho, jak naplnit smyslem

svůj život na všech úrovních, o kterých píše Frankl. Paradoxem bylo, že Franklovo paradigma prokazovali lidé, kteří umírali a se kterými tato společnost už jaksi nepočítá. Umírající člověk však může mnoho dát. Setkání, která jsem uskutečnila, byla pro mne setkání, která ovlivnila můj život, daly mu smysl. Cítila jsem se obdarovaná. V této práci jsem chtěla obdarovat zase další, předat to, co jsem obdržela, dál, protože výpovědi klientů jsou něčím, co je trvalé a co nikdy nezmizí, jak by řekl Frankl, jsou natrvalo uloženy v minulosti a tím jsou uchované pro přítomnost i budoucnost, pokaždé když je budu znovu číst já nebo někdo další. Klienti hospice prostřednictvím svých příběhů tu budou navždy. Nemocní, zvláště umírající, jsou našimi učiteli, protože nám dávají lekce o tom, jak sami jednou budeme umírat.

Snad tato práce tedy nebude jen teoretickým přehledem o aplikaci logoterapeutických pojmů na klienty hospice, ale především jejich svědectvím o smyslu života, který není ztracen, dokud člověk dýchá. Že budou oni sami důkazem toho, že o smysl je třeba bojovat, je třeba ho hledat a nacházet uprostřed všech nesnází a omezení, které jakožto člověk mám, jak to prokázal Frankl svým životem, který nevzdal, ani když byl v takových podmínkách, jako byl koncentrační tábor.

Tato bakalářská práce se nazývá „**Tvůrčí, zážitkové a postojoyé hodnoty ve výpovědích klientů hospice**“. V rámci zkoumání těchto výpovědí jsem si stanovila několik **otázek**, které blíže specifikuji v kapitole 3 o metodice. Práci člením do pěti hlavních kapitol. Po úvodu, ve kterém informuji o důvodech sepsání práce, se věnuji v 1. a 2. kapitole **teoretickým východiskům**: 1. kapitola pojednává o hospicové péči; budu zde hovořit, mimo jiné, o principech paliativní péče, kvalitě života a o problémech v této oblasti. Ve 2. kapitole se věnuji logoterapeutickým východiskům. 3. kapitolou vstupuji to **fáze praktické**, kde v metodice výzkumného šetření popisuji ideový plán výzkumného šetření od volby předmětu a cílů, přes zvolenou konkrétní metodu vůči stanoveným výzkumným otázkám, až po způsob analýzy dat. Zde se zvláště zabývám etikou výzkumu. 4. kapitola se již věnuje samotné analýze výpovědí klientů ve vztahu ke zkoumaným hodnotám. Tato kapitola obsahuje další vnitřní členění s úvodem, analýzou a interpretací vybraných výpovědí klientů hospice a závěrečnou sumarizací zjištění. 5. kapitola rekapituluje tato zjištění a odpovídá na výzkumné otázky. Rovněž zde provádím srovnání s jinými podobnými výzkumy. Závěr bakalářské práce věnuji vyhodnocování celého postupu, dosaženým závěrům a vyjadřuji se k přínosu práce v kontextu paliativní péče. Pokouším se zde také predikovat vývoj v této oblasti.

Touto prací bych ráda povzbudila všechny, kteří neúnavně v hospicovém hnutí pracují. Hospic je příkladem starostí o duši, péče o ni ve vztahu k druhému člověku, ale také ve vztahu k duši vlastní. Chci povzbudit dobrovolníky, kteří se často stydí říci, že pracují v hospici. Je to služba, o které by měli vědět všichni, aby se mohli připojit další, kteří váhají. Buďte ostatním světlem, jakým jsou i samotní klienti hospice. *„Světlo nikdo nedává pod lampu. Vy jste světlo světa. Město ležící na hoře nemůže být skryto. Také nerozsvěcují lampu, aby ji postavili pod nádobu, ale na stojan a tehdy osvětluje všechny, kdo jsou v domě. Tak nechte své světlo zářit před lidmi, ať vidí vaše dobré skutky a vzdají slávu vašemu Otci, který je v nebesích.“* (BIBLE, 2006, Mt 5: 14 - 16)

1 HOSPICOVÁ PÉČE

1.1 Charakteristika

Hospicová péče je indikovaná tehdy, když je standardní léčba onemocnění v lékařském zařízení již neúčelná a nemocný z různých důvodů nemůže být v domácí péči. SVATOŠOVÁ (2008) vyjmenovává tyto indikace přijetí do hospicové péče: postupující nemoc ohrožuje člověka na životě, je nutná paliativní úlevná péče, není potřeba akutní a nemocniční léčba, domácí péče nestačí nebo není možná. V hospicové péči jde o doprovázení nemocného, ale i jeho blízkých, lidským a současně profesionálním přístupem. Základem je, dle SVATOŠOVÉ (2008), nelhat klientovi o jeho nemoci, zbavit ho strachu, spolupracovat s rodinou a omezit invazivní metody lékařské péče. Doprovázení se děje v týmu lidí, jejichž úkolem je pomáhat a sloužit. V hospici „jde o to, naplnit dny životem, nikoliv život naplnit dny.“ (SVATOŠOVÁ, 2008, s. 115) Středem zájmu se tak nestává nemoc, ale člověk jako takový. Myšlenka hospicového hnutí vychází z úcty k člověku, jako jedinečné bytosti. Hospic nemocnému garantuje, že nebude trpět nesnesitelnou bolestí, bude respektována jeho lidská důstojnost a v posledních chvílích života nebude osamocen. Hospicová péče tedy úzce souvisí s paliativní péčí, ale také s kvalitou života a specifickými potřebami klientů. Na následujících stránkách se tedy budu věnovat stručně této problematice.

1.2 Paliativní péče a kvalita života

Pojmy paliativní péče a hospicová péče se často užívají jako synonymum. Sabatowski předkládá následující **definici paliativní péče** podle WHO (světové zdravotnické organizace): „Paliativní medicína je aktivní, celostní péče o pacienty s progresivním pokročilým onemocněním s malou nadějí na uzdravení, kdy onemocnění nereaguje na kurativní léčbu a nejvyšší prioritou je utlumení bolesti a dalších obtíží, psychologických, sociálních a spirituálních problémů.“ (cit. dle STUDENTA aj., 2006, s. 38) SVATOŠOVÁ (2012) chápe člověka jako bytost s potřebami biologickými, psychologickými, sociálními a spirituálními. Obsahem spirituálních potřeb se stávají otázky po smyslu vlastního života. Takové otázky nabývají u umírajícího na významu. Paliativní péče nezahrnuje pouze oblast tělesnou, biologickou, ale zahrnuje člověka celostně, komplexně, s jeho dalšími potřebami. Nejružnější

teorie potřeb potvrzují důležitost spirituální potřeby jako jedné ze složek osobnosti člověka. Objevíme ji např. u teorie potřeb Maslowa z roku 1970. V jeho tzv. pyramidě potřeb stojí na samém vrcholu pyramidy, kde se nachází existenciální potřeby sebenaplnění a seberealizace (cit. dle ATKINSONOVÉ et al., 2003, s. 471). ATKINSONOVÁ et al. (2003) také zmiňuje v této souvislosti sebetranscendenci, tzv. vrcholné zážitky, o které Maslow svou pyramidu potřeb rozšiřuje. Vrcholné zážitky, zahrnují pocity štěstí a naplnění v souvislosti s tvořivou činností, nebo estetickými vjemy, vztahující se ke kráse. COVEY (2006) vychází z komplexního paradigmatu lidské podstaty, která zahrnuje celistvého člověka s tělem, myslí, srdcem a duší. Ve své teorii čtyř potřeb lidí¹, upozorňuje také na spirituální oblast, která zahrnuje potřebu nechat odkaz. Tu Covey charakterizuje jako potřebu smysluplné činnosti a přispění k dění kolem nás. Odkaz člověka v sobě zahrnuje dimenzi lidské duše. FRANKL (2006b) rozšiřuje tradiční model fyziologické a psychologické dimenze osobnosti o noickou dimenzi, která je paralelou spirituálních potřeb člověka. Noická dimenze souvisí s potřebou nacházet smysl v životě, vztahuje se k vůli ke smyslu. Různé teorie potřeb tedy počítají se spirituálními potřebami člověka, které úžeji definují také jako potřebu smyslu v životě.

Výše uvedené potřeby, včetně spirituálních, duchovních, jsou vyjádřeny také tzv. **kvalitou života**, která je předmětem paliativní péče. Kvalita života se totiž netýká pouze zdravých, ale také nemocných a umírajících. Definovat pojem kvality života není jednoduché. Holčík v roce 1996 uvádí definici podle WHO: „*Dojem jednotlivců nebo skupin, že se vychází vstříc jejich potřebám a že se jim neupírají možnosti, aby dosáhli štěstí a naplnění.*“ (cit. dle BAŠTECKÉ a GOLDMANN, 2001, s. 328) Zde BAŠTECKÁ a GOLDMANN (2001) dávají do souvislosti bio-psycho-sociálně-spirituální model, ve kterém se kvalitou života u onkologických pacientů míní pohoda ve všech uvedených oblastech. V odborném diskursu existuje shoda v chápání kvality života jakožto kategorie prožitku. Prožitek štěstí a spokojenosti definuje každý člověk sám. Tento prožitek není vázán pouze na biologické zdraví.

K **měření kvality života** se používá řada dotazníků, vycházející z různých metodik. Zmíním zde například dotazníky **Index Quality of Life (IQL)**, (HAŠKOVCOVÁ, 2007, 2010), které zahrnují šest oblastí, které se týkají i umírajícího: 1. sebezpřijetí ve vztahu ke své minulosti; 2. pozitivní vztahy s důležitými osobami; 3. autonomie s právem na vlastní názor v obtížné situaci; 4. zvládání životního prostředí v kontextu pocitu bezpečí; 5. osobní rozvoj

---

¹ Viz příloha č. III.

jako poslední část osobního zrání; 6. smysl života s rekapitulací života. VÁVROVÁ (2012, s. 30) se v této souvislosti zmiňuje o tzv. **hodnocení životní dráhy**. Hodnocení kvality života je, podle Vávrové, subjektivní chápání životní historie jedince. Jeho životní historie se skládá ze za sebou jdoucích událostí, které mohou být jak pozitivní, tak negativní. Pocit štěstí je vázán s daným člověkem, ne se situací. VÁVROVÁ (2012, s. 31) zde odkazuje na postoje hodnoty V. E. Frankla. Člověk ve způsobu, jakým bere na sebe svůj nezvratný osud, sobě otevírá možnosti, jak smysluplně žít. ONDRUŠOVÁ (2011, s. 45-54) potvrzuje nejednoznačnost pojmu kvalita života a poukazuje na dvě dimenze konceptu kvality života. Na koncept subjektivní, svázaný s pohodou a spokojeností jedince a objektivní, zahrnující naplnění požadavků podmínek a potřeb jedince. V hodnocení kvality života dále Ondrušová odkazuje na dotazníky **WHAQOL-BREF** a **WHOOQOL-OLD**, ve kterých zdůrazňuje položku smysluplnosti života, která je základem logoterapie V. E. Frankla. Otázka smysluplnosti života je součástí také Veenhovena modelu z roku 2000 (cit. dle ONDRUŠOVÉ, 2011, s. 46-47). Kováč roku 2004 vytvořil **tříúrovňový model kvality života**, který je zastřešen smyslem života, jakožto psychickým regulátorem (cit. dle ONDRUŠOVÉ, 2011, s. 47-48). Vidíme, že koncept smyslu života se v hodnocení kvality života objevuje. Komplexní přístup ke kvalitě života představuje také **model Centra pro podporu zdraví** v Torontu v Kanadě, který se opírá v hlediscích hodnocení kvality života o tři základní kategorie: 1. být ve smyslu fyzickém, psychologickém a spirituálním, 2. náležet k určitému prostředí, 3. realizovat se a mít naději. Spirituální bytí v modelu představuje hodnoty, víru a přesvědčení (ŠAMÁNKOVÁ aj., 2011, s. 31-32).

Umírající člověk je samozřejmě v mnohých možnostech, jak žít kvalitní život, značně omezen, ale pocit osobní pohody, kterou kvalita života zahrnuje, se týká každého člověka, zvláště umírajícího. Objektivní požadavky kvality života hospicová, paliativní péče ve své komplexnosti odpovídajícím způsobem, přiměřeným nezvratnému stavu člověka, zajišťuje. Zahrnuje tři **různé formy**: 1. domácí; 2. stacionární; 3. lůžkovou. Domácí a mobilní hospice, ambulantní péče, Denní centra, tj. stacionáře při hospicích a hospice s lůžkovým vybavením představují formu specializované formy této péče. Svatošová hovoří o **dvou etapách** této péče: **1. etapa**: Péče a doprovázení nemocného a jeho blízkých v období zjištění závažné diagnózy až po nástup terminálního stadia. Zde klient obvykle prochází fázemi podle Kübler-Rossové (cit. dle SVATOŠOVÉ, 2008, s. 25): 1. negace, šok, popírání; 2. agrese, hněv, vzpoura; 3. smlouvání, vyjednávání; 4. deprese, smutek; 5. akceptace, smíření, souhlas. **2.**

etapa: Během terminálního stavu péče o tělo zemřelého a doprovázení pozůstalých zpravidla po dobu jednoho roku. O umírajícího je pečováno v duchu jeho potřeb, které jsem popsala výše. Spirituální, duchovní, noologická složka osobnosti klienta je rozvíjena různými aktivačními programy: arteterapií, muzikoterapií, dramaterapií, zooterapií nebo ergoterapií. Hospic poskytuje i duchovní služby.

Hospic zajišťuje potřeby svých klientů týmově. Důležitá je týmová **spolupráce zdravotního personálu**, ale také psychologů, dobrovolníků a duchovních, kteří pečují o spirituální potřeby člověka obzvláště. Zakladatelka hospiců, C. Saundersová, vidí v týmové spolupráci následující priority: *„Péče o umírající je především časem, kdy mají spolupracovat doktor, sestra a kněz. Doktoři a sestry, kteří mají čas a srdce naslouchat, se setkají s problémy všeho typu: mentálními, morálními i duchovními. Odkážou své pacienty na kněze tam, kde to bude možné, ale je důležité, aby nebyl zavolaný až v posledním okamžiku.“*² (SAUNDERS, 2006, s. 15) **Naplňování spirituálních potřeb** dle Svatošové (2012) nemá tým pečovatелů podceňovat, zvláště když jsou přítomny u klientů výčitky svědomí. To Svatošová dokládá následujícím výrokem: *„Jde o hlubší a osobnější angažovanost ve sdílení se s pacientem na té nejhlubší úrovni.“* (SVATOŠOVÁ, 2012, s. 134)

Faillová představuje zajímavou metodu, tzv. **validaci**, která pracuje s nedořešenými problémy v minulosti, vyrovnává se s prožitým životem, snižuje stres způsobený ztrátami, dosahuje spokojenosti a vrací lidem vlastní identitu (cit. dle HAŠKOVCOVÉ, 2010, s. 256). To jsou oblasti, které jsou pro umírající velmi důležité. Umírající potřebují individualizovanou péči orientovanou na pacienta, ve které se zohledňují jeho momentální potřeby. I když klasická léčba ve zdravotnických zařízeních již skončila, to neznamená, že skončila péče. Zde nastupuje právě péče paliativní. Cílem pobytu klienta v hospici tedy není co nejdéle doba přežití nebo „zadržení smrti“, tzv. **dysthanázie** (HAŠKOVCOVÁ, 2007); cílem je co nejkvalitnější prožití tohoto období s ohledem na výše uvedené faktory kvality života.

V současné době se vede široká diskuse na téma **euthanázie**. Euthanázie má širší význam a více definic. HAŠKOVCOVÁ (2007) zde hovoří o plasticitě pojmu, který označuje řadu situací. Tradičním výkladem je synonymum pro tzv. dobrou smrt. Dochází také k významovému posunu směrem k tzv. smrti z milosti, která asociuje aktivní euthanázii,

---

² Vlastní překlad autorky této práce.

tzv. strategii přeplněné stříkačky, ve které lékař aktivně ukončí život pacienta, který je nevléčitelně nemocný a trpí silnými bolestmi, na jeho svobodnou žádost. Otázka svobody je v tomto ohledu velice sporná. Dále hovoří Haškovcová o euthanázii pasivní, tzv. strategii odkloněné stříkačky, kde dochází k přerušení léčby, která by nevléčitelně nemocného neúměrně zatěžovala a léčba by byla marná. Pojem marné léčby je problematický. **Východiskem je paliativní péče:** „*Žádost umírajícího o milosrdnou smrt je většinou ambivalentní. Na jedné straně si těžce zkoušející člověk přeje vysvobození, na druhé straně se těší ze života, i když je zakalen celou řadou obtíží. Z tohoto důvodu lze považovat za neetické, aby člověk žádal o svou vlastní smrt... I ti, kteří připouštějí možnost některé z forem euthanazie, však dobře cítí rozpor mezi tradiční povinností ochrany života a současnou možností jeho ‚předčasného‘ ukončení. Nezřídka pak docházejí k závěru, že jediným mravně ospravedlnitelným rozhodnutím je kvalitní paliativní léčba, popřípadě možnost ‚nechat zemřít‘ (upustit od takových zásahů, které jsou označovány za marné).*“ (HAŠKOVCOVÁ, 2007, s. 158)

Svatošová v euthanázii vidí nesmyslné ukončení možností člověka, když je tu možnost paliativní péče: „*Pokud se nemocnému dostává správné a všestranné péče, o urychlení smrti nikdy nepožádá. Výjimku představují duševní poruchy. Nejčastější příčinou takových žádostí je bohužel nezáměr a neúcta k člověku jako jedinečné a neopakovatelné bytosti.*“ (SVATOŠOVÁ 2012, s. 56-57) Svatošová dále pokračuje v kontextu postojové hodnoty Frankla, když potvrzuje, že náhlá smrt by člověka připravila o možnost naplnění postojových hodnot, o možnost odpuštění, smíření, o možnost dát smysl celému předchozímu životu.

FRANKL (2006b) vidí v euthanázii pokus zničit „život, který není hoden žití“. Frankl vidí v umírání zaokrouhlování života do smysluplné totality. Právě vědomí konečnosti totiž dává lidské existenci smysl. Není možné bránit smyslu, který se může naplňovat a prožívat v přijetí konečného údělu, který nemůže být člověku odňat, údělu utrpení, viny a blížící se smrti. K euthanázii, k předčasnému ukončení života, se vyjadřuje i známý benediktinský mnich A. Grün těmito slovy: „*Nebo určíme sami našemu životu konec, když se nám přestane zdát hoden žití. Pak se ovšem umírání nestane rozloučením a nadějí ve shledání, ale zánikem a sebeukončením.*“ (GRŮN, 2010, s. 117)

Saundersová, potvrzuje, že v hospici lidé neumírají v bolestech, a že strach vyplývá především z průběhu umírání. „*Není to ani tolik smrt samotná, jako vlastní proces umírání, čeho se lidé nejvíce bojí - ve skutečnosti, když přijde, je téměř vždy bezbolestná a pokojná.*“

*Mentální a fyzická bolest většinou ustoupí v průběhu posledních dnů před smrtí a téměř vždy v průběhu posledních hodin. Pacienti a jejich příbuzní často potřebují, aby jim to bylo řečeno.*³ (SAUNDERS, 2006, s. 17) Paliativní péče a euthanázie jdou kvůli své základní filosofii a cíli, v duchu výše uvedeného, proti sobě.

1.3 Historie

Slovo hospic pochází z latiny: „hospitium“ = útulek. Již ve starověkém Římě a středověku byly u cest **útulky** pro poutníky kvůli odpočinku a pro choré pro uzdravení, aby mohli pokračovat na své cestě nebo zde mohli zemřít. Za první hospic moderního typu je považován Hospic sv. Kryštofa, který založila roku 1967 ve Velké Británii C. Saundersová. Po té začaly vznikat hospice na celém světě. Dnes jich je přes tři tisíce.

U nás existovaly tzv. **ošetřovatelské domy** a v 50. letech minulého století byly zrušeny. Po převratu v roce 1989 přišla s myšlenkou **hospiců**, v tehdy ještě Československé republice, M. Opatrná, která ovšem z důvodů nepochopení narážela na odpor a její projekt nakonec nebyl naplněn. Až později, v roce 1996, úspěšně otevřela první český hospic Anežky České v Červeném Kostelci M. Svatošová. Potom hospice začaly vznikat i v dalších městech, jako například v roce 2008 v Čerčanech Hospic Dobrého Pastýře, kde jsem provedla i své výzkumné šetření.

1.4 Hospic Dobrého Pastýře

1.4.1 Založení

Hospic Dobrého Pastýře je jediným hospicem ve Středočeském kraji. V roce 2009 poskytl své služby 408 pacientům. Hospic má 24 jednolůžkových a 3 dvoulůžkové pokoje. Hospic byl založen Občanským sdružením Tři, které je reprezentováno třemi denominacemi církví. Předsedkyní a vizionářkou celého projektu byla T. Dvořáková ve spolupráci s paní M. Svatošovou. Celý projekt čítá nejenom hospic s jeho mobilní a lůžkovou částí, ale také

---

³ Vlastní překlad autorky této práce.

budoucí výstavbu Komunitního domu s kostelem Nejsvětější Trojice a alternativní školy s volnočasovým programem.

1.4.2 Služby

Hospic Dobrého Pastýře poskytuje **paliativní péči** o klienty v terminální fázi života. Naprostá většina klientů zde trpí nádorovým onemocněním, a to bez ohledu na věk. Režim dne klientů je individuální a přizpůsobený potřebám klienta: kdy chce jíst a pít, kdy se chce koupat, kdy chce společnost druhých lidí. To je ponecháno na jeho volbě a možnostech. Jde o to, aby klient dny, které jsou doprovázeny jeho těžkou nemocí, prožíval jako dny, které jsou naplněny smyslem. Pokoje klientů nevypadají jako klasické nemocniční pokoje, spíše vypadají jako domov. Vždyť i jména klientů jsou zde napsaná na krásných keramických tabulkách u vchodu do pokojů. V pokojích jsou ve stejných, veselých barvách závěsy, povlečení i ubrusy. Na parapetech jsou květiny. V podobném duchu vypadají i chodby hospice. Každý detail tu má svůj význam. Na pokojích mohou být s klienty ubytovaní jejich rodinní příslušníci, jejichž přítomnost je pro klienty nepostradatelná. Služby hospice jsou připraveny tak, aby klienti žili životem co nejpodobnějším běžnému životu s jeho zájmy a činnostmi. Hospic provozuje tzv. **Denní centrum** s bohatým programem, kde se klienti mohou potkávat s dalšími klienty z hospice, ale i s klienty mimo hospic, kteří přicházejí z domácího prostředí pouze na denní program. Hospic provozuje také **restauraci „U modrého beránka“**, který slouží jak hospici, tak široké veřejnosti. Pro klienty, kteří jsou doma, hospic poskytuje mobilní a asistenční služby, sociální poradnu a půjčovnu zdravotních pomůcek. Mezi další projekty patří již zmiňovaný **Komunitní dům s kostelem Nejsvětější Trojice**, který se již započal stavět. Komunitní dům by měl sloužit, mimo jiné, pro seminární a přednáškové účely a volnočasové aktivity místních obyvatel. Duchovní služby zatím poskytují duchovní v prostoru půvabné malé kaple přímo v prostorách hospice a samozřejmě na pokojích klientů. **Projekt „Školy Tři“** má za cíl vybudovat školní zařízení pro základní stupeň a gymnázium v areálu hospice. Tím vznikne společný mezigenerační prostor pro vzájemné setkávání a obohacení. Děti a mládež se mohou stát svědky završení lidského života, starší mohou pomáhat jako dobrovolníci a být cennou pomocí a inspirací pro umírající. Klienti mohou děti a studenty pozorovat v jejich aktivitách a radovat se z projevů jejich mládí. V prostorách hospice se také pořádají různé **akce pro veřejnost**, které uvádějí činnost hospice do povědomí veřejnosti a pomáhají bořit různé předsudky a obavy.

1.4.3 Problémy hospice

Problémy jsou všude, i v oblasti, která má za cíl pomáhat, pracovat pro jednu vizi, v týmu, spolehnout se jeden na druhého. Zde je to obzvláště důležité a viditelné. V hospici Dobrého Pastýře je práce všech protknutá společnou vizí, ale poměrně dlouhou dobu se slad'ovaly kompetenční a organizační struktury. Viděla jsem, že interpersonální problémy, týkající se především problémů v komunikaci, nebezpečí moci, ale i syndromu vyhoření, jsou typickými příznaky „nemocí“ v pomáhajících profesích.

Ústřední příčinou **syndromu vyhoření** je samotný fakt pomáhajícího vztahu a tlak na stálý a bezchybný pracovní výkon (HECZKO, 2000). Což byl i případ jedné nejmenované ženy pracující pro hospic. Heczko k tomu dodává: *„Člověk zůstane stát jakoby bez paliva, navíc s poškozeným motorem. Palivo, které dodávalo celému počínání energii, vyhořelo a z člověka zůstal jen popel, neschopný žádného činu.“* (HECZKO, 2000, s. 7) Syndromu vyhoření lze předcházet, zvláště když se varovné signály v podobě přetížení organismu a chronický stres neberou na lehkou váhu.

Nebezpečí moci je také nebezpečím, které číhá v pomáhající profesi. Jeden muž, pracující pro hospic, se právě s tímto nebezpečím potýkal. Navíc měl problémy i s hranicemi vůči jedné klientce. Ten, kdo pracuje v pomáhajících profesích, by měl znát své stinné stránky, motivy a potřeby. To zvýší možnost, že bude moci skutečně pomáhat. Jaké jsou moje motivy pomáhat? *„Většina z nás by na otázku ‚proč‘ odpověděla, že šlo o přání starat se, léčit - o přitažlivost ‚archetypu léčitel-pacient‘. Vedle toho však může existovat i skrytá potřeba moci, jednak obklopením se lidmi, kteří jsou na tom hůř než já, jednak možností řídit části životů lidí, kteří potřebují pomoc.“* (HAWKINS a SHOHET, 2004, s. 26)

Hospic Dobrého Pastýře, asi jako všechny podobné neziskové organizace, se potýká s finančními potížemi. Každým rokem oslovují nové sponzory a dárce na různých úrovních, protože dokonalé služby a prostředí potřebují financování. Nakonec ale více, než finanční problémy, ohrožuje činnost hospiců vnitřní rozklad vztahů, na kterých je tato služba založena. Je proto důležité, aby část času, věnovaná klientům a péči o ně, byla věnována vymezením úloh, slad'ování a nápravám selhání. Jako důležitá se mi jeví pravidelná školení, supervize, intervence poradenských služeb zvenčí, ale také osobní setkávání a péče o pomáhající a doprovázející. Péči je třeba rovnoměrně směřovat ke každému. Základem je ovšem dobrá vůle ze strany všech zúčastněných.

2 LOGOTERAPEUTICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

PROCHASKA a NORCROSS (1999) uvádějí, že logoterapie se soustřeďuje na jednu z hlavních forem nebytí⁴, je zaměřena na chybění smyslu. Nebytí je pozadím, proti němuž vystupuje figura utvářeného bytí. Toto bytí je podstatou existence, která je vlastní jenom člověku. Základním filosofickým, psychologickým a psychoterapeutickým konceptem logoterapie V. E. Frankla (VIKTOR FRANKL INSTITUTE, 2011) je svoboda vůle, vůle ke smyslu a smysl v životě. Smysl je pozadím, proti němuž vystupuje figura bytí člověka, která teprve může smysl zrealizovat. Tento smysl člověk realizuje prostřednictvím tří kategorií hodnot, hodnot tvůrčích, zážitkových a postojových.

2.1 Svoboda vůle

Vůle člověka je svobodná v tom smyslu, že nepodléhá plně podmínkám, ve kterých se nalézá. Člověk má možnost se svobodně rozhodnout a zaujmout postoje ke svým psychologickým, biologickým a sociálním podmínkám, ke své dimenzi bytí, ve kterých se nalézá. Tato svoboda vyplývá z duchovního rozměru člověka. Člověk je duchovní osoba, která nejenom reaguje, ale aktivně spoluvytváří svůj život. Člověk je schopen sebetranscendence. Podle Frankla „*být člověkem znamená být vždy zaměřen na něco nebo na někoho mimo sebe, tj. na dílo, na milovaného člověka či na Boha.*“ (cit. dle PLHÁKOVÉ, 2006, s. 214) Duchovní svobodu není možné člověku za žádných okolností odebrat a tak má člověk vždy příležitost svůj život smysluplně uspořádat. LUKASOVÁ (2006) poukazuje na odpovědnost člověka. Člověk je odpovědný za zaujetí postojů ke svým podmínkám a říká, že pokud by jeden člověk nebyl odpovědný za svůj postoj, tak nikdo; a pokud by jeden člověk odpovědný byl, tak jsou všichni. Frankl vidí nebezpečnost redukce člověka, pokud ho budu vnímat jako pouhou oběť svých podmínek. Co se stane po takové redukci s vinou člověka? Frankl k tomu dodává: „*Jestliže se vezme člověku vina, tak se mu také vezme jeho důstojnost.*“ (cit. dle LUKASOVÉ, 2006, s. 142) Člověku se tím brání v naplnění postojových hodnot tím, že nemá možnost vinu překonat a pokud možno ji napravit.

---

⁴ Čtyři formy nebytí, říše nebytí, jakožto důsledky života, jsou dle Tillich (cit. dle PROCHASKY a NORCROSSE, 1999, s. 88-90): konečnost/smrt, nutnost jednat/rozhodování, nesmyslnost, izolace/základní osamocení. Z nebytí vystupuje figura smyslu. Smyslem se zabývá právě logoterapie.

2.2 Vůle ke smyslu

Vůle ke smyslu je základem existence člověka. Je základem schopnosti téměř cokoli snést. Člověk není jen svobodný od něčeho, ale je svobodný k něčemu, totiž k dosahování cílů a záměrů, které jsou pro něj smysluplné. Pro každého člověka je smysl jedinečný a neopakovatelný. Člověk má potřebu smyslu a jeho naplnění. Vedlejším produktem se stává seberealizace. Vůle ke smyslu je oslabena existenciálním vakuem, pocitem nesmyslnosti, hrozbou, která nese v sobě úzkost, existenciální úzkost. Když člověk nemůže uskutečnit, naplnit svůj smysl, jeho život se stává prázdným a nesmyslným. To vede k frustraci, agresii, depresi, ale i k sebevraždám a dalším vážným problémům. Dochází k existenciálnímu vakuu, které generuje tzv. **neogenní neurózu**. Frankl se zamýšlí nad příčinami a říká: *„Na rozdíl od zvířat člověku neříkají žádné instinkty, co musí dělat, a dnešnímu člověku už také neříkají žádné tradice, co by dělat měl; a často se zdá, že už vůbec neví, co vlastně chce. Tím spíše je žhavý na to, aby chtěl jenom to, co dělají druzí, nebo dělal jen to, co druzí chtějí. V prvním případě máme co dělat s konformismem, v druhém případě s totalitarismem. Nejen konformismus a totalitarismus však patří k následkům existenčního vakua, je to také neuroticismus.“* (FRANKL, 1998, s. 15) Bdělé svědomí člověka je schopno odporu proti konformismu a totalitarismu (FRANKL, 2006d). Základní otázka pro existenci člověka je otázka kladená životem, který se nás ptá, jaký smysl mu dáme. A člověk odpovídá celou svou existencí. FRANKL (2006d) vůli ke smyslu směřuje ke tvarovému chápání, kdy každá situace obsahuje charakter požadavku, smysl, který má objevit a naplnit osoba postavená do této situace. Díky vůli ke smyslu člověk hledá a nachází smysl, a to právě prostřednictvím tří druhů hodnot, které budu sledovat později.

2.3 Smysl v životě

Smysl v životě není iluze, je to objektivní realita. Člověk je oslovován životem, který mu klade otázky a člověk na ně odpovídá: *„Člověk sám smysl nestanovuje; je to něco, co ho přesahuje.“* (PLHÁKOVÁ, 2006, s. 214) Smysl nemůže být dle Frankla dán z vnějšku, nemůže být vypracován, ale musí být hledán. Člověk, který nemůže smysl najít: *„Vytváří si na útěku před pocitem bezesmyslnosti buď nějaký nesmysl, nebo něco subjektivního: to první se odehrává na scéně - absurdní divadlo, to druhé v opojení, zvláště vyvolá-li ho LSD.“*

V tomto opojení mu hrozí nebezpečí, že mu unikne skutečný smysl, skutečné úkoly vnějšího světa.“ (FRANKL, 1998, s. 18) Frankl hovoří o společnosti nadbytku, ve které žijeme. Jsme přesyceni podněty z masmédií a různými „dráždidly“. Musíme být proto vychováváni k odpovědnosti k tomu, abychom si selektivně vybírali „*co je a co není podstatné, co má a co nemá smysl, co se dá zodpovědět a co ne.*“ (FRANKL, 1998, s. 20) Každá situace je neopakovatelná a člověka vyzývá k jinému chování. Někdy vyžaduje aktivní přístup (tvůrčí hodnoty), někdy má člověk pouze něco zakoušet (zážitkové hodnoty) a jindy jenom chce, aby vzal svůj úděl na sebe (postojové hodnoty). „*Vždy se však každá situace vyznačuje onou ojedinělostí a jedinečností, která pokaždé připouští jen jednu (totiž správnou) odpověď na otázku, která je obsažena v té které konkrétní situaci.*“ (FRANKL, 2006a, s. 90)

2.4 Vůle k nejvyššímu smyslu

FRANKL (2006c) ukazuje na tvůrce smyslu, na Boha, který je tím **nejvyšším smyslem**. Frankl také dodává, že nejvyšší smysl se intelektuálnímu přístupu zcela vymyká. Není totiž jednou věcí mezi ostatními, nýbrž je Bytím samým. Frankl zavádí v této souvislosti pojem tzv. **nad-smyslu**, který leží nad světem. Řada lidí má kontakt s **tvůrcem smyslu**, tj. s Bohem, který je pro ně vedením pro jejich život. Náboženství potom charakterizuje FRANKL (2006c) jako naplnění **vůle k nejvyššímu smyslu**. To Frankl dokládá slovy Wittgensteina: „*Věřit v Boha znamená vidět, že život má nějaký smysl.*“ (cit. dle FRANKLA, 2006c, s. 77) Pro všechny lidi existuje vedení **svědomím** a **vědomím**. Člověk má realizovat to nejlepší možné v sobě a ve světě tím, že vidí a realizuje smysl každého okamžiku v každé situaci. Frankl k tomu dodává: „*Fakt, že lidské vědění a svědomí chybují, nijak neruší transsubjektivitu toho jsoucího, k němuž míří lidské vědění, a toho nutného, k němuž míří lidské svědomí. Oním jsoucím a nutným je Bůh a s ním spojená víra, naděje a láska. Člověk není vševědoucí, ale spíše se rozhoduje podle nejlepšího svědomí a vědomí.*“ (cit. dle PLHÁKOVÉ, 2006, s. 215) Vůle k nejvyššímu smyslu stojí mimo hlavní kategorie realizace smyslu podle V. E. Frankla a zároveň je naplňuje.

2.5 Hodnoty tvůrčí

Naplnění smyslu je uskutečněno prostřednictvím **tří kategorií hodnot**: hodnot tvůrčích, zážitkových a postojových. **Tvůrčí hodnoty** se realizují činnostmi a aktivitami, kde plníme různé pracovní, osobní a rodinné úkoly. Lidé, kteří se nezabývají žádnou smysluplnou aktivitou, zažívají různě těžké psychické potíže. Již B. Pascal před 300 lety uvedl, že: „*Nic není člověku tak nesnesitelné, jako stav bez úkolů, bez cílů.*“ (cit. dle FRANKLA, 1998, s. 49) Jejich situace se zlepší ve vykonávání činnosti, která nemusí být honorována, ale vzbuzuje v člověku pocit, že je tady pro něco nebo někoho. „*Neexistuje nic, co by člověku umožňovalo lépe překonávat obtíže, než právě ono vědomí, že pracuje na nějakém úkolu.*“ (FRANKL, 1998, s. 49) „*A nezáleží na tom, je-li činnost, která dává lidskému bytí smysl a obsah spojená se získáváním peněz nebo ne, i z psychologického hlediska je hlavní a rozhodující pouze otázka, zda-li tato činnost v lidech, třebaže už mají hodně let, vzbuzuje pocit, že jsou tady pro něco - nebo pro někoho.*“ (FRANKL, 1998, s. 50) TAVEL (2007, s. 70-74) hovoří v tomto smyslu o výkonu pro jiného člověka, o jednání zaměřeném na společenství, které teprve přináší hodnotu dané činnosti, nikoliv egocentricky vykonávaná aktivita. Teprve zaměření prostředku a účelu umožňuje realizaci hodnotového zaměření.

2.6 Hodnoty zážitkové

V **zážitkových hodnotách** člověk přijímá, nechává na sebe působit a prožívá krásu přírody, umění apod.. Na velikosti okamžiku lze měřit velikost života: „*Zeptejme se nějakého člověka, který na horské túře prožívá krásu Alp a je celou tou nádherou přírody tak unesen, že mu prostě běhá mráz po zádech - zeptejme se jej, zda po takovém zážitku může jeho život ještě někdy ztratit zcela smysl.*“ (FRANKL, 2006b, s. 62) Také k radosti může být člověk zavázán: „*V tomto smyslu by bylo možno někoho, kdo sedí v tramvaji a stává se svědkem nádherného západu slunce nebo cítí vůni právě kvetoucích akátů a nepoddá se tomuto možnému přírodnímu zážitku, ale čte si dál ve svých novinách, označit v takovém okamžiku za člověka, který ‚zapomněl na svou povinnost‘.*“ (FRANKL, 2006b, s. 63)

2.7 Hodnoty postojové

Co není v moci člověka, je jeho osud, který často znemožní realizovat předcházející dvě hodnoty. Člověk je podroben nejtěžší zkoušce, když je tváří tvář smrti, upoután na lůžko, s vědomím, že ho již nic nečeká. Především tehdy je možné realizovat již jen **hodnoty postoje**, které Frankl vidí jako hodnoty nejvyšší z výše uvedených. Člověk bere na sebe svůj kříž a nese ho. Postoj, jak ho nese, se může projevit ve statečnosti a důstojnosti, ve smíření a v odpuštění. *„Jakmile budeme mít na paměti, že lidský život nikdy nemůže být doopravdy beze smyslu, pak i konec a přinejmenším utrpení v sobě skrývají smysl - pokud jsme si toho vědomi, je pro nás nemožné, abychom se stavěli vůči životu provizorně.“* (FRANKL, 1998, s. 41) Frankl vidí v utrpení, které je člověku osudem někdy uloženo, specifický úkol, který má snášet kvůli jedinečné možnosti jedinečného výkonu. Tento výkon se týká především tzv. **tragické triády utrpení, viny a smrti** (FRANKL, 2006b), která nese charakter zdánlivě negativní stránky lidské existence. Může však být přetvořena, při správném postoji a nastavení, k něčemu pozitivnímu: *„Dá se tak přeměnit utrpení ve výkon, vina v proměnu a pomíjivost lidského života v pobídku k zodpovědnosti.“* (FRANKL, 2006c, s. 69)

Člověk však může odmítnout tuto nejvyšší výzvu života a uchýlit se k sebevraždě. Frankl ho přirovnává k hráči šachu: *“Jenž je postaven před šachový problém, který se zdá příliš těžký, a - smete figurky ze šachovnice. Tím se nevyřeší žádný šachový problém. Ale také v životě se nevyřeší žádný problém tím, že člověk odhodí život.“* (FRANKL, 2006b, s. 67)

3 METODIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

3.1 Mapování a teoreticko-kritická analýza

Základem výzkumného šetření bylo pro mne vytvoření **ideového plánu**. Stálo přede mnou **zmapování** dvou hlavních oblastí. Oblast logoterapie dle V. E. Frankla a hospicové paliativní péče. Tyto dvě oblasti tvořily určitý průnik, na který jsem se zaměřila. Provedla jsem **teoreticko-kritickou analýzu** této problematiky. Zejména to byla rešerše odborné literatury, monografií a článků na toto téma. Jiné výzkumy a výzkumná šetření smyslu života klientů hospice nebo domovů důchodců byly prováděny často formou Logo-testu podle Lukasové (cit. dle FRANKLA, 2006b, s. 204-209). To dokládá také přehledový článek o výzkumu DOBRÍKOVÉ a PČOLKOVÉ (2012) a výzkum ONDRUŠOVÉ (2011). Seznámila jsem se také s disertační prací na téma spirituality umírajících pacientů PROKOPA (2006), ve který vycházel z rozhovorů a pozorování umírajících. Do fáze mapování mohu zahrnout i mou praxi v hospici, kterou jsem absolvovala v roce 2011 v rozsahu 67 hodin a v roce 2012 v rozsahu 52 hodin. Výsledkem této fáze byl **seznam literatury, zdrojů**, ze kterých jsem mohla nastudovat potřebné informace k bakalářské práci a **zkušenost z praxe**, díky které jsem měla lepší pozici pro samotné výzkumné šetření.

3.2 Zkoumaný problém

Důležitou součástí ideového plánu byla **specifikace zkoumaného problému**, tj. položit si hlavní otázku, na kterou má výzkumné šetření odpovědět, a také její zdůvodnění. Základní otázkou je tedy, **jak prožívají a realizují klienti hospice tvůrčí, zážitkové a postojoyé hodnoty podle logoterapie**. Tyto kategorie hodnot, kterými člověk realizuje smysl ve svém životě, logoterapie předpokládá u každého člověka. U klientů v hospici jsem předpokládala, že jejich prožívání a realizace bude ovlivněna jejich omezením v čase a prostoru, omezením v činnostech a vztazích.

3.3 Hlavní cíl

Jaký význam, smysl bude mít moje výzkumné šetření? Nebo také, **k čemu má výzkumné šetření přispět?** To byla další důležitá složka ideového plánu výzkumného šetření. Téma prožívání smyslu života u člověka, který umírá, je pro mne osobně důležité a zajímavé. Navíc klienti hospice mne sami motivovali pro volbu tohoto tématu. Byla jsem přesvědčená, že tito klienti disponují takovými náhledy na smysl života a na smrt, že jejich výpovědi mohou být pro ostatní inspirací, povzbuzením a určitým „zázrakem“. Téma smrti a umírání v současné společnosti je v diskursu aktuální a byl tak předpoklad společenského přínosu jak pro samotné klienty a personál, tak pro příbuzné klientů a jejich blízké i pro širší odbornou a laickou veřejnost. Z tohoto důvodu jsem si stanovila následující **dva cíle**:

- 1. Výzkumné šetření má přispět k jinému postoji a vztahům vůči umírajícím ve společnosti, kde je smrt stigmatizována a odsouvána, kde panuje strach a předsudky vůči fenoménům smrti, utrpení, viny a smysluplnosti života v terminálním stadiu.**
- 2. Výzkumné šetření má přispět k posílení motivace pracovníků a dobrovolníků v hospicích a podobných zařízeních při doprovázení umírajících.**

3.4 Ověřované výzkumné otázky

Hypotézy jsou v kvalitativním šetření označovány jako výzkumné otázky (MIOVSKÝ, 2010). Tyto otázky vypovídají o očekávaných vztazích a výzkumně ověřovaných nálezech. Před šetřením jsem si stanovila následující **výzkumné otázky**:

- 1. Vykazují klienti hospice naplňování smyslu všemi sledovanými hodnotami; tj. tvůrčími, zážitkovými a postojovými?**
- 2. Preferují klienti hospice hodnoty postojů nad hodnotami tvůrčími a zážitkovými?**
- 3. Ukazuje se u klientů hospice „jasnozřivost“ a „průzračnost“⁵ v rozpoznávání sledovaných hodnot?**

---

⁵ „Jasnozřivost“ člověka a „průhlednost“ světa FRANKL (1959) popisuje jako možný, i když ne nutný, příznivý důsledek vážné životní ztráty či utrpení. Díky utrpení je podle něj svět „průzračnější“ a člověk „jasnozřivější“.

Výsledkem práce je rozbor odpovědí na otázky v polostrukturovaném rozhovoru. Tento rozbor zodpoví výzkumné otázky a podpoří nebo nepodpoří zvolená očekávání. Údaje získané výzkumným šetřením jsou kvalitativní. Jde tedy o charakteristiky výpovědí klientů v situacích rozhovorů. Jejich syntéza, jak bylo uvedeno výše, je provedena po předchozích analýzách výpovědí a sumarizována a interpretována přímo v textu práce. Rozdělení kapitol v textu sleduje operacionalizaci dat a kategorizování výpovědí vzhledem k výzkumným otázkám, které mohou být podkladem pro určitou predikci, model nebo teorii.

3.5 Metoda

Na základě stanoveného základního problému, resp. základních otázek, cílů a výzkumných otázek jsem zvolila obecnou **metodu**, pomocí které mohu obdržet odpovědi na tyto základní otázky a cíle. Základní metoda byla **fenomenologická**, jak ji popisuje MIOVSKÝ (2010, s. 45-150). Tato metoda byla doplněna **narativní analýzou** (MIOVSKÝ, 2010, s. 241-253).

3.5.1 Výzkumný soubor, etické otázky a zaštitění

Součástí metody je především **výběr zkoumaných osob**. Výběr zkoumaných osob byl **záměrný (účelový)** přes Hospic Dobrého Pastýře v Čerčanech, kde jsem již měla díky své předchozí praxi kontakty. S výběrem klientů hospice mi pomohla psycholožka hospice a současně koordinátorka dobrovolníků, paní J. Ambrožová. Klienty jsem kontaktovala, po předchozí domluvě s ní, také sama, protože jsem s nimi trávila čas během dne jako dobrovolník. Tím byla zajištěna i určitá **motivace** klientů stát se účastníky výzkumného šetření. Všichni klienti byli předem informováni v rámci etických pravidel o podstatě šetření, a než spolupráce začala, všichni podepsali **informovaný souhlas účastníka**⁶. Co se týče **souboru zkoumaných osob**, všichni byli klienty hospice v terminálním stadiu své nemoci. Celkový počet klientů byl 7, z toho 6 žen a jeden muž. Jejich věk i onemocnění bylo různé. Převažovaly zhoubné novotvary, vč. metastází, pouze v jednom případě se vyskytl nezhoubný

---

⁶ Informované souhlasy účastníků budou předloženy v rámci obhajoby před komisí. V práci uvedeny nejsou kvůli ochraně osobních údajů. V příloze uvádím pouze nevyplněný vzor informovaného souhlasu (viz příloha č. II.)

novotvar míchy (spastická kvadruparéza). Věk se pohyboval v rozmezí od 57 let do 82 let. Vzdělání klientů bylo od základního po středoškolské, v jednom případě bylo vysokoškolské. Klienty jsem do skupin nerozdělovala, výzkumné šetření bylo prováděno s každým klientem samostatně, v jednom případě opakovaně. Pouze pozorování probíhala i hromadně při aktivitách v Denním centru. V rámci respektování etických pravidel jsem nepracovala se jmény klientů, ale každého jsem označila písmeny dle abecedy A - G. V ukázkách výpovědí (kapitola 4) jsem sebe označila písmenem Q. V práci dále o účastnících výzkumu hovořím jako o klientech, jelikož se mi tato forma jeví jako osobnější.

3.5.2 Časový harmonogram

Výzkumné šetření jsem realizovala po předchozí domluvě 1. - 10. srpna 2012 a 6. - 7. září 2012. Do časového harmonogramu patří i celkový průběh výzkumného šetření, tj. rozvržení do **etap**, které zde stručně představuji: září 2011 - prosinec 2011: teoreticko-kritická analýza, mapování, oslovování potenciálních konzultantů; leden 2012 - červenec 2012: ideový plán výzkumného šetření, přihlášení bakalářské práce, rešerše odborné literatury; srpen 2012 - září 2012: realizace výzkumného šetření - shromažďování dat, průběžné ukládání, zpracování a analýza dat, konzultace; říjen 2012 - březen 2013: konzultace, kontroly dat, konečné úpravy a analýzy, psaní textu bakalářské práce, korektury, editování; duben 2013: odevzdání práce.

3.5.3 Získávání dat

Dále jsem si stanovila **konkrétní metodu získávání dat**. Zvolila jsem, po předchozích zkušenostech s rozhovory s klienty hospice jakožto dobrovolnice, **polostrukturovaný rozhovor**, který byl v jednom případě doplněn o následný doplňkový rozhovor na žádost jedné klientky. Důležitým doplněním rozhovoru bylo **pozorování** klientů v jejich prostředí a při aktivitách během dne. Také jsem zaznamenala důležité poznatky z **výtvorů klientů**, zejména v rámci Denního centra, kde vyráběli klienti nejrůznější výrobky. S personálem hospice, zejména s paní psycholožkou, jsem konzultovala své poznatky. Paní psycholožka

mne také o klientech zevrubně informovala a poskytla mi důležitá vodítka, zejména z **lékařských zpráv a záznamů personálu**.

K **metodě polostrukturovaného rozhovoru** (dále jen rozhovoru) si dovolím podrobnější informace. Rozhovor se skládal z 21 otázek, otevřených i uzavřených, přičemž byl rozdělen na tři hlavní části. Každá část reprezentovala otázky vztahující se k jedné zkoumané hodnotě. 11 otázek k hodnotám tvůrčím, 15 otázek k hodnotám postojeovým a 6 otázek k hodnotám zážitkovým⁷. V každé skupině jsem vyznačila 3 hlavní otázky, které následně byly rozváděny otázkami zbývajícimi. V praxi často docházelo k tomu, že rozhovor šel plynule v duchu otázek, které jsem potom ani nemusela pokládat. Tři hlavní otázky tak reprezentovaly oblast, kterou jsem se řídila v rozhovoru. V prvním, **pilotním rozhovoru** jsem si ujasnila, že otázky byly sestaveny správně a mohla jsem je použít i pro následující rozhovory. **Fáze polostrukturovaného moderovaného rozhovoru** byly zhruba tři: 1. úvodní; 2. jádro rozhovoru; 3. závěr rozhovoru.

Přípravná fáze zahrnovala i samotnou přípravu otázek, ale spíše to byla příprava úkonů k zahájení rozhovoru. Po obsahové stránce jsem se držela tří logoterapeutických oblastí životních hodnot, jimiž se realizuje smysl v lidském životě. Držela jsem se pojetí hodnot, jak je chápe V. E. Frankl. O stylu vedení rozhovoru jsem se také rozhodovala v přípravné fázi. Počítala jsem s tím, že se styl musím přizpůsobit aktuálnímu vývoji situace. Předpokládala jsem kombinaci direktivního a nedirektivního stylu komunikace v závislosti na situaci. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ (2004) popisuje kromě jiných komunikačních stylů také styl osobní (intimní). Bytostné promluvy, které se týkají smyslu života, spadají do oblasti osobního či intimního komunikačního stylu a ten mne přitahoval nejvíce. „*Osobní či intimní komunikační styl se liší od všech ostatních v jednom významném; jeho prostřednictvím se naplňují nejhlubší lidské potřeby a tužby.*“ (ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, 2004, s. 93) Mezi typy otázek, které jsem používala, patřily především otevřené otázky. V odpovědích na ně mohou klienti dobře přiblížit kontexty, motivy, pocity, postoje a lépe je také strukturují. V přípravné fázi jsem počítala i s výše uvedenou pilotní fází, abych se přesvědčila, že otázky byly dobře připraveny.

Rozhovory jsem zaznamenávala na diktafon. Zhruba týden jsem věnovala studii **technických možností digitálního diktafonu**, nastavování a zkoušení parametrů a převedení

---

⁷ Otázky jsou součástí přílohy č. I.

získaných dat do počítače. Zkoušela jsem vzdálenost umístění diktafonu na stativu, včetně úhlu a šířky záběru zvuku. V domácím prostředí jsem zkoušela záznam z pozice tazatele i z pozice klientů, u kterých jsem předpokládala, že budou pouze ležet. Nastavila jsem parametry tak, aby byl záznam pro tuto situaci optimální. Zajímavé bylo, že když jsem si takto nanečisto zkoušela říkat otázky na diktafon a markýrovat odpovědi z lůžka, bylo mi jasné, že musím lépe pracovat s úvodem a závěrem a přehodit pořadí otázek dle obtížnosti oblastí. Původně oblasti v pořadí tvůrčí, zážitkové a postojové jsem změnila na tvůrčí, postojové a zážitkové, abych končila rozhovor s klienty oblastí, která dávala prostor pro optimismus.

Připravila jsem si rovněž **záznamové archy** pro doplňující záznamy o klientech a pro má pozorování. V oblasti přípravy tazatele jsem měla výhodu znalosti prostředí díky již absolvované praxi v hospici. V rozhovoru jsem spoléhala na svůj autentický projev, který spíše vede k navázání atmosféry důvěry, než standardně nacvičené postupy. Počítala jsem s využitím dalších zdrojů údajů o klientech, například lidské výtvoře typu keramika, kresba, pletení, fotografie, obrázky, květiny a jiná výzdoba, jako např. vybavení pokoje, kde klienti bydlí. Zajímavé možnosti nabízelo i sledování pohybového vyjádření klientů.

V úvodní fázi rozhovoru šlo především o navázání kontaktu. Tím, že jsem pracovala v hospici zároveň jako dobrovolnice, mohla jsem navázat s klienty kontakt v rámci Denního centra, které pro klienty funguje jako systém tvůrčích aktivit, společného posezení a povídání. S klienty jsem se tak setkávala neformálně a mohla jim představit sebe i výzkumné šetření dopředu. Tím, že jsem na klienty nijak netlačila, vytvořila jsem podmínky k tomu, že se na mne sami obrátili po určitém čase, že by rozhovor rádi poskytli nebo na mé přímé oslovení reagovali souhlasem a na rozhovor se těšili. MIOVSKÝ (2010) rozlišuje několik předpokladů pro úvodní fázi, které jsem respektovala a dodržovala: navázat kontakt a získat čas; informovat o tom, co očekáváme; informovat o sobě; získat souhlas s provedením rozhovoru a způsobem záznamu dat; dohoda o přesunu na místo rozhovoru. V některých případech došlo ke kontaktování i přes psycholožku hospice, která s klientem nejdříve sama promluvila a vytvořila pro rozhovor podmínky.

V další fázi rozhovoru jsem chtěla sledovat **vzestup a upevnění kontaktu**. Klienti nejsou hned ochotni, po udělení souhlasu a zahájení rozhovoru, hovořit o citlivých tématech. V této fázi jde o vzájemné „vyladování“. Proto se mi osvědčilo být s klienty, aniž bych předem věděla o jejich ochotě se na rozhovoru podílet. Po jejich souhlasu s rozhovorem již

byla často atmosféra důvěry a ochoty zaručena; klienti se sami na rozhovor těšili. Ty, kteří vyjadřovali obavy, zda to, co budou říkat, bude relevantní, jsem uklidňovala, že se nemusí bát nějakého očekávání, že vše, co řeknou, je důležité, a že je povedu otázkami. Rovněž jsem jim předložila příklad otázky ještě před rozhovorem, aby věděli, co je zhruba čeká. Sdělila jsem jim, že sami mohou dodat, co považují za důležité a potřebné. To je motivovalo, že vše zvládnou a jsou kompetentní k absolvování takového rozhovoru. Znovu jsem opakovala klientům etické podmínky jejich bezpečí. Na místě jsem klientům vysvětlila, proč a jak instaluji stativ s diktafonem, aby se technického zabezpečení neobávali a nejlépe na ně úplně zapomněli (což se také podařilo). Před samotným rozhovorem a nahráváním jsem se s klienty bavila neformálně, aby se uvolnila případná témata z nahrávání a odpovědnosti za odpovědi. Často se klienti již v této fázi rozpovídali.

Mohla jsem tak přistoupit k **jádro** rozhovoru. Zapnula jsem diktafon a předložila první otázku. Často již u první, „vedoucí“ otázky došlo tak obšírnému vyprávění, že nebylo třeba dodávat další otázky, které rozvíjely základní téma; někde jsem položila všechny. Někdy jsem otázku upřesňovala, aby byla pro klienta pro jeho životní situaci jasnější. Postupovala jsem od běžnějších údajů k citlivějším a využívala při tom dynamiku rozhovoru, kdy jsem střídala konfliktní témata s nekonfliktními. Dávala jsem více prostoru klientovi, aby si tuto dynamiku nastavil, jak mu to bude příjemné, protože jsem často z role tazatelky přecházela do role posluchačky. Více jsem naslouchala. K významu naslouchání se vyjadřuje i Kopriva: *„Avšak tímto jádrem, základní, bezpečnou půdou pod nohama pomáhajícího, která zaručuje smysluplnost jeho pomoci, i kdyby se nic dalšího nepodařilo, je naslouchání. Naslouchat znamená pozorně sledovat, co druhá osoba říká, a nevnášet do toho pokud možno žádné vlastní názory, rady, komentáře nebo třeba povzbuzující poznámky. Je to proces velmi aktivní - vyžaduje stálou přítomnost u druhého.“* (KOPŘIVA, 2011, s. 112-113) Překvapilo mne, že samotné otázky klienty naladily na spontánní výpovědi, do kterých nebylo nutné zasahovat. Spíše jsem reagovala neverbálně, nebo zopakovala důležité momenty, abych klienty podpořila u tématu zůstat. Je důležité zmínit, a to si člověk uvědomí zejména při prepisování nahrávky z diktafonu, že dochází ke korekcím a spontánním změnám ve stylu vedení rozhovoru v závislosti na typu klienta. Měnila jsem například úroveň spisovnosti, abych se stylem příliš nelišila od jeho stylu. Měnila jsem pořadí otázek; některé jsem vynechávala, jiné doplňovala v závislosti na dynamice. Používala jsem často naváděcí otázky v případě, že jsem vybízela klienty k rozvedení odpovědi, která často souvisela s další

připravenou otázkou. Například, když klient hovořil o keramice, kterou v hospici rád dělal, navázala jsem otázkou: „*No a co třeba ještě máte rád, čemu se teďka věnujete rád?*“

Co se ukázalo jako problém v rozhovorech, byl **čas**. Při rozhovorech s klienty hospice v minulém roce jsem věděla, že trvaly cca hodinu. O tomto čase jsem měla také představu ve výzkumném šetření. Nicméně se ukázalo, že čas se u klientů značně různí. Délka rozhovoru trvala od cca dvaceti minut do dvou hodin. To vnímám jako velký rozdíl. Rozdíly souvisely s rychlostí odpovědí, s délkou upevňování kontaktů s klientem a samozřejmě s délkou jádra rozhovoru. Někteří klienti byly stručnější, někteří rozváděli téma do větší šířky; bylo nevhodné je přerušit, i když se trochu od tématu odklonili. Bylo třeba umožnit společné mlčení, které dávalo prostor pro pochopení, uklidnění a posečkání, až budou klienti schopni mluvit dál. Závěr rozhovoru se také lišil v délce. Klienti potřebovali rozhovor ještě nechat doznít a pobýt společně v tichu. Problém délky rozhovorů se ukázal spíše při prepisech rozhovorů, protože byly časově velice náročné. Nicméně relevantnost výpovědí klientů se prokázala v celé šíři a hloubce rozhovorů.

Zajímavou zkušenost jsem měla s **fyzickým kontaktem**. Ohledně doteků dodržuji určité hranice, ale pokud chápu rozhovor jako společné setkání dvou lidí a mám dát prostor autentičnosti, často je stisk rukou nebo pohlazení velice důležitou součástí rozhovoru. Navíc dotek může být léčivý. „*Člověku, který se nachází v nesnázích, může lidský dotek dodat naději a sílu.*“ (SVATOŠOVÁ, 2008, s. 29)

Závěr a ukončení je fáze, která je často podceňována, a tak jsem chtěla, aby se klienti necítili jen využití pro výzkumné šetření, aby nebyli pouhým „předmětem“ výzkumného šetření. Chtěla jsem jim dát pocítit jejich důležitost, vyjádřit jim poděkování a tak rozhovor důstojně ukončit. Samo téma rozhovoru o smyslu života, vyjádřeného hodnotami tvůrčími, postojovými a zážitkovými, bylo vlastně samo o sobě smysluplné; rozhovor o smyslu dával samotným klientům pocit smyslu. Vždy tedy bylo možné poukázat v závěru na určité životní hodnoty, které jsou pro klienty důležité a dát jim tak pocítit hrdost na jejich život a na jeho smysl, i když většina výpovědí byla o vzpomínkách. Ty však v rozhovoru zpřítomněly a mohly se tak stát součástí aktuálního pocitu štěstí a hodnoty jejich života. S řadou klientů jsem se rozcházela v příjemné atmosféře, kdy se cítili spokojení, naplnění a zažívali potěšení z „rozhovoru“. S jednou klientkou, u které jsem očekávala, že bude emočně labilní (plakala již v den, kdy jsme se dohodli, že rozhovor povedeme), jsem byla překvapena, když jsme se po rozhovoru rozcházeli za jejího neutišitelného smíchu. Tato klientka vzpomínala na

rozhovor ještě další den, kdy nadále povídala o humorných situacích v jejím životě. Nakonec byl humor pro klientku léčivý. „*Láska, naděje a smysl pro humor jsou dobře známým zdrojem sil.*“ (SVATOŠOVÁ, 2008, s. 29)

Tím, že jsem se s řadou klientů mohla vidět ještě v rámci Denního centra, nebo je následující dny alespoň pozdravit na pokojích, byla jsem ráda, že rozhovor, jakožto lidské setkání, mohl pokračovat i v následných setkáních. Tím jsem zároveň mohla výpovědi klientů hospice doplnit o **další pozorování** mimo samotný rozhovor. Zároveň jsem prováděla sebepozorování a ihned po rozhovoru jsem si poznamenávala do záznamového archu různá pozorování i sebepozorování (jak jsem se cítila, čeho jsem si všimla u sebe i u klienta apod.). Nahrávala jsem si tato sdělení i na diktafon po každém rozhovoru, aby byla autentická.

Zároveň bylo nutné si dávat pozor na **hranice**, protože po tak blízkém setkání klienti někdy nabyli dojmu, že mají určitý nárok na mou osobu a můj čas, což může vést k překračování hranic. Po jedné takové zkušenosti, kdy jedna klientka na mne naléhala po dvouhodinovém rozhovoru, abych s ní trávila ještě další čas, jsem tuto zkušenost musela zpracovávat a poučit se z ní. Následný den v hospici se situace opakovala a já jí musela dát najevo, že nemohu splnit její požadavky. Bylo to pro mne těžké, odmítnout jí a přitom jí dát pocit přijetí a pozitivního vztahu k ní. Zároveň jsem odmítla nepřiměřenou vinu, ve smyslu: „*Ta paní mi poskytla rozhovor a já jsem ji odmítla v jejím požadavku s ní teď trávit čas. Teď bude z toho smutná a já budu za to zodpovědná*“.

3.5.4 Zpracování a analýza dat

Jak jsem uvedla výše, rozhovor jsem zaznamenávala na **diktafon**. Údaje jsem nejdříve nahrála do počítače a také jejich kopii na externí pevný disk. Po jejich zakódování dle jmen a dat provedení nahrávky jsem započala s **přepisy**. Jak bylo uvedeno výše, díky cca 10 hodinovým nahrávkám byly přepisy velice náročné. Trvaly zhruba 62 hodin čistého času. Náročnost spočívala také v tom, že jsem přepisy dělala doslovně, včetně parajazykových jevů. Již u prvního rozhovoru se totiž ukázalo, že je relevantní celý rozhovor a nedá se z něho vyjmout jen něco. V přepisech jsem dělala následné korektury. V textu jsem kurzívou označila výpovědi klientů a má sdělení běžným písmem. Připravené otázky, které zazněly,

jsem označila tučně. Tři části, vztahující se k třem druhům hodnot, jsem oddělila viditelnou mezerou.

Po prvním přepisu jsem se rozhodla, že bude efektivnější se zpracováním dat dělat zároveň i přípravu na **analýzu rozhovoru**. Každé skupině hodnot jsem přiřadila určitou barvu, kterou jsem vyznačovala relevantní výpovědi v textu. Vytvořila jsem pro každého klienta samostatnou tabulku analýz, do které jsem převáděla relevantní výpovědi rozdělené dle tří druhů hodnot.

V následné analýze a syntéze analyzovaných dat jsem tak měla snadnou orientaci v tabulkách i příslušných textech výpovědí. Kvůli technickým omezením orientace na počítači jsem se rozhodla všechny výpovědi z tabulek vystříhat a rozmístit je dle společných kategorií na flipchartový papír, kam jsem je nalepila a označila barevnými kódy⁸. Společné kategorie jsem vytvořila podle prvního klienta. Příkladala jsem k jeho výpovědi výpovědi dalších klientů, a pokud byly jiné, založila jsem kategorii novou. Tím došlo k saturaci, tj. nasycení pojmů. Deskriptivní analýzu dat jsem prováděla dle tří hlavních kategorií hodnot: tvůrčích, zážitkových a postojových. Průběžně jsem se, v duchu hermeneutické spirály, pohybovala ideovým plánem výzkumného šetření a ověřovala jednotlivé fáze. Interpretaci získaných dat předcházela věrohodná deskripce, která byla zárukou validity. Mnou zvolený postup je v souladu s postupy zpracování a analýzy dat dle MIOVSKÉHO (2010).

3.6 Validita a výstupy

Součástí metody jsou i možné závěry, které musí být **validizovány**. Výsledky musí být věrohodné a případně teoreticky zobecnitelné. Validitu v mé práci představuje věrohodnost deskripce, jak již bylo uvedeno výše. Zastávám umírněnou pozici stejně, jak doporučuje MIOVSKÝ (2010). Radikální pozice konstruktovou validitu v kvalitativním výzkumném šetření odmítá. Umírněná pozice koncept validity přijímá, pouze se vymezuje proti konzervativnímu vědeckému vymezení jinými kritérii hodnocení. Pro takový přístup je rozhodující přenosnost, věrohodnost, spolehlivost jako paralela reliability v kvantitativním

---

⁸ V textu jsou červenou barvou označeny výpovědi spadající do kategorie tvůrčích hodnot, zelenou výpovědi v kategorii hodnot postojových a růžovou výpovědi v kategorii zážitkových hodnot. V tabulkách analýz byly výpovědi označeny dle svého pořadí v textu toutéž barvou. Barvou byly následně výpovědi okódovány tak, abych podle barvy věděla, kterému klientovi odpovídají. Každá barva logicky reprezentovala pro mne dané osoby, dle jejich charakteristik. Později jsem přiřadila ke klientům písmeno dle abecedy (viz příloha č. IV).

přístupu a saturace pojmů MIOVSKÝ (2010, s. 262). Důležitá pro mě byla jak saturace pojmů, tak i kontrola kontextu. Průběžně jsem kontrolovala ideový plán, zda jsem v některém z etap neudělala chybná rozhodnutí. V metodě triangulace jsem využila techniku kontroly validity ohledně povahy dat. Data představovala výpovědi klientů, které byly porovnávány s výsledky mých pozorování a s konzultacemi o klientech s personálem hospice, především s paní psycholožkou hospice. Ta mne mohla poskytnout informace ze zdravotních karet klientů a také ze svých osobních zkušeností s klienty.

Výsledky bakalářské práce mají praktický dopad. Využitelnost této práce spadá do oblasti, kterou jsem popsala již výše v cíli výzkumného šetření. Dalším výstupem je samotná bakalářská práce a případný odborný článek nebo kniha. Do úvahy padá i seminář na toto téma přímo pro pracovníky hospiců.

4 TŘI KATEGORIE HODNOT PODLE LOGOTERAPIE VE VÝPOVĚDÍCH KLIENTŮ HOSPICE

4.1 Hodnoty tvůrčí ve výpovědích klientů hospice

Jak již bylo uvedeno výše, tvůrčí hodnoty se realizují činnostmi a aktivitami, kde plníme různé pracovní, osobní a rodinné úkoly. „*Je nakonec lhostejné, kde člověk stojí v povolání, co dělá; daleko spíše záleží na tom, jak pracuje, zda místo, na které byl jednou postaven, skutečně také zastává. Důležité tedy není, jak velký je jeho akční rádius; důležité je pouze, plní-li okruh svých úkolů.*“ (FRANKL, 2006b, s. 61)

FRANKL (1998) hovoří také o tzv. *duševní hygieně stárnutí*, která je svázána s vědomím nějakého úkolu, který udržuje stárnoucího člověka v psychické i fyzické kondici, v neposlední řadě ho chrání i před smrtí. Frankl apeluje na psychohygienickou nutnost dát starým lidem šanci v jiné formě, aby jenom „*nerazavěli*“, „*nechřadli*“ a pouze „*nevegetovali*“, což dokládá výpověď jedné paní ze starobince, která odpovídala příbuzným na otázku, co celý čas ve starobinci dělá těmito slovy: „*Můj Bože: v noci spím a ve dne - chřadnu.*“ (FRANKL, 1998, s. 47)

Na následujících stránkách provádím závěry z analýz výpovědí klientů hospice ve vztahu k tvůrčí hodnotě tak, jak ji chápu a popisuji výše. Svá zjištění člením do základních kategorií, do kterých jsem zařadila jednotlivé výpovědi klientů podle typičnosti a četnosti výskytu jejich výpovědí.

4.1.1 Práce

Paní A, byla po celý život velmi pracovitá. Vyjadřovala se ke svým aktivitám v tom smyslu, že to lépe utíká a že je jí jedno, co dělá - vše dělá ráda a s chutí, práci si nevybírání, jako jiní, a ke všemu, co kdy dělala, si nakonec našla lásku. Nejvíce si paní A vážila své práce v lékárně, kterou považovala za velmi odpovědnou:

Výpověď paní A:

Q.: No a z čeho máte radost, co se Vám v minulosti povedlo? Na co jste hrdá?

A: Já se raduju z maličností. Já jsem dělala v lékárně a dělala jsem opravdu odpovědnou práci.

Na tuto práci vzpomínala i v průběhu dalšího rozhovoru, kdy nesla těžce fakt, že musela milovanou práci v lékárně nakonec opustit z finančních a rodinných důvodů. Přesto novou práci přijala jako svůj nový úkol.

Výpověď paní A:

Q: Vy jste pak šla do továrny pracovat?

A: Já jsem pak dělala v Uhříněvsi.

Q: A kde jste tam pracovala? V jaké továrně nebo?

A: Já nevím, jak se to menuje, vyrábí se tam takový ovo... ovo.

Q: Ovoce?

A: No. Dalo se to do láhvi a.

Q: Konzervování nebo šťávy?

A: Jo.

Q: Tak to byla těžká práce.

A: To víte, už si nepamatuju, už to není potřeba.

Q: Tak to jste byla statečná.

A: Nó, já nenaříkám, no.

Paní B celý život pracovala jako účetní, svoji práci přijala jako svůj celoživotní úkol a zároveň jako něco, co ji bavilo.

Výpověď paní B:

Q: Tak co byste, paní B řekla, že jste ve Vašem životě udělala, dokázala? Něco vytvořila?

B: Byla jsem celý život účetní, cifršpión.

Q: Takže jste celý život dělala účetnictví.

B: Ano, celý život.

Q: A to Vám dávalo smysl? Bavilo Vás to?

B: Ano, bavilo.

Paní C byla velmi pracovitá. Pracovala potom i s manželem v zemědělství a bylo pro mne neuvěřitelné poslouchat, čím vším v práci prošla a jak byla jejich práce náročná. Kromě toho, že v určitých životních etapách vařila, pracovala také v zemědělství, kde pracovala na sušce, ve skladu, pěstovala na poli cukrovku, chmel, mák, obilí. Také měla dobytek; krávy a prasata. S manželem měli ovocné stromy.

Výpověď paní C:

C: Měli jsme sto metrů jablek. Tak ve dne jsme česali, večer jsme přebírali ovoce, než manžel jel do výkupu, tak já jsem nakrmila dobytek, no, a když přišel, tak jsme sedli a zase jsme jeli česat.

Q: No, tak to byla furt dřina, že jo?

C: *No, nenadřela jsem se tolik, jak v JZD.*

Práci paní C sice vnímala jako dřinu, ale zároveň ji přijala za svou a také jejím prostřednictvím se dostala z různých obtížných životních situací. O tom však až v další kapitole o postojoyých hodnotách.

Pan E byl hodně pracovitý, o práci hovořil v průběhu celého rozhovoru. Postavil pro své děti domy, na které byl velmi hrdý. Hrdost dokládá v podrobném popisu kvality domů, toho, jak dobře je postavil. Byl hrdý na to, že se o rodinu dokázal vždy dobře postarat. Práci bral jako osobní úkol a zároveň jako možnost vykonat něco důležitého pro druhé, pro své děti. V kapitole o postojoyých hodnotách budu hovořit také o jeho pochybách, právě tam, kde práci vykonával pro druhé.

Výpověď pana E:

Q: Co byste řekl, že jste ve Vašem životě užitečného vykonal?

E: *Tak jsem se celej život staral, staral o rodinu, no. Postavil jsem každému barák, jo sem na tři baráky kluci moji, prodejnu, no, snažil jsem se to náák uživit, no.*

Q: Ano, takže jste hodně, hodně pracoval?

E: *Furt, furt. Já jsem neměl za celý život třeba dovolenou.*

Q: Za celý život jste neměl?

E: *Ne.*

Q: No, to je šílený.

E: *Já furt jenom dělal, dělal, dělal.*

Nakonec ovšem pan E dokládá smysl ve své práci, říká, že díky ní není člověk zbytečný. V této výpovědi se smysl začal vynořovat až v průběhu rozhovoru, díky našemu společnému hledání.

Výpověď pana E:

Q: To není jeden den, že jo, to je vlastně takový celoživotní, že jo?

E: *To je celoživotní.*

Q: To se nedá říct, že to je ten jeden okamžik.

E: *Když chcete něco dělat, tak se vždycky práce najde.*

Q: No to jo. A Vy jste byl opravdu pracovitej. Že to je neuvěřitelný. To jako je obdivuhodný.

E: *Život je tam... snad to nějak dopadne.*

Q: Tak opravdu máte za sebou kus práce a smysluplný, za kterou něco stálo, že jo? Že něco konkrétního, co... Jsou lidi, který... Jenom jsem chtěla vyjádřit svůj obdiv k tomu, že jste se opravdu napracoval, a že vzniklo něco konkrétního. Protože mně přijde, že hodně lidí třeba dělá něco tak nějak virtuálně, nic konkrétního po nich není, a tak jako mně oslovuje nějaká konkrétní práce, jako třeba zemědělec něco vypěstuje. Vy jste něco postavil.

E: *Že je nějaká práce a jsou za člověkem vidět náký výsledky.*

Q: No, no. A to mně přijde, že tomu životu to dá nějaký smysl.

E: *Že není zbytečný.*

Paní F v rozhovoru také mluvila často o své práci, v různých souvislostech. Pracovat dobře a poctivě bylo pro ni velmi důležité:

Výpověď paní F:

Q: Co byste řekla, že jste ve Vašem životě užitečného vykonala, vytvořila, udělala, dokázala? Když byste se podívala do minulosti. No, tak co by to bylo?

F: *Tak já bych řekla, že hlavně jsem se snažila dobře pracovat v práci. Jsem ekonomka.*

Q: A co považujete za svůj životní úspěch?

F: *Já bych řekla, že jako v práci opravdu byli spokojený, a tak kdokoli vypad, toho jsem zastupovala.*

Paní D jako pracovnice v administrativě byla na svou práci patřičně hrdá. Považovala svou práci za záslužnou:

Výpověď paní D:

Q: No, tak já se Vás teda zeptám nejprv na takovou oblast ve Vašem životě, která souvisí s Vašima aktivitama, ať pracovníma nebo osobníma, s tvůrčí činností. No a první otázka je, co byste řekla, že jste ve Vašem životě užitečného vykonala?

D: *No, dělala jsem dobrou práci, ráda, celej život, v kanceláři v odbytu jako obchodní referentku, a potom, vlastně když firma šla do konkurzu, tak jsme s částí kolegů udělali soukromou firmu, kde jsem dělala teda veškerou administrativu, přípravu účetních podkladů pro účetní, aby nám mohla dělat daňový příznání. Takže to jako bylo záslu... Záslužný.*

Paní G se v rámci své profese lékařky vzdělávala a rozvíjela, dokud to zdravotně šlo. Mimo jiné i v oblasti čínské medicíny, homeopatie a akupunktury, a to již v době, kdy byla vážně nemocná. Chtěla lidem poskytnout více, než „pouhou“ medicínu, chtěla také vylepšit svou komunikaci, jakožto lékařky, s lidmi na vozíku. Jako lékařka ráda chodila i do rodin pacientů. Dnes doufá, že snad i některým pomohla. Její nemoc jí ukázala její povolání v jiném světle. Paní G hovoří o tom, jak její nemoc všechno tak nějak zlehčila. A. Grün k tvůrčí činnosti říká: *„Co se děje, když pracuji? Uspořádávám tento svět, vtisknuji mu něco, jsem tvůrčí. Spolupracuji na tajemném Božím stvoření. Ale mé tvůrčí dílo zůstává torzem. Bude proměněno smrtí, v níž Bůh obnoví všechno. Smrtí se má tvorba v novém stvoření zrelativizuje. Není významné, co já jsem vytvořil, ale co Bůh z toho udělá a jak Bůh dovrší to, co jsem započal.“* (GRÜN, 2007, s. 36)

Výpověď 1 paní G:

Q: Tak první otázka je vlastně z takový, z takový oblasti, co jste v životě vykonala, za práci, za aktivitu, ať je to pracovní oblast nebo třeba oblast soukromá, rodinná. Tak co byste řekla, že jste ve Vašem životě užitečného vykonala? Dokázala? Na co jste hrdá?

G: Mám to všechno, tou nemocí, tak jako zlehčený. Že ta hrdost zas tam moc není. Jsem lékařka, mám dva syny, velký, třicet tři a dvacet tři let, ale jestli je to moje zásluha, netuším. To je spíš Boží vedení, který mi to umožnilo. Ale protože jsem se snažila přijít na to, proč stůňu, tak mám pocit, že jsem ještě neudělala všechno, co bylo potřeba. Že mně to prostě dovedlo do tohoto stavu nemoci, kdy mám jakoby nahlédnout ještě tu druhou stranu přes toho pacienta. Že jsem zas tak úžasný lékař nebyla.

Q: V jakém oboru jste pracovala?

G: Já jsem byla na obvodě.

Q: Hm, obvodní lékařka.

G: A musím říct, že mně to bavilo, že jsem ráda chodila i do těch rodin, ale asi jsem byla strašně, teď když to vidím zpětně, pyšná, a taková důležitá... (smích).

Výpověď 2 paní G:

Q: Ale vlastně teď jsem se spíš ptala na tu minulost, protože je jasný, že jsou oblasti, který třeba vidíte dneska jinak, ale jsou určité i oblasti, který se Vám povedly, který naopak třeba můžete vnímat, že se Vám povedly, a že byly důležité, který jste vykonala.

G: To už jsem řekla, asi víc toho není. Takže spíš asi ty syny. Několika lidem jsem pomohla asi. Ale asi sem zase i některým lidem ublížila.

Paní G tedy své povolání lékařky brala velice vážně a zodpovědně, jako službu ostatním lidem, dokonce si uvědomovala své rezervy v komunikaci; své, řekněme, charakterové selhání, když mluvila o své pýše. Paní G byla netypickou klientkou hospice, svým věkem, onemocněním a hlavně tím, že se nedávno nechala pokřtít. Její výpovědi se tak velmi často vázaly na její víru. Zavedla jsem proto zvláštní kategorii hodnoty, která proniká do všech tří kategorií hodnot, ale svým pozadím vybočuje z tohoto rozdělení. Proto její další výpovědi budou v kapitole, kterou jsem nazvala hodnoty víry.

4.1.2 Koničky

Klienti rádi vzpomínali na své koničky, které uměli navíc velice barvitě popisovat. V hospici v Denním centru byla pro ně příležitost vykonávat něco smysluplného i v současnosti. Řada z nich našla zalíbení právě v aktivitách v Denním centru.

Paní A vyprávěla o tom, jak vždy pletla a vyšivala. Zkrátka, že ji bavilo a baví všechno. Paní A byla aktivní po celý den - v Denním centru se účastnila všech aktivit a přes svůj handicap s rukama (měla je obě zkroucené), pomáhala s vyráběním výrobků z keramiky, látek a květin nebo při společné přípravě jídla. Typické bylo její vyjádření: „*Vono to lepší utiká.*“. Na pokoji také pletla šálu, se kterou se mi při návštěvách chlubila. Tato aktivita jí dávala smysl. Ostatní klienti mohli být inspirováni tím, že ji takto viděli nebo slyšeli o tom, že

je paní A takto aktivní. Byla povzbuzením pro ostatní. Já sama jsem se z toho radovala a obdivovala její vitalitu.

Výpověď 1 paní A:

Q: No a čemu se zde ráda věnujete, co jste... ? Co jste v hospicu, tak co ráda děláte tady? Já jsem viděla, že nám pomáháte s těma výrobkami.

A: *Taková jsem pořád, jo, mně je to jedno, co dělám, já se přizpůsobím ke všemu. Já si nevybírám práci, jako některá. Byla práce a řekla, že to neumí, když to umí, ale nechce se jí a já si vždycky říkám: Vono to lepší uteče!*

Výpověď 2 paní A:

Q: Ráda pracujete?

A: *Žádný problém, já... Některý se vyhýbají práci... Já zase ne. Vono to lepší utíká.*

Q: No, to jste říkala i v tom Denním centru, že Vás vidím, že všechno hned chcete pomoci, včera jste mně pomáhala s tou šálou, držela jste mi ty provázky⁹.

A: *No.*

Q: Že všeho se zúčastníte, že jste taková pracovitá, že to je vidět.

Výpověď 3 paní A:

Q: A co byste chtěla třeba ještě uskutečnit?

A: *Já?*

Q: No, máte pocit, že byste měla ještě něco udělat, vykonat?

A: *Kdybych mohla na ty nohy a... Co můžete na posteli? Jo? Nemužu naříkat. I na posteli se dá žít! Heleďte! Viděla jste to pletení?*

Q: No to pletení jsem viděla, když jsem přišla! To jsem teda koukala.

A: *No, heleďte!*

Q: To jste teda dobrá.

A: *Vidíte, i tak se dá žít! Vono Vám to lepší utíká! Podívejte se, vidíte to?*

Q: To je krásný.

Paní C byla také aktivní v Denním centru. Zvláště její pomoc v oblasti vaření, její velký koníček i práce v jednom, byla neocenitelnou pomocí v Denním centru. O svých kulinářských dovednostech hovořila v příbězích tak barvitě, že se mi sbíhaly sliny.

Výpověď paní C:

Q: No a čemu se zde ráda věnujete? Jakým činnostem? Co, co třeba ráda děláte?

C: *Já dělám ráda všechno. A s chutí. A dyž se jim to nelíbí, tak si to udělejte.*

Q: No a tady? Tady, tady, co děláte ráda? Tady v hospicu?

C: *Tady se mně vždycky ptají, co budeme dělat. Já povídám: Dělejte, co chcete, mně to je jedno.*

Q: Jo, že se ráda zapojíte, to, co třeba se připraví dole, co děvčata vymyslejí.

C: *Dyž chtějí pít něco... Nebo ten, bábovku, že bude dělat. Já povídám: ne, koláč, koláče švestkovej. Já povídám: Když vy děláte takový ty koláče, takový ty hubený, chudé, chudý. Já povídám: Heleď, to*

---

⁹ Viz obr. č. 4 v příloze č. V.

se vyplatí, kup jednu šlehačku, teď jsem dala recept, jó, povídám: Šest vajíček, tak jsem to rozšlehala a povídám: Já ti to zadělám. Dala mi misku a zadělávala jsem. No upekli to, já povídám: Tak co, jak chutná? No ten je úplně jinej. Já povídám: A trochu droždí a takhle špetku jenom soli do, mezi dva prsty... Se má dávat do tý třesně nebo tření.

Q: Takže to je takový třený těsto, že jo, máslo se žloutkem, a s cukrem, že jo?

C: No, a všechno... To byla tvarohová bábovka.

Q: Jo a s tvarohem ještě.

C: S tvarohem. To všechno jsem vymísila, no, a říkám: A teď tolik a tolik mouky. Hlavní, povídám: Tři skleničky mouky, skleničku cukru, to stačí. A kolik vajíček? Já povídám: Tolik, co je vajíček, tolik je cukru. Na každý vajíčko, lžíce cukru. A to je akorát sladký. No, a tak jsme udělali to, ten koláč. Nebo tu bábovku vlastně, to byla bábovka. No a, a víte, že je to dobrý? Povídám: No a bylo to takový měkoučký, nebylo to tvrdý. A povídám: a nelitu; co se vaří, tak to musí být dycky s chutí.

Q: Ano, ano. Že se nesmí šetřit na tom, že jo, málo vajíček a málo tuku a pak to nemá chuť.

C: Vajíček, vajíčka nezkaží. Vajíček může být víc, ale ten... Povídám: Dej tam kostku másla no, a takže jsme ten, uvařila, upekli a bylo to dobrý.

Q: Takže to Vás bavilo, že jste takhle mohla i vlastně přispět sjevma nápadaama a sjevma zkušenostma.

Barvitě také paní C vyprávěla o svém šití pro sebe i děti, o háčkování i pletení. Těšilo ji, že může obdarovat ošetřovatelku v hospicu vlastnoručně upletenými ponožkami.

Výpověď paní C:

C: Upletla jsem sto párů ponožek.

Q: Sto párů! To je síla, teda.

C: No teďko ne, teď už tolik ne, tohleto dělám... (jméno neuvádím). Povídám: Abys měla památku.

Q: Jo, to je tady ošetřovatelka, že jo? No, to je sympatická slečna. To je hezký.

C: Tak si říkám: Já ti udělám ponožky. Teďkons už tady dlouho nebyla, myslela jsem, že jí to změřím no a, aby to nebylo krátký, a když to bude krátký, tak to rozpáru, přepletu a pude to dál. Někdo to neumí.

Q: To Vás baví, že jó, takhle to ještě, to ještě zvládnete.

C: Ono mi to lepší utiká, tady... (smích).

Pan E se také těšil do Denního centra, zvlášť na keramiku. Ta ostatně zdobila jak Denní centrum, tak přilehlé prostory. Výrobky klientů, včetně keramiky, byly také prodávány návštěvníkům hospice. Pan E se hodně soustředil na výrobu sošky sv. Pavla, záleželo mu na tom, aby vše dobře dopadlo¹⁰.

Výpověď pana E:

Q: No a čemu se zde rád věnujete? Tak jsem viděla dole tu keramiku, že jo?

E: Hm... (zvýšeně). Přibýlo mi tam pět, čtyři kousky. Už to vytáhli z pece. Tak jsem si říkal, tak snad vo to všechno přidete, odpoledne to natřeme všelijakýma těma no a dá se to ještě jednou do pece, a když to vydrží, nepopraská, tak to budou hezký věci. Udělal jsem konečně toho svatýho Pavla.

---

¹⁰ Viz obrázek č. 1 v příloze č. V.

Pan E také vzpomínal na koničky, jako bylo chytání ryb, chození na houby nebo i na pivo. Bavilo ho i čtení, které, kvůli špatnému zraku, musel odložit.

Paní F vzpomínala na malování, vyšívání a šití. Hospic obdarovala látkami, nitěmi a bavlnkami, které si přivezla z domova.

Výpověď paní F:

F: Ale že jsem měla třeba béžovou halenu. Vyšívanou žíhaně, béžová, hnědá, pak jsem měla tmavohnědou, tu samou úplně stejně vyšívanou a tady to bylo, to byly tyhle stříhy. Jo a tady to bylo takhle pod krkem. No a nejvíc si cením tý, tý bílý, bílý, protože, jo a pak ještě šaty jsem si taky vyšila, asi troje, třeba jenom tady, jak bych to řekla, tou jsou i takový malinkatý stehy, jeden za druhým, že se to pokrčuje.

Q: Takovej stromeček, že jo, nebo jak se tomu říká.

F: Sem tam, sem tam, a to tenkrát se nosily jako indický šaty, který se tady nesehnali, takže já to dělala na, na popelínu, hnědě olemovala, potom to bylo, takže to bylo sice... Kdybych neměla tohle, tak by mě dneska byly i haleny, dneska bych neměla kam to vzít, ale... Nebo jsem si vyšila, barevně, takhle vepředu šaty a tady něco.

V hospici byla paní F hodně aktivní ve své starosti o muškáty, které chtěla zachránit, a tak o ně pečovala. Barvitě popisovala v rozhovoru nejenom své vyšívání, ale i péči o muškáty v hospici.

Výpověď paní F:

Q: No a čemu se tady ráda věnujete? Máte nějakou činnost nebo aktivitu? Protože jsem si všimla, jak jste tady na tý vrátnici dirigovala ty kytky, kam maj dát. Tak jsem si říkala: Pani je takovej organizační talent, že přesně si všímáte všeho a zjišťujete a.

F: Já totiž den před tím voní pávala, ted' jsem... Dvacet dva let jsem měla plnej balkon takovejhle muškátů!

Q: Takže jste citlivá, dyž se těm muškátům nedaří tady, že jo?! Tak, tak zjišťujete, kde by se jim vedlo?

F: Takže, když jsem viděla, že tady... Já tam dole seděla, jo, když jsem viděla, že sestřička chodí a vobírá, no tak jsem se nabídla, že jestli potřebujou chodit, že jestli můžu.

Q: Takže, když jsem se ptala, čím se tady zabýváte, tak to zrovna je něco, co je takovej Váš úkol tady.

F: Takže jsem si řekla, vezmu si, ale jen tam v přízemku to dělám.

Paní B, i když ležela pouze na lůžku, také vzpomínala na vyšívání, pletení a výtvarný kroužek, který v minulosti absolvovala. Do budoucnosti vyjádřila přání naučit se více s počítačem. Počítač by obohatil jistě hlavně ji, ale domnívám se, že i činnosti, které nejsou zaměřeny od počátku pro druhé, jsou nakonec vyjádřením tvůrčí hodnoty, pokud v nich člověk vidí smysl. Jednak pro svůj osobní růst, který ovlivní jeho vztah k sobě samému, k druhým i ke světu; jednak člověk, který ve vykonávané aktivitě smysl jednou vidí, tak daná aktivita nemůže být samoúčelná. Věřím tomu, že je významná už tím, že je vykonána - pro

obohacení jak dotyčného, aktivitu vykonávajícího, tak pro druhé, třeba někdy v budoucnu. Nebo může aktivita jednoho zapojit do smysluplné pomoci i druhého člověka. Paní B ve své touze se něco nového učit v situaci, kdy umírala, vlastně také prodlužovala svůj život, protože mu dávala stále smysl.

Výpověď paní B:

Q: A je něco, co by Vás povzbudilo, co byste měla jako takový přání?

B: *Abych se ještě naučila víc pracovat s počítačem. No kvůli mně tady nebudou dělat rekvalifikační kurz!*

Q: No, to ne, ale třeba někdo, kdo to umí dobře, tak by Vám něco mohl ukázat.

B: *Poradit. Ano, s tím bych souhlasila. S tím bych souhlasila, protože umím jen ty základní věci.*

Q: A je to takový tvůrčí. Je to náák... Je to něco zajímavého.

B: *Je to trochu tvůrčí.*

4.1.3 Děti

Děti byly klienty v této kategorii otázek také zmiňovány. Společná byla hrdost nad tím, že byla zvládnuta výchova, zvláště ve ztížených životních podmínkách.

Výpověď paní D:

Q: No a z čeho, co se Vám povedlo, máte radost, na co jste hrdá?

D: *No právě, na to vychování těch dětí. To, že se narodili, že jsem je dokázala vychovat sama. Protože to kolikrát potom jako ocenili, kolegové, a vlastně, já nevím, lékaři a všichni takhle, co s tou rodinou měli co společného. Jako kvitovali to, že vlastně jsem je zvládla sama.*

Výpověď paní B:

Q: A děti máte?

B: *Jednoho syna.*

Q: No, to je něco, co jste vytvořila, že jo?

B: *No, to bylo společný dílo.*

Q: No, s Vaším manželem.

B: *Ano.*

Q: A výchova se Vám povedla?

B: *Já věřím, že ano.*

Q: No a to je něco důležitého, co se povedlo Vám oběma.

B: *Určitě je to důležitý, když je slušně vychovanej.*

4.1.4 Vnitřní aktivita

Také se někteří vyjadřovali o vnitřní aktivitě, že poslouchají, když někdo vypráví nebo jim něco předčítá; sledují okolní dění v Denním centru nebo v budově hospici a to bylo také

něco, co je bavilo. Vnitřní aktivita by mohla být řazena do čistě zážitkové hodnoty, ovšem domnívám se, že v kontextu výpovědí šlo spíše o tvůrčí hodnotu, protože klienti odpovídali na otázky vztahující se právě k hodnotě tvůrčí. Navíc u nich nešlo o čistý zážitek, ale o psychickou, mentální aktivitu. Například paní B ležela celý den na lůžku na terase, odkud sledovala okolní dění. Přijímala tam i návštěvy a tam se odehrávala i náš rozhovor.

Výpověď paní B:

Q: Takže tady teda sledujete dění, co třeba je na dvorku?

B: Ano.

Q: Nebo když je někdo na jiným balkoně, tak sledujete ten cvrkot tady.

B: Jenom sleduju, ale nekomentuju.

Q: Jo, jo. Děláte, že spíte... (smích). A posloucháte.

B: (Smích).

Q: Myslíte si, že Vám to dělá dobře takhle tady ležet? Co dobrého Vám to přináší?

B: To, co jinejm lidem vsedě, tak mně vleže.

Výpověď paní D:

Q: No a čemu se zde ráda věnujete?

D: No, tak zatím jenom ležím... (smích). Mejou mně, koupou mně, snažej se mně krmit jako, to je... Žádný aktivity zdejší nemám, no, snažím se otáčet na jeden bok, na druhý bok, abych se neproležela. Takže spíš takový věci, co mám kolem sebe.

Q: Že vlastně jste soustředěná na ten svůj zdravotní stav.

D: Hm, ano.

Q: Na ty potřeby, který z toho vyplývají.

D: Další jako aktivity nemám.

Q: A přemýšlíte o něčem nebo máte nějakou vnitřní aktivitu, která?

D: No, tak jako číst nemůžu, tak se stane, někdo předčítá, když tak, nebo vypráví, co se kde děje, takže ani ne.

Ve výpovědi paní D se objevuje postesknutí nad tím, že se nyní ničemu nevěnuje, to jsem zaznamenala celkem u třech klientů, ale byla to spíše reakce na současnou situaci, která je vzhledem k jejich možnostem, co mohou dělat, omezena. Týkalo se to jak paní B a D, tak pana E.

Výpověď pana E:

Q: No a co třeba ještě máte rád, čemu se teďka věnujete rád?

E: Ted' ničemu. Já jsem dřív strašně čet, jo a potom mi začaly bolet oči. A ted' vždycky... Ted' mi to vypadlo z ruky. Takže ani to nečtu, jenom, jsem závislej na tej televizi, no.

Na straně druhé, když se klienti rozpovídali, tak mluvili o aktivitách nakonec pozitivně. V rozhovoru se tak tvůrčí hodnota nakonec objevila.

Výpověď pana E:

Q: No a co byste chtěl třeba ještě uskutečnit, něco vykonat, co byste považoval za úspěch?

E: *No, co teď můžu podnikat? Prakticky, prakticky už nic, no... (smutně se zamýšlením). Hlavně, aby to zdraví, no... (popotažení nosem). Zdravičko, aby trochu sloužilo a. Aby se to tady nák trochu přežilo.*

Q: A je něco, co byste rád třeba dělal, zkusil?

E: *Ne. To je tady, ten stacionář, to je tak jediná věc, co můžu, kde můžu něco dělat.*

Q: Takže v tom Denním centru, něco?

E: *Hm. Jinak co můžete dělat.*

4.1.5 Ostatní

Zajímavé bylo i mé zjištění smyslu i tam, kde to klient nemusel ihned nahlížet. I prostý život, zvládnutí života navzdory pochybnostem nebo těžkému údělu, je jednak postojem, jednak samotnou aktivitou. Klienti považovali svůj život za výkon.

Výpověď paní B:

Q: Tak co byste, paní B řekla, že jste ve Vašem životě udělala, dokázala? Něco vytvořila?

B: *Prakticky nic. Nic důležitýho. Žila jsem obyčejnej život.*

Výpověď paní A:

Q: No a z toho, co se Vám povedlo, škola se Vám povedla, to zaměstnání, i vlastně to dítě.

A: *Tak já jsem myslela, že ani nedojdu do těch patnácti, jo, protože jsem nebyla vychovaná v moc dobrým prostředí, jo, víte?*

Q: A byla jste nějak nemocná? Nebo proč jako jste si to myslela?

A: *Jo, taky to nebylo se mnou dobrý. No vidíte to a dotáhla jsem to do tolika let! Já se vůbec divím, že sem takhle, takhle sem vyto.*

Výpověď paní D:

Q: No a jak jste... Kde jste brala sílu na to, jak jste to dokázala to zvládnout sama?

D: *To byl život ze dne na den, prostě jsem musela.*

4.1.6 Závěr

Nejpočetnějšími kategoriemi v hlavní kategorii tvůrčí hodnoty se podle očekávání stala práce a koníčky. Dominovaly vzpomínky klientů na práci i na koníčky, zároveň je těšila možnost aktivit v Denním centru. Tím, že jsem v Denním centru také trávila čas s klienty, mohla jsem při pozorování vidět jejich radost. Zdejší aktivity pomáhají klientům prožít smysluplně den. Tvůrčí činnost ostatních, i když je jen pozorována z lůžka nebo křesla, je také povzbuzením, bytím mezi druhými, možností vidět něco krásného, účastnit se pomocí, radou. Klienti se při keramice hlíny třeba jen dotýkali a personál dokončil vyráběnou figurku

za ně; přesto to bylo jejich. Byly jejich i sáčky s levandulí, květy z látek, malované ubrusy, upečený koláč; byť nezvládli udělat vše. Do Denního centra přicházeli často i příbuzní klientů a přidali se k aktivitám, které se dělali. Nechali se strhnout příjemnou a tvůrčí atmosférou, která zde panovala. Mohu tedy říci, že Franklovo vyjádření ohledně psychohygieny v možnosti aktivit pro klienty v zařízeních, kde jsou, se zde v hospici naplnilo¹¹.

Ve svém příspěvku Lukasová (cit. dle FRANKLA, 2006d, s. 190) vysvětluje vznik kategorií, na jejichž základě vznikl dnes hojně užívaný Logo-test pro psychometrické měření existenciální frustrace. Lukasová umísťuje kategorii, kterou nazývá hlavní zaměstnání, dle procentuálního zastoupení ve výpovědích respondentů o smyslu života na pořadí čtyři. Kategorie zájmů se objevuje na šestém pořadí. Kategorie rodina je na třetím místě. Lukasová samozřejmě dodává, že rozdělení do těchto kategorií bylo dáno četností volby kategorií, které jsou závislé na populaci v oblasti Vídně, která má specifické sociální pozadí. Četnost volby určitých kategorií však může korelovat, dle mého názoru, i s věkem respondentů a dalšími faktory. Pokud jsem sledovala výpovědi klientů hospice vůči hlavní kategorii tvůrčí hodnoty a v ní dle četnosti výpovědí jsem sestavovala své kategorie, tak pořadí dopadlo následovně. Práce byla na prvním místě, koníčky na místě druhém a rodina, resp. děti, na místě třetím, stejně jako u Lukasové.

4.2 Hodnoty zážitkové ve výpovědích klientů hospice

V úvodu se opět stručně vrátím k tomu, co znamenají zážitkové hodnoty dle Frankla. V zážitkových hodnotách člověk přijímá svět tím, že ho nechá na sebe působit; prožívá krásu přírody nebo umění. Tím se obohacuje, tím realizuje smysl ve svém životě. FRANKL (2006b) hovoří o tom, že člověk může být k radosti prožitku „zavázán“. Lukasová (cit. dle FRANKLA, 2006d, s. 191) řadí radost do hodnot tvůrčích a čistě zážitkové štěstí do hodnot zážitkových. Je zde tedy určité užší chápání. TAVEL (2007) hovoří o zážitcích, které člověka povznášejí a obohacují; hovoří o lásce, jako o zážitku, který má hodnotu nejvyšší. Rozšiřuje zážitkovou hodnotu o péči a službu druhým, nebo o oddanost ke své práci. Domnívám se, že jde také o určitý posun do oblasti hodnot tvůrčích a postojových. Sám TAVEL (2007) později konstatuje, že láska má i u V. E. Frankla zvláštní postavení. Kromě toho, že jejím prostřednictvím může člověk realizovat zážitkovou hodnotu, domnívám se, že jde i o lásku,

---

¹¹ V příloze č. V., obrázek č. 1-9, jsou fotografie, které dokumentují a dosvědčují tvůrčí aktivity klientů.

kteřá je svázána s duchovním směřováním člověka, kdy se setkává s „Ty“ podle Bubera (2005) v druhém člověku a s „Ty“ nejvyšším, Božským. Lze ji tedy zařadit i do hodnot víry, kterou později zakládám jako zvláštní kategorii. Výpovědi klientů vztahující se k této hodnotě jsem rozdělila opět do kategorií a seřadila dle četnosti výpovědí jako v hodnotách tvůrčích.

4.2.1 Děti

Radost z narození dětí nebo vnoučat se objevovala ve výpovědích klientů nejčastěji.

Výpověď paní B:

Q: No a nějaký Váš zážitek, kde vopravdu jste byla šťastná, nějaký Váš zážitek, kdy jste se cítila šťastná.

B: *Když se mi narodil kluk. To bylo hezký. Bééééé. Začal bulet, jen se vykuli, už řval.*

Q: Jo, jo. A to jste pocítila takový hluboký štěstí.

B: *Ano, to je moc pěkněj zážitek.*

Výpověď paní D:

Q: A povězte mi o Vašem nejkrásnějším zážitku, kdy jste se cítila spokojená a šťastná? Vy spinkáte, že jo?

D: *Já přemejšlim.*

Q: Aha. Já jsem si říkala, že jste se tak krásně ukolíbala... (smích).

D: (Smích)... *Nejkrásnějším zážitku? Jedině, když se ty děti narodily. Potom vnoučata.*

Q: A jaké další pěkné zážitky jste v životě prožívala?

D: *Já mám radosti s těma dětma.*

Q: A je v současnosti něco krásného a hlubokého, co Vás oslovuje?

D: *No, že jeden má dva krásný kluky, druhej má holčičku a kluka s tou přítelkyní a třetí dvě děti vyznenil nebo vypříteloval, vychovává je s ní a jedno maj spolu, tak to jo, ty děti jo.*

Paní F často vyprávěla příběhy, které v sobě měly spoustu radosti.

Výpověď paní F:

F: *Když se mi narodil první vnuk.*

Q: Tak to jste měla radost!

F: *To byla velká radost, já jsem ho vozila, já na něho koukala jak na televizi... (smích).*

Pro klienty bylo také radostným zážitkem zjištění, že se děti narodily zdravé.

Výpověď pana E:

Q: Povězte mi o Vašem nejkrásnějším zážitku, kdy jste se cítil spokojený a šťastný? V minulosti.

E: *No ty děti, dyž jako, nejhorší je, když pustíte televizi a ted' vidíte, jak ty některý rodiny, jak se jim roděj všelijaký invalidní děti. Já sem byl rád vždycky, když to všechno dopadlo, že mám zdravý děti. Když to bylo všechno, všechno zdravý, jak ty děti, současný děti, co už děti nejsou, teda, no ted' ty vnoučata a pravnoučata, vono jich se strašně moc. Už to ani nepočítám, kolik jich je, asi patnáct.*

Výpověď paní C:

Q: Tak jaký je takový Váš nejkrásnější zážitek, kdy jste se cejtala šťastná, spokojená?

C: *Když jsme byli na zábavě, když se nám narodily děti, tak jsem vždycky říkala, aby se nenarodili nějaký postižený... Tak to jsem byla vždycky ráda, že ten... No.*

Q: Že je to takový štěstí, že jo?

4.2.2 Lidé

Klienti prožívali pozitivně přítomnost ostatních lidí v jejich životě. Jejich přítomnost v různých životních situacích jim činila potěšení. To dokládají především výpovědi paní A jak jejími výpověďmi vztahujícími se k minulosti, tak ale i k současné situaci.

Výpověď 1 paní A:

A: *Sejdete se s lidma v autobuse, když čekáte na autobus, v čekárně, v práci, to máte furt, furt mezi lidma, se pohybujete a to mně hodně bavilo, víte?*

Q: Ano, ano. Někdo bez práce je v izolaci, bez lidí, bez kontaktů.

A: *Jenomže to každé bere jinak. Já to беру takhle.*

Q: Ano.

A: *Mně bylo dobře mezi lidma.*

Výpověď 2 paní A:

Q: Jestli jste v současnosti, teď, v poslední době, zažila něco krásného, něco, co Vás oslovilo?

A: *Hlavně, že mně berou mezi lidi, trošku, na tej posteli je člověk vodkázanej, to je.*

Q: No, to by člověk neměl žádný podněty nebo nic by neviděl, že jo, nekomunikoval by s lidma.

A: *No, někdo je na to třeba zvyklej, každé to bere jinak.*

Q: Hm. Takže je pro Vás krásný, dyž můžete bejt mezi lidma.

A: *Nó. No alespoň trošku, pořád ne, ale alespoň trošku.*

Q: No a je vyloženě něco, co Vám dělá radost a činí šťastnou? Co Vám jako dělá radost?

A: *No... Když jsou jako lidi okolo mě a chovaj se ke mně vlídně, no.*

4.2.3 Koníčky

Výpovědi klientů se týkali také jejich koníčků. Zde je určitá paralela s hodnotami tvůrčími, kde jsou koníčky také zařazeny. To vyplývá z toho, že je klienti zmiňovali jak ve výpovědích vztahujících se k tvůrčí činnosti v tvůrčích hodnotách, tak v souvislosti s jejich hodnotami zážitkovými.

Výpověď paní B:

Q: A když jsme u těch nákejších pěknějších zážitků, co by Vás bavilo, zajímalo, tak měla byste v minulosti nějaký nejkrásnější zážitek, o kterém byste mi mohla povědět, kdy jste se cítila šťastná, spokojená? Co jste prožila, zažila? Je něco takového?

B: *Chodila jsem do výtvarného kroužku.*

Q: A jako mladá, nebo už jako starší?

B: *Nejdřív jako mladá a pak i v pokročilém věku.*

Q: No, tak to je hezký. A co jste tam dělali nebo co Vás tam bavilo?

B: *Načrtávali jsme portréty.*

Q: Hm, to je těžký.

B: *Ale jenom tužkou.*

Q: Jo, jo. No to je krásný.

B: *Ale to jsme více méně zkoušeli, jak nám to bude.*

Q: Jo, jo. A podle nějakého modelu?

B: *Podle živého modelu.*

Q: No to je prej nejtěžší, malovat člověka; ruce, tvář, že to je hodně těžký.

B: *Je to těžší a dycky se to nepodaří.*

Q: Ano, ano. Tak to Vás bavilo, to jste se cítila šťastná u toho.

B: *No bavilo, no. O štěstí, no... O štěstí... Bavilo!*

Do koníčků bych mohla zařadit i výlety, když klienti vzpomínali na své zážitky na výletech nebo by rádi ještě něco takového zažili.

Výpověď paní C:

C: *Natancovali jsme se a najezdili jsme na výlety, to bylo krásný a všechny ty kostely a zámky, to všechno mám prohlédnutý.*

Výpověď paní F:

Q: A teď jsme u takový poslední oblasti, která je o něčem krásným, co jste zažila, můžete mně povědět o nějakém zážitku, prožitku, o něčem krásným, co jste v životě zažila, co Vás nějak oslovilo, kdy jste byla šťastná?

F: *No krásný zážitky pro mě byly, že jsem se třikrát dostala do Jugoslávie, když jsem tam potřetí našla toho přítele.*

Výpověď pana E:

Q: A co byste hezkého a zajímavého rád prožil?

E: *Já? Co já teď už můžu prožít?*

Q: Máte třeba nějaký přání? Co byste chtěl, co byste mohl? To je jasný, že to je v závislosti na té situaci, v jaký jste, zdravotně a tím místem, ale třeba je něco, co by šlo.

E: *No, to zase peníze, furt. Co já můžu? Já bych řek, jó, posad' mě do auta a budeme jezdit, podíváme se někam. To jsou zase peníze, který nemáme.*

Q: Jo. Že to byste si přál, třeba, aby Vás manželka mohla vzít na vejlet někam.

E: *Hm.*

Q: A to byste moh, že jo, to by reálně šlo. A kam byste se chtěl podívat?

E: *Na nákej třeba zámek nebo hrad, už na to chození moc není.*

Q: Ale třeba by stačilo vidět krásnou louku nebo rybník, něco krásnýho.

E: Hm.

Q: Tak to by Vám udělalo radost?

E: To víte, že jo. Někdy stačí i málo, člověka to zahřeje u srdíčka, jak se říká.

Q: Tak to je hezký. Jo, že, mně to přijde hezký, že člověk může mít i přání, který je v situaci, kdy už moc nemůžete, ale přesto něco můžete hezkýho zažít, nějakou radost. Jenom třeba z přítomnosti druhýho, nebo že vidíte něco hezkýho.

E: Mně se to líbí, když se to líbí tomu druhýmu. Tak to víte, že jo. Když přijde nějaká lepší zpráva, tak že to je příjemný.

Q: To se pak radujete, že on se raduje.

4.2.4 Práce

Práci klienti vnímali skrze prožívanou radost. Práce se také objevovala v hodnotách tvůrčích. Dala by se tedy zařadit do obou hlavních kategorií. Vzhledem k tomu, že klienti odpovídali na přímou otázku k zažívané radosti, zařadila jsem tyto výpovědi i do této hlavní kategorie. Pro pana E byla stavba domu prací, koníčkem a zážitkem dohromady.

Výpověď pana E:

Q: A jaký jiný, pěkný zážitek jste v životě měl, na který rád vzpomínáte? Kromě té zdravé rodiny?

E: Když se mi všechno dařilo, nějak. Máte radost ze života, když třeba stavíte ten barák. A teď jezdíte a všechno seženete. Prostě takovej normální život, no.

4.2.5 Zdraví

Zdraví se také v této hlavní kategorii zážitkových hodnot ve výpovědích klientů objevovalo. To mne docela překvapilo, že právě zdraví spojují klienti se zážitkem. Zdraví chápu dle BALCARA (2010) spíše jako hodnotu instrumentální, která teprve zmocňuje člověka k realizaci dané hodnoty, je tedy prostředkem k naplnění smyslu, ne účelem. Nežiji proto, abych byla zdravá, nýbrž chci být zdravá, abych mohla žít a naplnit svůj život smyslem. I když, jak ukazují dále v hodnotách postojových, zdraví není nutnou podmínkou k uskutečňování smysluplného života.

Výpověď paní C:

Q: A co hezkýho byste ráda zažila? Co by Vás potěšilo?

C: Aby člověk byl zdravěj a mohl ještě se pohybovat.

Výpověď paní A:

Q: No a je něco, co by Vás potěšilo, povzbudilo? Co by Vám udělalo radost.

A: Nó! Abych se postavila na nohy!

Klienti v zážitku zmiňovali i klid v hospici, který mají. Oceňovali péči personálu hospicu, kterou si velice užívali. Toto se objevilo již u „naladění“ klientů v hodnotách postojových.

Výpověď paní E:

Q: A v současnosti zažíváte něco také krásného, co Vás oslovuje, něco čím jste se třeba cítil dojatý nebo oslovený?

E: *Co tady, říkám, tady mám jediné ten klid, že je.*

Q: Že takovej ten pokoj.

E: *Hm.*

Q: Hm. Tak je v tom určitá hloubka, že jo, člověk se nějak naladí úplně jinak. Taky jsem to cejtla už ten minulý rok, jako takovej hlubokej vnitřní klid.

Výpověď paní B:

Q: A v současnosti zažíváte něco krásného?

B: *Sem tady. Tady se mi to líbí.*

Q: A co se Vám nejvíc líbí?

B: *Ten klid, pohoda.*

Q: A to, že nejste sama, jak jste říkala.

B: *Ano, a že se tady o Vás postaraj, všechno Vám udělaj, a Vy jenom čučíte a ležíte a posloucháte a požádáte a voni dou a udělaj, jsou velice ochotný, musím říct, to se mi líbí, protože jsem celý život musela poskakovat já!*

4.2.6 Závěr

Výpovědi klientů se nečastěji týkaly dětí a ostatních lidí v jejich životě, se kterými se setkali a zažili díky nim krásný zážitek. Partner se ve výpovědích, jako někdo, s kým je spojen příjemný zážitek, vyskytoval spíše okrajově. Zážitek spojený s aktivitami se týkal hlavně koníčků, kde klienti prožívali prosté zážitkové štěstí. Klienti zažívali krásné zážitky i v Denním centru. Byla jsem účastna těchto jejich zážitků, viděla jsem jejich smích a rozzářené obličej. Když přišla vnučka jedné klientky a zatancovala na dvoře všem břišní tanec, všichni se smáli, zvedali ruce, chtěli také tančit. Viděla jsem, jaký zážitek měli klienti, když slyšeli své známé písně z mládí nebo když poslouchali pohádky a zajímavé příběhy z knížek. Tu se zamysleli, zavzpomínali a začali sami vyprávět. Jindy jsme zase seděli s klienty na dvoře, kde je zahřívalo sluníčko, kolem sebe měli ty krásné červené pelargonie, o které se starala paní F a jejich obličej zračily klid a spokojenost. Tam jsme také, když bylo hezky, jedli různé dobroty, meloun, koláč a další a do této poklidné odpolední atmosféry zněly písně doprovázené kytarou jednoho dobrovolníka a všem nám bylo společně dobře.

I těm, kteří mohli být s námi pouze na lůžku, jako paní B, která spokojeně pokuřovala se svojí kamarádkou z hospice a poslouchala a vnímala dění kolem sebe.

Krásný zážitek také u mnohých klientů souvisel s prací. S prací, která samozřejmě jako taková spadá do kategorie tvůrčí, ale ve výpovědích klientů se také objevuje jako prostý zážitek, který se dostavuje, když na dobře vykonanou práci vzpomínají, kdy znovu mohou zažít uspokojení.

Kdybychom se podívali opět na pořadí kategorií dle Lukasové (cit. dle FRANKLA, 2006d, s. 190), tak Lukasová řadí hodnotné prožitky na místo sedmé s tím, že tuto kategorii blíže nespecifikuje. Zážitky spojené s duchovní oblastí, s láskou na této vyšší rovině, řadím do kategorie, kterou jsem vytvořila pro tyto výpovědi zvlášť.

4.3 Hodnoty postojové ve výpovědích klientů hospice

V úvodu se opět stručně vrátím k tomu, jak rozumím hodnotě postojové podle V. E. Frankla. Tato hodnota se může realizovat i tehdy, když člověk nemůže realizovat hodnotu tvůrčí a zážitkovou. Je-li v situaci, kdy na sebe bere svůj kříž, nese svůj úděl tak, jak mu byl dán. Je to úděl, který je typický svými omezeními života. Právě v tom, jak se k tomuto údělu, svému osudu člověk postaví, když už nemůže dělat a zažívat nic smysluplného, právě v té chvíli se rozhoduje o smyslu, který je realizován jeho postojem k nezměnitelné situaci. Je to výkon člověka, který, dokud žije, může tuto hodnotu naplnit. „*Život člověka má svůj smysl až do ‚in ultimo‘ - tedy dokud dýchá.*“ (FRANKL, 2006b, s. 62) A stejně jako vůči předcházejícím hodnotám, i vůči této hodnotě má člověk odpovědnost. „*Být člověkem znamená být vědomým a být odpovědným.*“ (FRANKL, 2006b, s. 62) Hodnoty smyslu postoje a také spirituální potřeby vyvstávají v kontaktu člověka se smrtí a umíráním, kdy má nemocný naléhavou potřebu pochopit smysl svého života s nemocí a „*otázka ‚proč‘ nebo ‚k čemu‘ je tu na denním pořádku.*“ (SVATOŠOVÁ, 2008, s. 126)

Klienti, kteří byli opravdu tváří v tvář smrti upoutáni na lůžko nebo na křeslo, ve svých výpovědích prokazovali vůli se statečně prát o smysl svého života v těžkých životních situacích, které nemohli změnit. Výpovědi se týkaly jak minulosti, tak současné situace. Klienti věděli, že umírají; nevěděli, jak dlouho tu ještě budou, a přitom statečně snášeli svůj osud. Jejich existence byla jen zdánlivě ochuzená o možnost tvoření a prožívání.

Rozdělení výpovědí klientů bylo podle jiné logiky; zde jsem o rozdělení do kategorií rozhodovala na základě „naladění“ klientů, nikoli, čeho se postoje týkaly, jakých oblastí života. Situace, do nichž je člověk postaven a kde realizuje hodnotu postoje, jsou sice různé, ale dle mého názoru rozhoduje více, než typ situace, něco jiného. Bylo pro mne zajímavé sledovat toto „naladění“ klientů.

4.3.1 Přijetí

Nejvíce jsem si všimla u výpovědí toho, že se většinou týkaly přijetí současné situace, tj. nemoci a umírání. Klienti hovořili o tom, že musí takovou situaci přijmout, dokonce, že s ní museli počítat.

Výpověď paní A:

Q: No a jak prožíváte svou současnou situaci, kterou procházíte?

A: *Jak to prožívám? Musím to brát rozumně, musím být rozumná. Nemůžu ňák si... Musela jsem s tím počítat!*

A: *Nemůžu nic dělat, no, musím to brát, jak se to dává.*

Vůle žít do posledního dechu dokládá i následující výrok paní C.

Výpověď paní C:

Q: No a co Vás trápí naopak na Vaší současný situaci? Je něco, co Vás trápí, nebo?

C: *Já si neberu nic k srdci. Aby mě něco trápilo, bude, bude, nebylo, nebude.*

Q: No a myslíte si, že od Vás něco žádá, ta Vaše současná situace? Že to je něco, co třeba je pro něco nebo pro někoho důležitý?

C: *No, že můžu být tady, že nemusí mít starost, nemusej mi jako vařit, nemusej mi prát, perou mi stejně, ale říkám: No tak co, budu tady, až pokud neumřu.*

Klient E bojoval s negativními myšlenkami, až došel ke smíření a přijetí.

Výpověď pana E:

Q: Vy na mě působíte tak jako vyrovnaně, že v tom, co těžkýho jste zažil že.

E: *Už jsem se s tím, tak se smířil, no.*

Q: Že je hodně lidí, kteří třeba mají jakoby chuť něco změnit, jako alespoň v myšlenkách, nebo jsou rozhořčený kvůli něčemu.

E: *To jsem měl ty myšlenky, to jsem říkal, no. Myšlenky, potom přemýšlíte a stejně nic nevymyslíte.*

Q: Teď jste dosáh takovýho klidu v tomhle, nebo na mě takhle působíte.

E: *No, jsem se s tím smířil.*

Klienti ale přijali i situace, které se týkaly něčeho, co zažili v minulosti a nemohli to nijak změnit. Byly to nejrůznější ztráty. V rodině, zaměstnání apod.

Výpověď paní B:

Q: No a, když bych se zeptala na situaci z Vašeho života, která byla pro Vás těžká a nemohla jste ji nijak změnit. Tak jaká situace to byla?

B: *Právě to úmrtí muže. S tím sem se těžko vyrovnala.*

Q: No a měla byste nějaký ponaučení z takové těžké situace, jak se zachovat, pro druhé lidi?

B: *Ne. To musíte buď přijmout, nebo ne.*

Paní B mi vyprávěla velice zajímavý sen, který se jí zdál v hospicu o jejím zemřelém manželovi. Možná to byl pro ni způsob, jak se se ztrátou vyrovnala, i když si to sama neuvědomovala přímo.

Výpověď paní B:

Q: No a co Vám tehdy pomohlo, když vlastně jste měla trápení, že vlastně manžel zemřel, tak jste to samozřejmě těžce prožívala a co Vám pomohlo?

B: *Já sama nevím. Prostě jsem se z toho vyloupla a bylo to.*

Pocity ztrát byly svázány i se zážitkem, který vyústil ve zjištění, že je člověk na situaci sám a musí ji také zvládnout sám. Že to je jeho úkol.

Výpověď paní F:

F: *Já jsem přišla o zaměstnání v tom... A tam rozhodla zase další věc, kdy jsem se snažila leta držet manžela nad vodou. A kdy, v té době, když jsem se to šestnáctýho prosince dověděla, tak mě můj muž nepodržel.*

Paní F v kontextu pokračování rozhovoru ukazuje, že tuto situaci nakonec zvládla sama, vyřešila i fakt, že se s manželem odcizili a začala žít svůj život sama. Po jednom těžkém zážitku paní F našla odvalu ukončit něco, co nemohla změnit.

Výpověď paní F:

F: *Pak jsem se vrátila, stála jsem u dřezu a pila a pila, a pila, a pila... No a řekla jsem mu, že s ním nebudu!*

4.3.2 Spokojenost

Klienti vyjadřovali ve svém postoji spokojenost. Spokojenost s celým svým životem. Tyto výroky by se mohly vztahovat i k zážitkům, ale řadím je do postojů proto, že tato spokojenost vyjadřovala postoj k jejich životu, k životu, který již směřem do minulosti nemohli změnit. Byl tak vidět jejich celkový postoj životu, který museli nést v dobrém i zlém.

Výpověď paní A:

Q: No a můžete mi teďko říct o situaci ve Vašem životě, která byla pro Vás hodně těžká a nemohla jste ji nijak změnit? V minulosti?

A: *To vite, že tam bylo dost toho, že bych si to nějak pamatovala, to ne. Já, když jsem se měla vdávat tak jsem si říkala: Je to škoda, že nemůžu bejt v lékárně, ale až potom, po čase jsem. Mně se líbí všude, já to beru. Měla jsem se opravdu dobře. To nemůžu naříkat. Celkem jsem docela spokojená se svým životem.*

Výpověď paní B:

Q: A chtěla byste ve svém něco životě změnit? Třeba i tím, že budete mít jiný postoj k nějaké situaci v minulosti nebo.

B: *Zatím nemíním nic měnit.*

Q: Jste spokojená, tím jak to vnímáte, co bylo, co je.

B: *Ano, dosti spokojená.*

4.3.3 Morálka

Ve výpovědích se často vyskytoval morální akcent. Člověk nemůže změnit ostatní lidi nebo situace, ale může změnit sám sebe, nebo mít vliv na ty, kteří jsou v jeho poli působnosti. Především může ovlivnit děti svou výchovou, vzorem. Zároveň se může tento postoj projevit v našem snažení a tak spadat do oblasti tvůrčí, kdy svou aktivitou působíme v prostoru, který je nám dán. To, že budu pracovat poctivě, to, že budu pomáhat druhým, je moje aktivita, ale zároveň postoj, kdy nemám vliv na ty, kteří poctivě nepracují, ani nepomáhají druhým.

Výpověď paní B:

Q: A jak myslíte, že se Vám povedlo dobře vychovat syna? Všechno zvládnout?

B: *Rodiče byly slušný lidi, my s manželem jsme byly slušný lidi, tak syn je taky slušnej.*

Q: Že to je prostě v rodině, že si.

B: *Tak bych to nazvala, ano.*

Výpověď paní F:

F: *A právě má předchůdkyně taky ta vodošla, protože si prodávala železo, do vlastní kapsy, jo... Tak ji vyhodili, měla soud, měla pětadvacet tisíc chyby na nemocenským pojištění... No a měla, měla přítele ředitele... Tak tam byla, pak vyletěla, pak teda mně přizvali s podmínkou... (smích). Jak bych to řekla, žádný styky na pracovišti. Tak to mně bylo jasný, že co je doma, není pro mě, takže... A padesáti hodinový přesčas, tady to bylo bez přesčasů.*

Q: Najednou bylo vidět, jak je to všechno jinak, že jo? Tak vlastně, to může být takový, že můžete být hrdá i na to, že jste dělala tu práci poctivě.

4.3.4 Ponaučení

V tom, co klienti prožili ve svém životě těžkého, nacházeli často ponaučení pro své blízké, pro ostatní, kterým vyprávěli svůj příběh. Byla to forma určitého postoje, nalezení něčeho pozitivního v tom, čím sami prošli. Co už sami nemohli změnit, ale mohli svou zkušeností pomoci druhým.

Výpověď paní F:

F: Jo, a když jsem viděla, že co zase vidí kluci, a dyž jsem viděla, co jsem zažila, tak jsem se snažila mu jako říct, ať se toho střeží.

Q: Že to bylo něco, co bylo s jeho tátou, že jo?

F: Že dopadne stejně.

Výpověď paní A:

Q: A jaké ponaučení z té zkušenosti byste chtěla nabídnout blízkým lidem, co se týče právě, že jste nemohla dělat práci, která Vás bavila a překonala jste to, tak poradila byste někomu v podobný situaci něco?

A: To si zvyknete. Já povídám: Mě to nebaví, to si zvyknete! Když to děláte dýl, tak k tomu dostanete lásku.

4.3.5 Odvaha

Odvaha jako postoj v situacích, které nemohou klienti změnit, je aktivita i postoj v jednom. Opět kategorie, kdy dělení není jednoznačné. Jak se klienti zachovali v nezměnitelné situaci, jaký postoj zaujali? Byli zbabělí nebo odvážní? Svůj kříž nést nechtěli nebo ho nesli statečně? Takhle odvážně kříž nesla i paní C, která měla díky JZD přijít o své hospodářství.

Výpověď paní C:

C: A já povídám: A ven! Vyhnala jsem je. Povídám: Já až puđu, mě vemou všude, ale Vás ne. My pudeme do družstva, až my budeme chtít!

Také paní F, která se svým manželem zažila persekuci od komunistů. Nemajíc dostatek peněz, zaujala odvážný postoj.

Výpověď paní F:

F: Taky tím, že člověk na to neměl, tak jsem říkala: Na kolenou nás nevidí.

Odvážně nesl svůj úděl v nemoci i pan E.

Výpověď paní E:

E: To dokázat, no, nedělat vola, no, někdo ze všeho hned omdlívá, rakovina, ne, člověk se s tím nějak smíří, s tím životem.

Další odvážné postoje zaujala paní G, která při své léčbě nesměla mít u sebe miminko.

Výpověď paní G:

Q: A co bylo pro Vás nejtěžší?

G: Že jsem do toho nemohla nijak zasáhnout, ale stejně jsem do toho zasáhla tím, že jsem s tím nesouhlasila. Nenechala jsem to úplně být, protože jsem chtěla vědět, proč se to děje. Takže jsem některá vyšetření absolvovala ambulantně a miminko bylo vlastně pořád se mnou.

Odvaha paní G vůči ostatním těžkým situacím, vůči umírání souvisela s jejím optimismem.

Výpověď paní G:

G: Mě to prostě bylo naděleno, abych to asi všechno unesla, no. Optimismus, v tom smyslu, hledat ve všem to pozitivní, otáčet to ze všech stran dokud to tam nenajdu, zvědavost, proto říkám, že se už ani snad tolik nebojím, i když nevím, jak budu umírat.

4.2.6 Odpuštění

Když odpouštím, vyvíjím aktivitu, nejprve vnitřní, pak i vnější, pokud to jde. V odpuštění nalézám především postoj, postoj k něčemu, co nemohu změnit, nemohu se vrátit do minulosti a předělat co chci, to nejde. Minulost navždy uzavřela můj čin pro možnost jeho změny. To je dobře, když činím dobré, ale těžké, když konám zlé. Zbývá mi jen postoj. Mohu odpustit sobě i druhým. To se týkalo i klientů. Osvobodovali se ze svých pout viny, která je poutala k těm, kterým způsobili bolest. Odpuštěním narovнала paní F vztah se svým synem a manželem.

Výpověď 1 paní F:

F: Tak jsem mu říkala: Podívej se, já tě prosím, aby si mně odpustil, už kdysi jsem ho prosila, by mně odpustil, že jsem ho tloukla, jako malýho, převzala jsem styl maminky. Jo, rodičů. Nemá se to. Dneska jsou úplně jiné zásady, že jo. Tak jsem se mu omluvila, a teď jsem mu říkala: To je právě to, že jsem Tě chtěla poprosit, aby si mně odpustil, čím jsem Ti ublížila, já Ti taky odpouštím. Takže já jsem udělala odpuštění mezi náma.

Výpověď 2 paní F:

F: A byl, byl pro mě, vite, já mu to vodpustila... (pláč).

Paní A ztratila svou milovanou práci i z toho důvodu, že se vdala. Přesto na manžela nezanevřela a nelitovala sebe, ani svého manželství. Měla postoj v odpuštění.

Výpověď paní A:

A: *Celkem jsem docela spokojená se svým životem. Že jsem měla... Když máte protějšek, jó, partnera, musíte něco obětovat, že jo (smích).*

Q: Jo, jo, jo. Takže manžel rád třeba někam zašel? Tak se musíte takhle přizpůsobit. No. To je taky důležitý.

A: *Toho nelituju.*

Z výpovědi pana E i v kontextu celého rozhovoru s ním vyplynulo, že lituje toho, jak se choval ke své ženě, že si uvědomuje, jak to s ním měla těžké a váží si toho, že za ním pravidelně chodí. Pan E odpustil sobě.

Výpověď pana E:

Q: Že to má nějaký hlubší smysl, proč jste tady, proč se Vám to stalo?

E: *Je to těžký. Tady vždycky, když moje manželka dostane náladu, odveze mne na tři dny domů.*

Q: Tak myslíte, že to i pro ni může mít nějaký.

E: *No to vona jednou za čas, tak jsme vo tom takhle. Musím to nechat na ní, no. Vona to má s nima, vono je to hrozný s nima. Když se vžiju do tý její situace, tak to je strašný.*

Q: Ale je to od ní hezký, že jo, že takhle věrně při Vás stojí a při jejích synech, že to je obdivuhodná žena, teda.

E: *To je, ona se mnou zkusila už moc.*

Q: Že Vás má ráda, že jo?

E: *Hm.*

Q: I Vaše syny.

E: *Vona jako, za ty léta, za těch jedenáct let asi, co jako se mnou nejvíc zkouší po tý nemoci, tak nevynechla ani jeden den.*

Q: Hm. To je úžasná.

E: *Jo, pravidelně chodí.*

4.3.7 Humor

V postoji se také uplatňuje humor. Konec konců právě V. E. Frankl humor doporučuje i při stavech úzkosti, tzv. **ancitipační úzkosti**, kdy **humor** „bere vítr z plachet“ strachu, když si člověk paradoxně přeje to, čeho se obává. **Paradoxní intenci**, jak se nazývá tato technika FRANKLA (2006b, s. 168), sice v tomto smyslu klienti nevyužívali, nicméně humor byl častou pomocí právě v postoji. Paní F humor vítala zvláště v práci, která byla plná stresu, změn a problémů, které nemohla ovlivnit.

Výpověď paní F:

F: *Ten zase... (smích), když to viděl, tak se smál a šel za vedoucím a říkal: Mám dojem, že jim budeš muset přidat nějakou práci. Ale musím Vám říct, že zase v těch stresech, pracovních, to vyloženě pomáhalo. A když pak se stalo, že nás přebíraly Budějovice a přišly k nám na takový posezení, a viděli, jak my se bavíme. A když viděli, jaké máme kolektiv, ty vejrali, ty opravdu vejrali, ale zase, když*

vobčas přijde takovýdle zpestření, tak máte úplně jinej elán do další práce, protože zůstat jenom v těch stresech, to by se člověk, by se člověk zbláznil. Takže, no a takovejhle příhod bylo daleko víc, že jsme vycpali „oběšence“... (smích).

Paní G také humor považovala za důležitou složku postoje k těžké životní situaci, v jejím případě k nemoci.

Výpověď paní G:

Q: Já jsem tady se Vás zrovna chtěla zeptat, jaký ponaučení byste z té své zkušenosti, vo který jste mi teď vyprávěla, nabídla svým blízkým? Nebo lidem?

G: *Oni si to vezmou sami, z toho, není třeba jim nic nabízet, je potřeba jenom, i v týhle tý, v uvozovkách, po lidsku zoufalý situaci, prostě si fakt zachovat ten humor. Tu chuť potom životě. A už si přeberou, co kdo potřebuje.*

Q: To jaká jste, to může moct.

G: *A oni mi to potom říkají zpětně: No furt se usmíváte, no. Ale jo, já mám dobrou náladu, já mám fakt smysl pro humor, můj muž mi v tom pomáhá, ten, když bych náhodou zvažněla hodně, tak mě... Nebo kdybych šla, nedej bože, do deprese, což jsem taky mívala, samozřejmě, tak on dovede prostě dělat z toho legraci.*

4.3.8 Pomoc

A co klientům pomáhalo zvládnout těžké situace? Výše jsem psala o humoru, jako způsobu postoje. Klienti dále uváděli především návštěvy rodinných příslušníků. Zmiňovali také to, že v hospici je hodně lidí. Když klienti chtějí být mezi nimi, mohou; když ne, nemusí a mají klid ve svém pokoji. Druhý člověk, zvláště blízký, ten z rodiny, může pomoci zvládnout umírajícímu člověku realizovat právě hodnotu postoje. Vše nabývá smyslu, když jsou s druhými lidmi. Odvaha, odpuštění, ponaučení, spokojenost a přijetí. Klient vše přijímá s vědomím, že je u důležitých okamžiků i někdo blízký. Pokoje klientů jsou vybaveny samostatným sociálním zařízením a postelemi pro příbuzné, jak jsem popsala výše, takže ti mohou trávit spolu s klienty poslední dny jejich života. O tom jsou i následující výpovědi.

Výpověď 1 paní D:

Q: A vnímáte, že Vám něco pomáhá v té situaci?

D: *No rozhodně, zase pomoc rodiny, oni sem jezděj prakticky, syn, nejstarší synovec s dětma, maminka, sestra, dokonce tu několikrát i spali, když to bylo nutný.*

Q: Tady máte lůžko.

D: *No rozhodně pomoc i přítomnost rodiny, no, tak je tu druhý lůžko, kde můžou přespávat.*

Výpověď 2 paní D:

Q: No a co je, co je pro Vás nejtěžší na té Vaší situaci, to, že jste tady, že jste nemocná? Co je nejtěžší?

D: *No právě, že nejsem samostatná.*

Q: A co Vám naopak pomáhá?

D: Zase pomoc tý rodiny, protože jsou tady každou chvíli, když prostě, když mě něco nechutná, tak mi přivezou jinou večeři, že prostě mě navštěvují, že to je jako důležitý, hrozně.

Výpověď paní B:

Q: A co Vám naopak pomáhá, tady?

B: Že je tu hodně lidí.

Q: Jo, že i když třeba se s někým bavit nechcete, tak můžete poslouchat, jenom tak být.

B: Tak nějak, no.

Q: Mezi nima. A když chcete s někým mluvit, tak můžete.

B: Ano.

Hospic, klid zde, možnosti aktivit i pěkných zážitků; péče personálu, to, že tu jsou klienti středem zájmu, to vše hraje roli v realizaci postojových hodnot. Je zde atmosféra pro rozjímání, ztišení, meditování, pro zklidnění duše, která nalézá odpovědi na otázky, které jí klade život. Klienti zde odpovídají aktivitou, prožíváním hezkých zážitků a také odpovídají postojem k nezměnitelné situaci, ve které se nyní nacházejí. Tato atmosféra se přenáší na každého, kdo tu dlí alespoň chvíli. Je tu svět tak trochu sám pro sebe.

Paní F získala díky hospici pozitivní postoj ke své současné situaci, zároveň svůj postoj reflektovala ve formě zážitku.

Výpověď 1 paní F:

Q: No jestli můžete spíš o sobě? Protože teď jsem spíš chtěla slyšet, jak tu svou současnou situaci prožíváte Vy?

F: Jo. Takže ta má současná situace. Já to furt brala dobrý, já budu doma, jak nejdýl to bude, až to nešlo. A teďko, když to šlo tak strašně rychle, sice furt jsem sepisovala a to, abych si to udělala k obrazu svému, tak Vám musím říct, že co mam tady, jsem v žádným případě snad čekala z deseti procent. Já, jak jsem sem ve čtvrtek, mě přivezli, ve čtvrtek před tím jsem se byla podívat, já jsem řikala: Sem chci! Tady se mi to líbí.

Výpověď 2 paní F:

Q: Takže to Vám pomáhá, že jste tady, že jo?

F: To mně pomohlo, že když to šlo hned, že jsem nemusela ani doma balit, a jsem řikala: Sem chci a tady mám takovejch služeb, jako VIP, jako v lázních... (smích). Jo.

Q: Že si to užíváte.

F: Akorát ty služby pořád ještě neumím pořádně přijmout. Jo? Že tím, jak se vo mně nikdy nikdo nepostaral.

Pan E, dříve doma velice pesimisticky naladěný, zde získal, díky podmínkám v hospici, jiný postoj k těžkým životním situacím. Zde se mu ukázaly nové možnosti, jak realizovat postojové hodnoty.

Výpověď pana E:

Q: A co Vám pak pomohlo?

E: *Hm. Manželka říkala tady o tej nemocnici, řekla doktorka moje, že je to dobrá to, tady, tak mi dala sem, no, vono to doopravdy, já jsem takovej štoural, rejpal, a nic jsem tady nevyštudoval, že by tady bylo něco špatnýho. Že je to dobrý.*

Q: I pod Vaší kontrolou to proběhlo v pořádku.

E: *Hm. Vcelku, kde máte tady nějakou chybu? Já jsem žádnou nenašel. Někdy sestřičky jsou hodný, někdy taky jsou takový, no, ale de to s nima.*

Q: Tak jsou to taky lidi, že jo.

E: *Hm. Taky nemá pokaždý tu správnou náladu. Vo to ani nejde.*

Q: Taky s někým si sedíte víc, s někým míň, že jo. I sám třeba nemáte chuť třeba komunikovat s někým.

E: *To víte, že jo, to víte, že jo. Když to člověk veme zase z jiný stránky, tak je to normální. Nemůže chtít, nejsou to žádní andělové, nedělají se zázraky, je to normální život.*

Q: Je to ten lidskej způsob, jak si pomoct, že jo, vzájemně.

E: *Hm.*

Paní A zase dříve trpěla depresemi a byla schopna prospat celý den. Tady v hospici se postupně uklidnila a přestala mít tuto potřebu. Zaujala jiný postoj.

Výpověď paní A:

A: *Ten spánek mně už jako vopouští, to je vidět, že už mám nějaký klidný myšlenky, že dřív jsem furt spala a teď už jako.*

Q: Že nepotřebujete tolik spát, že jo?

A: *Určitě!*

Q: To máte pravdu, že někdo, kdo je v depresích, by nejradši prospal celý den, a to je pak špatný.

A: *Ale to jsem byla já taky taková! Už se to zlepšilo!*

4.3.9 Péče o druhé

Tuto kategorii jsem měla pro určitý typ výpovědí pojmenovaný jako strach. Strach, jakožto emoce, by ovšem měla spadat do oblasti prožívání, tedy zážitkové hodnoty. Když jsem se však podívala na výpovědi znovu, nebyl to strach pouze prožitkový, ale plný smyslu ve vztahu k hodnotě postojové, totiž strach o své děti. V situaci, kdy člověk umírá, se strachuje o to, aby se jeho dětem nic nestalo, aby je nic neohrozilo. Umírající nemůže již své děti chránit, nemůže už nějak aktivně vstupovat do jejich života, zabránit něčemu, co je ohrožuje. Umírající tak může cítit bezmoc. Může jen přihlížet a důvěřovat, že vše dopadne s jejich dětmi dobře. Starost o druhé, péče o ně, je tedy spíše, než negativním prožitkem strachu a nepříjemnou zátěží, naplněním smyslu v realizaci postojové hodnoty.

Výpověď paní G:

G: Já se hlavně bojím, aby se nechytily drogy, protože v těch klubech, kde on chce hrát, a jako bubeník by se k tomu určitě dostal, bojím se toho, že prostě ho tak budou ty drogy a to, příjemnost toho tak lákat, že se v tom prostě utopí. No, bála jsem se všeho, co by ho mohlo, co by ho mohlo přitáhnout tou negací. Teď, když už se trochu jakoby socializoval, tak to vypadá, že by to už mohl zvládnout.

Výpověď paní D:

Q: A vidíte ve své budoucnosti něco jako svoji úlohu, nebo životní úkol sama pro sebe nebo před druhými?

D: No ještě ty kluky pořád chránit, protože ještě pořád dělají nějaké chyby a radit jim a vyslechnout je při těch návštěvách a tak.

Q: Takže se Vám svěřují.

D: Rozhodně, ano.

Q: Diskutujete o tom. Tak je to hezký, že mají takovou důvěru, protože kolikrát.

D: Ano, ano.

Q: Rodičům ty děti nic neřeknou a pak jsou v problémech, a že je dobře, že s Váma takhle o všem mluví.

D: Taky jsme to zažili. Taky jsme to zažili.

4.3.10 Nevyužití možnosti realizace postojové hodnoty?

Výše jsem hovořila o schopnosti klientů hospice postojové hodnoty realizovat. Nyní se chci věnovat i oblastem a situacím, kdy tuto možnost nevyužili. Je samozřejmě otázkou, zda ji opravdu nevyužili. Takové výpovědi klientů jsem rozdělila do několika kategorií. Společným jmenovatelem byly výčitky. Výčitky směřované k sobě nebo jiným, kterým dávali klienti za vinu nějaké selhání, ztrátu nebo pocit beznaděje. Výčitky vůči druhým se týkaly jednání druhých lidí nebo jejich postojů vůči klientům. Paní G vadila určitá necitlivost lékařů.

Výpověď 1 paní G:

Q: No a teď, už jsme o tom částečně mluvili, ale když byste třeba měla vypíchnout určitou situaci ve Vašem životě, která byla pro Vás těžká a nemohla jste ji nijak změnit. Tak určitě je to ta nemoc, možná to byla ještě nějaká situace, kterou jste nemohla změnit a byla pro Vás těžká.

A: Jak bych to ještě takhle zpětně vyčuchala? Jo ta nemoc, no. Ten začátek té nemoci. A určitá necitlivost i lékařů, kdy než se stanovila diagnóza.

Výpověď 2 paní G:

Q: No a kdyby jsme se vrátili k Vám, tak je něco třeba, co byste chtěla v životě změnit? Na co třeba teďka máte vliv a co byste chtěla změnit?

G: Myslím, že ne. Řekla bych, že jsem se snažila celou tu dobu tak uzdravit, že si myslím, že to je nade mě, nad lidské úkon, a že se to asi změnit nedá. Ale vobčas se ještě objeví nějaký rehabilitační pracovníci, kteří mi říkají: Ale vždyť Vy na to máte! Kdybyste se do toho pustila, tak prostě se můžete uzdravit, ale Vy se nesnažíte!

Q: Taková výčitka jako.

G: No! A to s Váma tak zaklepe.

Léky tišící bolest jsou v paliativní péči v hospicích samozřejmě indikované. Často se ale stává, že v individuálním případě nejsou pro klienta vhodné. Pro zdravotní personál je někdy těžké unést bolest klienta, který může chtít raději bolest, než by byl omámený léky. „*Ke kvalitě života umírajících pacientů patří maximální možné omezení všech invazivních metod. Jedním z důsledků ‚milosrdné lži až do konce‘ bývá někdy terapeutická posedlost, kterou jeden nemocný popsal slovy: ‚Před těmi doktory člověk nemá, kam by utekl a kde by hlavu složil‘.*“ (SVATOŠOVÁ, 2008, s. 133) Blumenthal-Barby již v roce 1987 říká: „*Dodávat tolik léků proti bolestem, kolik je jich bezpodmínečně zapotřebí, a zároveň tak málo, jak jen je to možné, aby pacient netrpěl bolestí.*“ (cit. dle KŘIVOHLAVÉHO a KACZMARCZYKA, 1995, s. 24) Hrozí totiž, že se překryje třeba poslední možnost rozhovoru s klientem. Tak tomu bylo i u paní G.

Výpověď paní G:

Q: A kdybyste se měla vyjádřit k tomu, co Vás nejvíc trápí, v té Vaší současné situaci, tak co by to bylo?

A: *Asi bolesti, protože to nastalo v... Já už si na ně ani nestěžuju, protože tam ten hospic je vedený tak, ta hrdost těch doktorů, že u nich není nikdo, v hospicu, kdo má bolest. Takže se tam do mě pokoušeli narvat takový kvanta léků, ale musím říct, že obě ty lékařky, co tam jsou, tak stůňou samy, a mají to nastudovaný na vlastním těle! Ale pro mě se to nehodilo!*

Paní F navzdory odpuštění, nesla v sobě bolest ze závislosti jejího muže na alkoholu.

Výpověď paní F:

F: *Takže já ještě k tomu měla takovýdle problémy. Když manžel nesměl právě učit, tak se k tomu přidal alkohol... (pláč).*

U paní A jsem odtušila určitou bolest v duši, o které nechtěla s nikým mluvit, lidem moc nedůvěřovala a také měla často strach, že zůstane opuštěná na pokoji.

Výpověď paní A:

Q: No a myslíte si, že je nějaký důvod, proč se to děje, proč zrovna třeba ty nohy Vás takhle už opustily v té aktivitě?

A: *Voni viděli, že jsem pohyblivá, tak mi strkali každou práci, kterou nechtěli dělat, a já zase jo, protože jsem ráda měla pohyb, no, to víte, tak je to takhle.*

Výčitky se týkaly i dalších oblastí, např. paní B chtěla být více navštěvovaná.

Výpověď paní B:

B: *Ale moc se nepřetrhnou, v návštěvách! Mohli by chodit, kdyby chtěli!*

Paní C prožila hrůzy války, hrůzy rozdělení rodiny a strach o přežití.

Výpověď paní C:

Q: A vzpomínáte si na nějakou situaci ve Vašem životě ještě jinou, která byla pro Vás těžká a nemohla jste ji nijak změnit? Jak jste jí prožívala?

C: *Jedině ta válka, ta nás zdrtila.*

Pan E sice pracoval rád, ale měl v sobě zároveň hořkost z toho, že nikdy neměl dovolenou a nevycestoval do zahraničí.

Výpověď pana E:

E: *Žádný dovolený do ciziny, nic, to za mně voběhala manželka.*

Výčitky namířené k nim samým klienty také odváděly od realizace hodnoty postoje. Týkaly se pochybností, zda se rozhodli v určitých životních situacích správně, případně litovali nějakého svého rozhodnutí. Výpovědi se často týkaly dětí.

Výpověď 1 pana E:

Q: Jestli tomu dobře rozumím, že jste litoval trochu, že jste možná moc zajistil ty kluky.

E: *Až moc, právě, si myslím, dyž člověk už po létech o tom přemýšlí, tak, říkám, že jsem jim to asi moc usnadnil, no a voni to všechno potom měli, tak toho využili. Víc by se snažil dělat, svojí práci, a, no a tam ten taky, no.*

Výpověď 2 pana E:

E: *Kamarádi, no, ty mi vždycky všechno kazili. To sem, to sem; ty mi vždycky říkali, pod' támhle a pod' támhle, já je dost poslouchal, no, to jsem neměl taky dělat.*

Výpověď paní D:

D: *Tak jsem mu to dětství tak jako zkazila, spíš.*

Výpověď paní F:

Q: No a co Vám pomohlo naopak v té situaci? Bylo něco, co Vám pomohlo?

F: *Co mě potom pomohlo? Že jsem se dostala podruhé do Jugoslávie a tam jsem si našla přítele... (pláč).*

Q: Jo, takže jste jela na tu dovolenou sama a.

F: *Jeli jsme tam takhle vod podniku a jel tam jeden pán, sice byl ženatej, měl dvě děti. A to beru, že to se dělat nemá (pláč). Já to udělala (pláč)!*

Ztráta manžela, ztráta zdraví, práce a možností být více aktivní a samostatný, klienty přiváděla do sebelítosti.

Výpověď pana E:

Q: No, a kdybyste se díval tak jako do budoucna, tak chtěl byste něco změnit, něco ovlivnit?

E: *Co by chtěl člověk změnit, změnit se nedá. Co můžete změnit?*

Q: Můžete třeba někomu něco říct.

E: *Tím si nijak nepomůžete.*

Q: Můžete změnit svůj názor na něco nebo postoj k něčemu. Tak určitě teď nemůžete spoustu věcí, že jo, ani pracovat nebo i něco třeba zažívat.

E: *Člověk, když měl nohy, tak šel nakoupit třeba, uvařil oběd, vysál, všechno uklidil, no a teď nemůže dělat, nic... (smutně).*

Výpověď 1 paní D:

Q: No a jak prožíváte svou současnou situaci, kterou nyní procházíte?

D: *No, je to těžký, jako ulehnout a nemoci bejt, vlastně, soběstačnej, to je velmi těžký.*

Výpověď 2 paní D:

Q: No a co je, co je pro Vás nejtěžší na tý Vaší situaci, to, že jste tady, že jste nemocná? Co je nejtěžší?

D: *No právě, že nejsem samostatná.*

Výpověď 3 paní D:

Q: No, řekla byste, že od Vás tahle situace něco žádá, nebo nacházíte nějaký důvod, smysl v tom, co se nyní děje?

D: *No, jedinej takovej ten trest, že jsem ty kluky připravila vo toho tátu (smích). Jinak nic.*

Zajímavé však pro mne bylo zjištění, že již samotný rozhovor dodával smysl do situací, které pro klienty smysl v určitou chvíli postrádaly, nebo byly spojené s výčitkami a pochybnostmi. Nebyl tam tedy pozitivní postoj k úspěchu, ani statečnost v neštěstí, tedy kýžené psychické přemáhání v pozitivním slova smyslu. Tím ale, že se svěřili a mohli projevit v rozhovoru své emoce, prožili určitou emočně korektivní zkušenost. Mohli také zakoušet v rozhovoru mé zpětné vazby, pocity přijetí a v postupném odkrývání hlubších vrstev jejich životního příběhu, jejich osobnosti, docházelo k proměně postoje. Klienti mohli uvidět to samé v jiném světle. Všimli si potom něčeho, co zprvu nebylo viditelné, co jim bylo skryté a čekalo teprve na objevení.

Výpověď pana E:

Q: Jenom jsem chtěla vyjádřit svůj obdiv k tomu, že jste se opravdu napracoval, a že vzniklo něco konkrétního. Protože mně přijde, že hodně lidí třeba dělá něco tak nějak virtuálně, nic konkrétního po nich není, a tak jako mně oslovuje nějaká konkrétní práce, jako třeba zemědělec něco vypěstuje.

E: *Hm.*

Q: Vy jste něco postavil.

E: *Že je nějaká práce a je za člověkem vidět nějaký výsledky.*

Q: No, no. A to mně přijde, že tomu životu to dá nějaký smysl.

E: *Že není zbytečný.*

Q: No, no. A že i zpětně, sice jste si vyčítal, že jste ty kluky podporoval až moc, ale na druhou stranu.

E: *Ale kdyby sem to nedělal, tak, tak by to bylo ještě horší.*

Q: No, to nevíte, to nevíte.

E: *To člověk neví.*

Q: Takhle se můžete podívat na ten svůj život zpětně a říci si, že měl smysl.

E: *Hm.*

Q: Že opravdu ste udělal všechno, co jste moh.

E: *Nedovedli to využít.*

Q: No. A za to, že ten člověk to buď nepřijme, nebo neumí s tím zacházet, tak to už Vy, za to Vy už tu odpovědnost nenesete. Vy jste vlastně udělal všechno, co jste moh a to je obdivuhodný.

4.3.11 Závěr

Postojová hodnota je pro mne, tak jak jsem ji poznala u klientů a zároveň se ji snažila zařadit do teorie podle Frankla, nejobtížněji uchopitelná. Jedna věc je teorie, druhá potom praktický rozhovor. Dle mého názoru se nedá postojová hodnota zúžit jen na něco, co je prosto jakékoli aktivity nebo možnosti něco zažívat, protože jako nejdu oddělit emoce od myšlení, tak nejde být neaktivní, když myslíme a cítíme. Jako nejde nekomunikovat, tak nejde neprožívat a nejednat, i když realizujeme postojovou hodnotu. Sama Lukasová ve svém příspěvku ve Franklově „Vůli ke smyslu“ sice nepochybuje o samostatnosti kategorií tří hodnot dle Frankla, ale ukazuje na její pojmovou těsnost (cit. dle FRANKLA, 2006d, s. 192). U postojových hodnot hovoří Lukasová o tom, že je vnější situace nezměněna, ale vnitřním zpracováním, se jeví jako změněna. To potvrdila i má zjištění. Rovněž zde Lukasová hovoří o problému diferenciacie „nitkového kříže“ V. E. Frankla (cit. dle FRANKLA, 2006d, s. 195), který souvisí s otázkou, zda člověk, který si zoufá, ve skutečnosti nehledá také smysl. Je patrné, že prožívání smyslu se nedá omezit na zážitek úspěchu. Zoufalství tedy patří do zápasu o naplnění smyslu, co se s ním však vylučuje, je lhostejnost. A tu jsem u klientů nezaznamenala. I v zoufalství, třebaže ne hned, ale v průběhu rozhovoru, smysl klienti objevovali. Zásadní pro mne je zjištění, že zvláště postoj k nezměnitelnému osudu není něco statického, ale jde o něco, co je stále v pohybu. V rozhovoru dochází ve vývoji, možná by se dalo s nadsázkou říci, k uzdravování rozhovorem.

4.4 Hodnoty víry ve výpovědích paní G

V. E. Frankl, jak jsem již popsala výše, hovoří o **vůli k nejvyššímu smyslu**. Nelze ji zařadit do rozlišovacích kategorií pro hodnocení smyslu v životě. Stojí tedy mimo rámec teorie hodnot logoterapie dle Frankla a vypovídá o hodnotách života jako takového a spojuje všechny hodnoty dohromady. BALCAR (1996) hovoří o víře, o osobní víře, která dává smysl celé existenci člověka. Tato **osobní víra** zahrnuje jak náboženství, například křesťanství, tj. teistickou víru v Boha, který je stvořitelem světa a člověka, a která dává člověku poslání; tak víru panteistickou, materialistickou nebo agnostický skepticizmus, který se otázkou počátku, smyslu a cíle života odmítá zabývat. Frankl jde v úvahách o víře ještě dál: *„Véra není myšlení zredukované realitou myšleného, ale myšlení rozšířené a existencialistu myslícího. Bůh je partner naší nejintimnější vnitřní rozmluvy. Kdykoliv jsme zcela sami se sebou, kdykoliv vedeme v největší samotě a s maximální poctivostí rozhovor sami se sebou, je oprávněné jmenovat Boha jako partnera takového rozhovoru, nehledě na to, zda se pokládáme za ateisty nebo věřící.“* (FRANKL, 2006c, s. 78) *„Taková všudypřítomnost víry - ať už jen v nevědomí a ve významu víry v nejvyšší smysl - vysvětluje, že lidé, kteří se hlásí k ateismu, jak se dá empiricky dokázat, nezaostávají ve schopnosti najít ve svém životě smysl za vědomě věřícími.“* FRANKL (2006c, s. 76)

Klientka paní G byla netypická svým onemocněním, mladším věkem i tím, že byla věřící. Pokřtít se dala nedávno. Hlavní kategorii hodnot víry jsem založila právě kvůli ní. Paní G byla katoličkou, její víra tedy byla teistická, uvěřila v Boha, který stvořil svět i ji a má pro ni specifické poslání. BALCAR (1996) se v této souvislosti zabývá, mimo jiné, **vírou** „**existenciální**“ a „**funkcionální**“ a rozdíly ukazuje na důvodu, původu, vztaženosti, důsledcích, projevech a místu víry; tak poznává, zda jde o víru „existenciální“ nebo „funkcionální“. Zajímavý vývoj byl i u paní G. Nyní se pokusím poukázat jak na tento vývoj, tak na obsah výpovědi paní G ve vztahu k hlavním kategoriím hodnot prožívání smyslu dle V. E. Frankla.

4.4.1 Víra jako tvůrčí aktivita

Paní G na dotaz směřující k jejím aktivitám, k tvůrčí činnosti, zařadila své myšlenky, které souvisely s projevem její pevnosti v katolické víře a s projevem otevřeného hledání

pojítek s ostatními církvemi. Inspiroval ji k tomu fakt, že hospic, ve kterém byla, založily tři různé církve. Za největší „úspěch“ ve svém životě považuje paní G svůj křest.

Výpověď paní G:

Q: A kdybychom byli u té přítomnosti, tak je něco, čemu se teď věnujete? Jako myslím, z hlediska aktivity. I když se k tomu dají přiřadit i ty myšlenky.

G: *Tady, tím, že je to vlastně zařízení, které založilo několik církví, tak se snažím... Nikdy jsem s tím nesouhlasila, bylo mi líto vlastně toho, že jako lidstvo jsme tu církev jako rozdrobili... Tak se snažím poznat rozdíly mezi těmi církvemi a přitom mám v sobě tu toleranci, že je neodsuzuji, ale snažím se pochopit, proč je tady prostě, jsou adventisté a husité, a další, na některé si asi nevzpomenu.*

Q: A Vy jste katolička?

G: *Já jsem katolička, křtěná až v roce dva tisíce! No to byl největší úspěch! V mém životě... (smích).*

Paní G viděla největší smysl v tom, že se rozhodla založit společenství, které by sloužilo pro duchovní růst lidí.

Výpověď paní G:

Q: No a co byste a teď jsme u té budoucnosti, co byste ještě chtěla uskutečnit? Co musíte nebo máte ještě vykonat? Co vnímáte jako svoji úlohu?

G: *Ale už vím, co chystám. Až se vrátím, tak bych chtěla založit, to zní strašně, chtěla bych zorganizovat (smích). Já něco fakt pořád organizuju, nerada jsem se vracela domů, z těch hospiců. A zjistila jsem proč. A to proto, že tam u nás neexistuje žádný společenství. Jak tomu říkají na Moravě, spolčo. Což teda se mi vůbec nelíbí. Tak jsem si říkala: Tak proč bych měla čekat na něco, tak to prostě zkusím s některými z přátel prostě uskutečnit. No, takže něco takového bych chtěla uskutečnit.*

Paní G docházela pravidelně na bohoslužby, které se v hospici konaly v půvabné malé kapli. I ostatní klienti se bohoslužeb účastnili, i ti, kteří nebyli aktivně věřící. Paní G ráda četla duchovní knihy, vedla rozhovory s lidmi o víře. Kromě toho se paní G modlila, za sebe i za své blízké. Byla to aktivita, která byla úzce spojena s její vírou. Zároveň šlo i o její postoj k nezměnitelným situacím.

Výpověď paní G:

G: *Dyť se za ty svoje kluky taky modlím! Že jenom maličké detaily, který se u něj projeví, pozitivní, tak za ty děkuju.*

4.4.2 Víra jako zážitek

Paní G vizi založení společenství spojovala i s hodnotami zážitkovými. Nejde zde tedy o prostý zážitek, ale o zážitek, který vyvěrá z radosti z aktivity, která je smysluplná. Zároveň chtěla ve víře zažívat stále větší hloubku.

Výpověď paní G:

Q: No a co hezkého, zajímavého byste ráda prožila? Co by Vám udělalo radost?

G: Teď v té nejbližší době, aby se povedlo to společenství a aby moje víra prostě byla čím dál tím hlubší. Abych to cítila, do hloubky, no. Abych tím mohla pomoci i někomu. Tam pořád mám ten imperativ tý pomoci.

Paní G mně také vyprávěla asociaci při jedné z meditací, kterou s přáteli zažila. Tato asociace byla pro ni velice zásadní, objevila se v době, kdy paní G ještě nebyla pokřtěná. Jak uvádí BALCAR (1996) ve svém příspěvku o „existenciální“ víře, tato vize jí dodávala očividně světlo do jejího hledání, pevnou půdu pod nohama a jistě i odvalu.

Výpověď 1 paní G:

Q: Jsou to tajemné věci, jako Boží Království, jak vypadá, jak vlastně budou vypadat naše těla?

G: A to já jsem už viděla, jestli to je ten správný obraz, my jsme dělali doma takovou meditaci, byli jsme tam, tři nebo čtyři a viděla jsem vlastně, jak se jakoby vznáší to tělo, který se čím dál tím víc podobalo takový bublině, jak se vznáší nahoru, a jak procházíme prostě prostředím, která jsou jakoby čím dál tím víc průsvitná. A pak jsem se tam dostala k takový nádobě, která měla tvar vlastně jako obrácených přesýpacích hodin, a v tom úzkém centru byl takový krystal a já jsem říkala: Jak se protáhnu tou úzkou štěrbinou, když tam ještě ten krystal tak překáží, jak se tam dostanu? No a bylo mi řečeno: To je cesta k němu, to je Ježíš v tom centru. Jenom se neboj, prostě jsi přes něj! A to je tak patnáct let asi už... Ale s tím krystalem je to krásný. To byl takovej, bylo to jako, jak se jmenuje ten průsvitnej, bezbarvej kámen?

Výpověď 2 paní G:

Q: Tak jestli mi můžete říct o nějakým nejkrásnějším zážitku, kdy jste se cítila spokojená a šťastná?

G: Ale to je to asi s těma přesýpacíma hodinama. Tam jsem cítila obrovskou naději. Že se tam do toho nebe nějak procpu!... (smích).

Q: Tou úzkou cestou, že jo, ne tou širokou?

G: Ale ona nebyla prostě tak úzká, ten Ježíš, to jenom vypadalo, že to tam překáží.

Q: Jo, jo. Že to byla taková představa dopředu, že je to těžký a že to tak těžký není, ve skutečnosti.

G: Tak. Stejně si nevzpomenu na ten kámen.

Q: Kříšťál?

G: Kříšťál!

„**Průzračnost**“ světa, o které hovoří Frankl, možnost vidět smysl ostřeji a hlouběji, může být dána hraniční situací, například neseným utrpením při umírání, ale i v kontaktu s tvůrcem smyslu, s Bohem.

Výpověď paní G:

G: Jednou jsme byli na Máchově jezeře a pořád jsme se divili tomu, že tam je volná kapacita v bezbariérových prostorách. A on tam byl tehdy nějaký festival techno hudby. Ale to bylo šílený, to bylo prostě. Zažila jste to někdy?

Q: Ne, naštěstí ne, no, tuc, tuc, tuc.

G: Tak! A teď to prostě znělo, nebylo kam utýct, to bylo slyšet na druhý straně toho jezera, na Bezdězu, prostě všude! V noci, ve dne. A vono to znělo, já jsem tam nemohla ani spát, špunty do uší, to vůbec nepomáhalo, a vono to znělo, tak jako, mně se tam promítlo, promítly prostě římský legie, jak pochodují... A Hitlerovci... A prostě tohle všechno, co jsme tady dovolili, aby se dělo vůbec někdy. A

ten pocit tý viny jsem tam měla taky. A to jsem nebyla ještě věřící. A ráno ta pláž plná stříkaček a lahví. To je velká degradace lidí, fakt. A na základě toho potom může vzniknout zase to, že jim člověk chce pomoci, když se dokáže udržet vlastně jakoby na té čistší straně.

Zážitek smrti paní G neděsil. Vyjadřovala spíše očekávání zážitku, který v ní vzbuzoval zvědavost ohledně očiště. Velice poeticky se vyjadřuje k očištcí Grün: „*Očištec je obrazem rozlomení naší existence pro Boha. Protože jsme se ve svém životě také Bohu uzavírali, je toto rozlomení nutné a bolestné. Bolest tohoto setkání s milujícím Bohem je nakonec očištěm.*“ (GRÜN, 2010, s. 70)

Výpověď 1 paní G:

G: Já jsem tam zvědavá právě na ten očištec! Tam to všechno asi bude, tam uvidíme ty spojitosti, souvislosti, možná, já nevim.

Výpověď 2 paní G:

G: Otáčet to ze všech stran dokud to tam nenajdu, zvědavost, proto říkám, že se už ani snad tolik nebojím, i když nevim, jak budu umírat?! Tady, když kdy slyším ty příběhy nebo slyším, jak lidé volají nebo vzdychají, tak nevim, jak budu umírat, připadá mi, že jsem tak zvědavá, prostě na to všechno, co tam bude, a že se to dozvim, že se snad toho ani nebojím, protože co se dalo, tak se splnilo, hoši vyrostli, teď je tak těmi hospicí připravuju prostě na tu moji... Na to moje úmrtí, včera zrovna jsem tomu synkovi dávala přednášku, že se nemusí bát, ať si se mnou ještě povídá, dokud jsem tady, takže mám pocit, že je prostě postaráno, no.

4.4.3 Víra jako postoj

Tím se dostávám k poslední, nejdůležitější hodnotě, když je člověk vystaven nezměnitelnému osudu. Paní G prostřednictvím své víry nacházela sílu k nalezení takové hodnoty. Tak, jak BALCAR (1996) uvádí ve svém příspěvku, důsledkem „existenciální“ víry je přijetí vlastní nedostačivosti, nedostačivosti svých měřítek a hodnot. Bez zoufalství paní G spoléhá na svou víru. Zároveň si paní G uvědomuje, jak je pro ni těžké pustit otěže, pustit vedení svého života. Svatošová k tomu dodává: „*Zkušenosti z hospiců potvrzují, že dostane-li se nemocnému adekvátní pomoci, může v sobě najít odvalu a sílu konečně pustit z ruky to, čeho se dosud křečovitě držel, upřít svůj vnitřní zrak za horizont a ve tmě zahlédnout paprsek světla.*“ (SVATOŠOVÁ, 2012, s. 37).

Výpověď 1 paní G:

G: Ale asi jsem byla strašně, teď když to vidím zpětně, pyšná, a taková důležitá (smích). A ta nemoc mně teda naprosto složila do té postele, ještě teď, jak tu ležím, tak to vidím, že je to přesně naplánovaný.

Výpověď 2 paní G:

G: Mám tendenci prostě vstupovat do toho, a to říkám: Vést to, organizovat.

Q: Takže pustit ty otěže, to je těžký, že jo?

G: Prostě ty ruce prostě, ty mně, až je uvidíte, já se prostě sama ani nenajím, neobleču, nezapnu knoflík, neučesu, takže já to z těch rukou musím pustit!

Q: Musíte. Hm.

G: No, nemůžu držet ty otěže pořád.

Q: Je to takový symbolický, že jo?

G: Naprosto. Ten Pán Bůh má s náma úžasný záměry, fakt. Můžu se už jenom smát.

Výpověď 3 paní G:

G: Já, to už jsem tak dlouho nezažila, takovou lehkost prostě... I s tím vším, co se děje, prostě neumím to odhodit! Samozřejmě, někde cejtím v hloubce, že se tam pořád ještě lituju a trápím se, a že ani ta víra mě toho úplně nezbavila. Je tam toho čím dál tím míň, ale loupe se to strašně pomalu.

Paní G vzpomíná i na dobu, kdy bojovala za svůj důvod k víře, kdy balancovala na hranici mezi „existenciální“ a „funkcionální“ vírou, kdy chtěla něco za něco. Nemohla přitom ovlivnit, za jakých podmínek uvěří, že jde o dar milosti, ne o obchod.

Výpověď 1 paní G:

G: Že jsem se nechala pokřtít, ale ten důvod! Když to Bůh vidí, tak se může jenom smát. Jak jsem škemrala, prostě, a jak jsem s ním obchodovala! Prostě já se nechám pokřtít, a ty mě uzdravíš!

Výpověď 2 paní G:

G: Ale třeba, já už dávno nevnímám to, dyť i v té modlitbě, při té eucharistii, je: A má duše bude uzdravena! Prostě to je jinde, než v tom těle... No. Tak se uvidí, je to, je to jedno velký dobrodružství. Ale de to strašně pomalu. Já jsem obrovsky netrpělivá, bych to chtěla naráz všechno vědět, vysvětlit to sobě, jinejm lidem, prostě, ale ne, že bych chtěla bejt tak chytrá, snad, ale aby se jim ulevilo stejně, jako mně!

Paní G se modlila za sebe i druhé, za to, co nemohla ovlivnit a změnit. Tento postoj byl zároveň aktivitou i zážitkem.

Výpověď paní G:

Q: No a o tom jste už mluvila, já jsem se Vás právě chtěla zeptat, jak prožíváte tu svou současnou situaci, kterou nyní procházíte?

G: Vždycky večer se pomodlím, poprosím o zodpovězení té otázky, a ráno, ještě v takovém, jako polospánku, kdy vím, že tam ještě nerozhoduje ten rozum, tak mám pocit, že ten můj anděl strážný je tam se mnou, a že mi něco chytrýho poradí!

Paní G si také vzpomněla na situace, kdy díky něčemu, co přesahovalo vše viditelné, „zprůzračněly“ situace, které k ní začaly promlouvat.

Výpověď paní G:

G: A byl tam jiný lékař, který řekl: Né, to je v pohodě, klidně Vás odoperuju! No! Ale já už jsem tehdy začala dávat pozor na takové, jak tomu říkám, to bylo už Boží znamení, ale já jsem to brala jako znamení, v uvozovkách, „náhody“. A tehdy, když jsem šla na tu konzultaci, tak jsem jela ve výtahu

s paní uklízečkou, která tam odvážela pytle s odpadky, strašně to smrdělo, to oddělení bylo šílený, já jsem si tam připadala jak v blázinci, tam prostě lítaly sestry po oddělení, primářská vizita, zmatek tam byl, velkej zmatek. Já jsem to určitě vnímala nějak ještě zastřeně. Říkám: No sem nejdu! Tady bych určitě umřela! A takhle by mě v tom pytli vezli dolů.

4.4.4 Závěr

Hodnoty víry se uplatnily u paní G ve všech třech základních kvalitách, tj. tvůrčích, zážitkových a postojových, prostřednictvím kterých se realizuje smysl dle V. E. Frankla. Paní G procházela ve své víře hledáním a určitým vývojem, od určité „funkcionální“ roviny k té „existenciální“, která dává smysluplnost navzdory nepříznivým okolnostem. Víra pro ni byla zdrojem aktivity, zážitku i postoje v její nezměnitelné situaci. Víra u ní probouzela svědomí, které jako „orgán smyslu“ vedl paní G vším, co dělala a myslela; vším, co nesla. Kříž, který nesla paní G, břemeno, které obdržela od „tvůrce smyslu“, od Boha, nesla s vědomím, že svůj kříž nesl i Kristus, ve kterého uvěřila. Víra jí „zprůzračnila“ svět, viděla jakoby za něj. Měla kontakt s věčným „Ty“. Paní G mohla skrze svou nemoc a tím, že vše „pustila“, zahlédnout paprsek světla.

5 ZÁVĚR VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V závěru se nejprve zmíním o **specifičnosti polostrukturovaného rozhovoru** s klienty hospice. Někteří klienti, kteří měli kognitivní problémy, na otázky odpovídali spíše v krátkých větách, úsporně, ale přesně. Zde jsem byla vděčná za otázky, které mne vedly a klienta taktéž. Klienti často odpovídali na otázky často příběhem, který dopovídali, někdy navzdory mým dalším otázkám. Je tedy dobré brát otázky jako lešení, které je nutné pro stavbu domu, ale je „zbytečné“, když se v domě bydlí. Když jsem se s klientem takto zabydlela, otázek postupně ubývalo. Nakonec se smysl vždy ukázal. V rozhovoru jde tak o proces „v-rozumívání“. *„Příklad v-rozumění můžeme najít v tzv. hledání smyslu, co je podstatnou složkou logoterapeutické intervence. Jde o společné hledání smyslu v životě klienta k čemu je potřebné v-rozumění. Jde o v-rozumění do světa klienta, jde o porozumění jeho významů, jeho hodnot, jeho prožívání. Čím hlubší a lepší toto v-rozumění je, tím větší je možnost, že bude při hledání smyslu účinnější.“* (RŮŽIČKA, 2011, s. 3) Tak, jak jsem získávala důvěru klienta, tak jsme byli postupně oddělováni od okolního světa a spolu jsme zažívali vyprávění jeho životního příběhu. Zároveň s obecným fenomenologickým přístupem jsem uplatňovala i narativní analýzu, která s vyprávěním pracuje. Při narativní analýze jsem nacházela důležité uzlové body v životě klienta a mohla je dát do souvislosti s hledaným druhem hodnoty. Podobně, jako logoterapie a fenomenologie, zdůrazňuje narativní přístup takové chápání člověka, který ho neredukuje přes prizma vědy a psychologismu. Narativní přístup chápe člověka jako jedinečnou bytost, která propojuje různé části svého života do vyprávění, který konstruuje v rozhovoru. *„Narativní terapie nepohlíží na lidi jako na cosi, např. jako na mužské pohlaví, nebo na diagnózu deprese anebo anorexie, pohlíží raději na lidi jako na jedinečné historie. Jako historie lidé dávají smysl událostem, které se jim přihodily a akcím, které podnikli skrze příběhy, které konstruují kolem svých životů.“*¹² (POLKINGHORNE, 2004, s. 53)

Nyní shrnu výpovědi klientů ve vztahu ke třem, resp. čtyřem oblastem hodnot, kterými realizují smysl ve svém životě. V oblasti **tvůrčích hodnot** mne překvapilo, vzhledem k situaci klientů, že v jejich vzpomínkách i jejich pohledech na přítomnost dominovala práce. Myslela jsem si, že zrovna práce nebude v kontextu faktu, že umírají, důležitá. Dnes se často

---

¹² Vlastní překlad autorky této práce.

lidé snaží práci vyhnout a přitom pro lidi, kteří umírají, je práce zdrojem smyslu jak ve vztahu k minulosti, tak i ve vztahu k jejich současné situaci. Tak si říkám, že ti, kteří se práci vyhýbají, si zahrávají se svým vlastním životem, se smyslem svého života. Přitom práce řady z klientů byla velice tvrdá a namáhavá. Přesto, nebo možná právě proto, byla pro ně zdrojem smyslu a osobní identity. Kým by byli bez práce? Těžce nesli, že nyní jsou jejich možnosti práce omezené. V rozhovoru se nakonec ukázalo, že nacházejí nové úhly pohledu k nečinnosti, protože si uvědomili, jak jsou pro ně důležité praktické aktivity v Denním centru, ale i aktivity vnitřní, kdy fyzicky nemohli nebo nechtěli pracovat. Význam Denního centra se mi jeví jak z rozhovorů, tak z mého pozorování a osobní účasti v Denním centru jako zásadní pro realizování tvůrčích hodnot klientů. Zmíním ještě další zajímavou myšlenku, se kterou klienti přišli, a to že vnímali celý svůj život jako výkon, život, který ubíhá jako nit plná tvůrčí činnosti a aktivit. Takový život je pro ně hodnotný.

Hodnoty zážitkové se pojily s radostí a hlubokým štěstím, když se klientům narodily děti. Při koníčcích, ale i práci, také zažívali čirý zážitek radosti a štěstí. Co bylo pro mě až dojemné a krásné, že klienti měli jasná přání ohledně toho, co chtějí ještě zažít krásného. Ráda jsem jejich představy předávala paní psycholožce hospice, protože řada z nich se dala splnit. Říkala jsem si, že je důležité se jich na jejich přání ptát. Možná panuje pocit, že člověk, který umírá, si přeje jen, aby neměl bolesti, ale tito lidé chtějí vidět krásu přírody, zaradovat se z květin, čerstvého vzduchu, chtějí se něco nového učit a poznávat. Opět musím s povděkem konstatovat, jak důležitá je v tomto ohledu činnost v Denním centru, kde jsem třeba mohla s klientkou G na křesle jet do krásné zahrady plné květin, a u každé květiny jsme se zastavili a ona k nim mluvila. Kdy byla vděčná za to, že může být venku a tak prožívala každý nádech čerstvého vzduchu, že jsem si říkala, o co přicházím, když si tohle neuvědomuju a beru fakt, že dýchám, jako samozřejmost. A z kolika krásných výrobků, které klienti vytvořili, se mohou těšit přichozí. Květiny jako brož, šátky, které hýří všemi barvami, „popletený“ strom¹³. To všechno činí radost nejenom klientům, ale všem, kteří do hospice vstoupí i dlouho po té, co klienti odejdou navždy. Vzpomínám na jednu klientku, kterou jsem nikdy nepoznala, ale obdivovala jsem krásně červené rajčátko, které dožrálo právě ve chvíli, když jsem v hospici byla. Personál mně však na otázku, kdo ho vypěstoval, odpověděl, že

---

¹³ Viz obr. č. 7 v příloze č. V.

klientka bohužel již zemřela. Nedožila se plodu své práce. Její rajčátko však potěšilo ty, kteří ho obdivovali¹⁴.

Hodnoty postojové vypovídají o postojích k nezměnitelné situaci. V té samozřejmě klienti byli často ve svém životě a nyní takovou situaci zažívají aktuálně. Jde navíc o takovou situaci, kdy leckdy nemohou realizovat smysl zbývající dvěma hodnotami, tj. tvůrčí činností a zážitkem. Domnívám se, že toto ochuzení o možnosti dalších hodnot je pouze zdánlivé. Výpovědi se také proto nedaly jednoznačně zařadit do určité hlavní kategorie. Proto jsem společné faktory výpovědí slučovala dle již výše zmíněného „naladění“. S převahou vypovídali klienti o přijetí nezměnitelných životních situací, jako byla ztráta práce, zdraví, důležitých vztahů, jako něčeho, co mají nést. V nesení prokazovali klienti odvahu, odpuštění, ponaučení a péči o druhé, ale i celkovou spokojenost se svým životem i v těžkých chvílích v momentě, když na ně vzpomínali. Co se mi zvláště líbilo, byl humor, s jakým někteří klienti těžké situace zvládali. Dodnes vzpomínám na paní F, která mne svými příběhy, ve kterých humor dominoval, potěšila a rozesmála, i když byly zároveň smutné a těžké. Vzpomínky na humorné chvíle přicházely právě tehdy, když paní F plakala nad něčím těžkým a obtížným. Humor je opravdu dar pro člověka. Opět musím vyzdvihnout pomoc Denního centra a celého přístupu personálu v hospici k jeho klientům, kteří oceňují zdejší atmosféru a přístup personálu jako něco, co jim v těžkých chvílích hodně pomáhá. Stejně tak návštěvy rodinných příslušníků a přátel nebo možnost kontaktů s ostatními klienty. Nevyužití možnosti realizace postojové hodnoty bylo zdánlivé, protože v rozhovoru byl náhled klientů na stejnou situaci často proměněn. Mohu tak říci, že tato poslední, a zároveň nejvyšší možnost realizace smyslu života, není pro člověka nikdy uzavřena a může být realizována dodatečně, třeba v rozhovoru s druhým člověkem.

Hodnoty víry prostupovaly všemi zmíněnými hodnotami a zároveň vybočovaly z tohoto dělení, proto jsem tuto kategorii výpovědí založila zvláště, jak jsem se již zmiňovala výše. Výpovědi se týkaly klientky paní G, která byla aktivně věřící ženou v mém výzkumném šetření. Její myšlenky i činy souvisely s aplikací víry v jejím životě, jak v pohledech do minulosti, tak do přítomnosti a ve výhledech do budoucnosti. Zde jsem se mohla setkat také s určitou získanou „průzračností“ a „jasnozřivostí“ pro smysl, který mohla skrze víru vidět jasněji. Její vize a asociace byly pro mne velice silné. Sama jsem se v tomto případě nechala unést a téměř zapomněla, že jsem ve výzkumném rozhovoru. Zároveň mně dal tento rozhovor

---

¹⁴ Viz obr. č. 9 v příloze V.

velice mnoho i pro mou vlastní víru, pro můj vlastní smysl v životě. Paní G se smrti nebála, spíše na ni byla zvědavá, je to jistě něco, co se s vírou spojuje, víra, že člověk odchází sice ze světa, ale domů, do toho pravého domova, to je něco, co pomáhá. Význam víry v prožívání smyslu chápu jako zásadní, protože v ní se zároveň realizují všechny další tři hodnoty. Kontakt s tvůrcem smyslu, kontakt s životem, který klade otázky, a já mám na ně odpovídat, je jasnější; člověku se smysl situací, ve kterých se nalézá, jakoby „zprůhledňuje“. A opět tuto stať mohu uzavřít díky za to, že v hospici je duchovní služba a pravidelně se konají bohoslužby různých denominací. V půvabné malé kapliče, kterou klienti hospice mohou navštívit, včetně toho, že mohou být přivezeni ke kapliče i na lůžku, když nemohou chodit.

Nyní se vrátím k **výzkumným otázkám**. Na první otázku, zda klienti hospice realizují smysl všemi sledovanými hodnotami: tvůrčími, zážitkovými a postojovými mohu tedy odpovědět ano. Ve výzkumné části jsem proto uvedla důkazy ve výpovědích klientů, činila jsem dílčí závěry a v této kapitole znovu vše rekapitulovala. Na druhou otázku nemohu jednoznačně odpovědět, že by klienti preferovali hodnoty postojů nad hodnotami tvůrčími a zážitkovými. Mohu jen na základě svých závěrů prohlásit, že postojové hodnoty vyžadovaly širší souvislosti a často se poznávaly v kontextu vyprávění klientů. Nebyly snadno rozpoznatelné a kryly se často s ostatními hodnotami. A odpověď na otázku poslední, zda klienti v souvislosti se svým obtížným zdravotním stavem získávají „jasnozřivost“ a „průzračnost“ v prožívání sledovaných hodnot, zní ano, pokud se objevily hodnoty víry, jak tomu bylo v popisovaném případě paní G. Nedá se ovšem vyloučit, že tento dar prožívání nemohou mít i klienti, kteří svou víru jasně nedeklarovali.

V závěru chci také **srovnat** dosažené **výsledky se závěry obdobných publikovaných výzkumů**. Ondrušová (2011) svůj výzkumu prováděla pomocí Logo-testu se seniory v zařízeních domova důchodců. Klienti domova jsou obdobně omezeni, jako klienti hospice, v možnostech prožívání smyslu; lišili se více věkem a stadiem nemoci. Zajímavým zjištěním Ondrušové bylo, že nejvíce aktivní byli senioři při volných výpovědích v poslední části Logo-testu. *„Dotázaní v tomto případě projevíli značnou aktivitu, protože 79,3% z nich využilo možnosti vyjádřit se ke svému životu. Pouze pětina část III3 nevyplnila. Je zřejmé, že ne všem seniorům se podařilo sdělit bližší údaje o prožívané smysluplnosti. Některé texty se smyslu života vůbec netýkaly.“* (ONDRUŠOVÁ, 2011, s. 134) Domnívám se, že používání Logo-testu u starých lidí nebo u osob v pokročilém stadiu nemoci není vhodné. Daleko lépe se mi osvědčil polostrukturovaný rozhovor, který poskytl klientům jednak určitou volnost a jednak

se stávalo, že začaly prožívat smysluplnost právě díky rozhovoru, který sám byl určitou formou logoterapie. S Ondrušovou koresponduje výsledek mého šetření, co se týká významu práce pro klienty hospice. ONDRUŠOVÁ (2011) hovoří o určité pokoře generace starších lidí, když přijali práci oproti svým touhám a očekávání. Rovněž význam zájmové činnosti a mezilidských vztahů u Ondrušové koresponduje s výsledky, ke kterým jsem došla také.

Co se týče použití Logo-testu ve druhém výzkumu (DOBRÍKOVÁ a PČOLKOVÁ, 2012) s klienty v terminálním stadiu nemoci a s kontrolní skupinou pozůstalých, suicidálních klientů a klientů bez domova, výsledky dopadly následovně: Q4 pásma znamenající výrazně nedostatečné naplnění smyslu, zachytilo 7 klientů ze 41 klientů. Zároveň výzkum ukázal, že umírající klienti mají vyšší úroveň naplnění smyslu, než klienti bez domova a suicidální klienti. Test odhalil, že prožívání smysluplnosti života souviselo s tím, zda klienti měli děti. V rozhovorech se mi souvislost s tím, že klienti měli děti a tím, že ve všech třech hodnotách se téma dětí objevovalo, potvrdila. Zároveň výsledek výzkumu Dobříkové a Pčolkové (2012) potvrdil mé zjištění z rozhovorů s paní G, že věřící klient má vyšší akceptaci smrti a méně emocionálního utrpení.

Poslední srovnání jsem provedla s disertační prací PROKOPA (2006), který se v rozhovorech s klienty hospice v Rajhradě zaměřil na prožívání spirituální dimenze jejich osobnosti. Stejně, jako já, Prokop postupoval z etických a praktických důvodů kvalitativní metodou. Prokop se zaměřil především na bolest a utrpení, které provází umírání a na to, jak je klienti zvládali. Jistě se s ním mohu shodnout na tom, že je potřeba v hospicích týmově realizovat péči právě o spirituální složku osobnosti umírajících. Rovněž s ním souhlasím v tom, že potřeba spolupráce zdravotního personálu a duchovních je základním předpokladem takové péče.

Ráda bych se vyjádřila ke **kladům a záporům metody v mém výzkumném šetření**. Kladem bylo zvolení polostrukturované formy vedení rozhovoru, která umožňovala autentické lidské setkání, z něhož vystupovaly výpovědi klientů. Rovněž kladně vnímám doplňování výpovědí klientů o pozorování a informace od personálu hospice. Nedostatkem by mohlo být, že nebyl použit některý standardní test, který by podpořil výsledky mého výzkumného šetření. Analýza výpovědí fenomenologickou a narativní metodou může obsahovat i jistá subjektivní zkreslení daná tím, že jsem posuzovala tyto výpovědi sama, nedocházelo k porovnání výsledku dat různými osobami nebo týmy. Na druhé straně jsem díky znalosti prostředí měla značnou, zkušeností nabytou, citlivost vůči zkoumaným

fenoménům a kontextu. V zásadě se klady a zápory volby metody vzájemně mohou kompenzovat. Závěry kvalitativní formy výzkumného šetření mohou vhodně rozšířit závěry získané pomocí testových metod, které je často se staršími nebo umírajícími lidmi problematické validně získat.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem chtěla zjistit, jak naplňují klienti hospice tvůrčí, zážitkové a postoje hodnoty dle logoterapie V. E. Frankla. Výzkumné šetření jsem realizovala pomocí kvalitativní metody polostrukturovaného rozhovoru, který byl doplněn pozorováním, analýzou spontánních produktů a informacemi od personálu hospice.

V teoretické části práce jsem nejprve zmapovala oblast hospicové péče. Tuto oblast jsem popisovala v kontextu kvality života a problematiky diskutované euthanázie. Výstup vedl k závěru, že hospicová péče je odpovědí na otázku euthanázie. Hospicová péče naplňuje kvalitu života umírajícího člověka praktickým způsobem. Objektivní potřeby umírajícího i jeho subjektivní potřeby ve vztahu k životní spokojenosti, k potřebě naplňování smyslu života, jsou hospicovou péčí ve vysoké míře saturovány. Myšlenka euthanázie ztrácí v tomto kontextu svoji legitimitu. V závěru kapitoly jsem upozornila na možné problémy; na syndrom vyhoření a nebezpečí moci, se kterými jsem se osobně setkala při mém pobytu v hospici Dobrého Pastýře. Problémy tohoto typu se mohou vyskytovat napříč pomáhajícími profesemi, proto jsem považovala za důležité na tyto fenomény upozornit.

V teoretické části jsem dále pokračovala zmapováním logoterapeutických hodnot ve smyslu V. E. Frankla a základů, z nichž tyto hodnoty vycházejí. Srovnávala jsem zde také to, jak chápe tyto hodnoty V. E. Frankl a jiní autoři zaměřující se na problematiku hledání smyslu života a na problematiku logoterapie. Toto teoretické mapování obou problematik, hospicové péče a pochopení významu logoterapeutických hodnot, se stalo teoretickým východiskem pro mou práci.

V práci jsem dále předložila ideový plán výzkumného šetření, který zahrnoval jak specifikaci problému a cíle, tak hlavní výzkumné otázky, na které jsem hledala odpovědi. Tento plán dále zahrnoval volbu metody, kterou jsem popsala podrobně v kapitole 3.5 Metody. Konkrétně jsem zde popsala průběh rozhovorů dle základních metodologických principů fenomenologické metody a narativního přístupu. Vyložila jsem zde způsob zpracování, analýzy dat a způsob jejich validizace, kterou jsem doložila zobecnitelnost zjištění.

Ve výzkumné části práce jsem předložila výsledky analýz výpovědí klientů. Závěry byly zformulovány pomocí deskripce, resp. vznikem kategorií, do kterých jsem výpovědi zařadila podle jejich typičnosti a četnosti. Každou kategorií v daných hodnotách jsem zvlášť popsal a doložila konkrétními výňatky z výpovědí klientů. V dílčích závěrech ke každým hodnotám a v kapitole 5 Závěr výzkumného šetření jsem sumarizovala obsahové stránky výpovědí náležící celé skupině sledovaných hodnot. Všimla jsem si specifík jednotlivých klientů a také výpovědí, kde se mohla jevit možnost „nerealizace“ daných hodnot. To se týkalo hodnot postojových, kde projevy určitého zoufalství a negativního vnímání situace mohlo evokovat předčasný závěr o tom, že klient tuto možnost nezrealizoval. Ukázalo se až v průběhu rozhovoru, že smysl byl teprve hledán a také nalézán. Dialog otevíral nové horizonty smyslu, a sám smysl poskytoval. Postojové hodnoty se nakonec ukázaly jako zrealizovány, naplněny. Významnou součástí výzkumného šetření bylo hledání existence „jasnozřivosti“ a „průzračnosti“ ve výpovědích klientů. „Zprůhlednění“ smyslu a projevy „jasnozřivosti“ jsem objevila u jedné věřící klientky, kde se jí smysl situací otevíral opravdu zvláštním, specifickým způsobem. To jsem doložila příklady z jejích výpovědí. Tuto oblast, kterou jsem nazvala hodnoty víry, jsem zařadila mimo tři základní zkoumané druhy hodnot. Všechny tyto druhy hodnot jsou obsaženy v samotné hodnotě víry, resp. jsou v ní realizovány, a to specifickým způsobem. Do této podkapitoly jsem zařadila krátký vstup do problematiky existenciální a funkcionální víry a vůle k „nejvyššímu smyslu“.

V kapitole 5 Závěr výzkumného šetření jsem srovnávala výsledky svého výzkumného šetření s jinými výzkumy. Vyplynulo především, že pro podobně zvolené účastníky výzkumného šetření nebo výzkumů nejsou vhodné dotazníky, ale osvědčuje se mnou zvolená metoda polostrukturovaného rozhovoru, doplněná o pozorování. Rovněž se potvrdilo, že omezení, ve kterém se umírající nacházejí, není na překážku v realizaci smyslu. Potvrzují to také srovnávací výzkumy. Ve zvolené metodě polostrukturovaného rozhovoru jsem viděla nejen klady, ale i zápory, které jsem v kapitole specifikovala. Dále jsem zde odpověděla na výzkumné otázky a sumarizovala svá zjištění.

V této práci jsem došla k potvrzení toho, že klienti hospice prožívají všechny uvedené hodnoty dle V. E. Frankla. Významnost postojových hodnot se ukazuje především během rozhovoru, v dialogu. „Jasnozřivost“ a „průzračnost“ jsem ve výpovědích věřící klientky zaznamenala, a to specifickým způsobem.

Tato práce může povzbudit personál hospice ve službě a pomoci umírajícím, může přinést naději, že jejich práce má smysl. Má smysl pomáhat realizovat klientům všechny hodnoty dle logoterapie. Klienti na tuto pomoc reagují a odpovídají, jak dokládají výňatky z konkrétních rozhovorů s klienty. Práce může být povzbuzením pro příbuzné a blízké umírajících, kteří nemohou vždy být u toho, když jejich blízký umírá a možná nevědí vždy o tom, co prožívají. Tato práce může být povzbuzením i pro samotné klienty, kteří se s touto prací mohou seznámit.

Co se týče predikce určitého vývoje v této oblasti, domnívám se, že budou diskuse o formách péče o stárnoucí a umírající lidi, vzhledem ke stárnoucí populaci, velice aktuální. První náznaky diskursu ve společnosti již v současnosti probíhají a do budoucna očekávám ještě vyšší zájem o tuto problematiku. Výsledky této práce tak mohou přispět k odpovědím na tato témata, jak a proč o umírající pečovat.

Seznam literatury

- ATKINSON, R. L., ATKINSON R. C., SMITH E. E., BEM D. J. aj. *Psychologie*. 2. vyd. Přel. Erik HERMAN, Miroslav PETRŽELA a Dagmar BREJLOVÁ. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640-3.
- BALCAR, K. K hodnotě svobody. Psycho-noologická studie. In: NANIŠTOVÁ, E. a FOTTA, P. (ed.) *Existenciálne významné hodnoty v osobnom, spoločenskom a kultúrnem kontexte*. Trnava: Filozofická fakulta, Trnavská univerzita, 2010, s. 19-26. Identifikační číslo neuvedeno.
- BALCAR, K. Téma víry v poradenství a terapii. In: *Osobnosť a rodina v problémovej situácii*. Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava: CPSS, 1996, s. 13-16. Identifikační číslo neuvedeno.
- BAŠTECKÁ, B. a GOLDMANN, P. *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-550-4.
- BIBLE *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. 16. vyd. Český ekumenický překlad. Praha: ČBS, 2006. ISBN 80-85810-44-1.
- BUBER, M. *Já a Ty*. 3. vyd. Přel. Jiří NAVRÁTIL. Praha: Kalich, 2005. ISBN 80-7017-020-4.
- COVEY, S. R. *8. Návyk. Od efektivnosti k výjimečnosti*. Přel. Aleš LISA. Praha: Management Press, 2006. ISBN 80-7261-138-0.
- DOBRÍKOVÁ, P. a PČOLKOVÁ, D. Zmysel života z pohľadu zomierajúcich pacientov. *Paliatívna medicína a liečba bolesti*. 2012, roč. 5, č. 3, s. 1-3. ISSN 1337-6896.
- FRANKL, V. E. *A přesto říci životu ano. Psycholog prožívá koncentrační tábor*. 2. oprav. vyd. Přel. Josef HERMACH. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006a. ISBN 80-7192-848-8.
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Přel. Vladimír JOCHMAN. Brno: Cesta, 2006b. ISBN 80-7295-085-1.

- FRANKL, V. E. *Psychoterapie a náboženství. Hledání nejvyššího smyslu*. 8. vyd. Přel. Ladislav KOUBEK, Jiří VANDER. Brno: Cesta, 2006c. ISBN 80-7295-088-6.
- FRANKL, V. E. *Psychoterapie pro laiky*. Přel. Vladimír SMÉKAL. Brno: Cesta, 1998. ISBN 80-85319-80-2.
- FRANKL, V. E. *Vůle ke smyslu. Vybrané přednášky o logoterapii. S příspěvkem Elisabeth S. Lukasové*. Přel. Vladimír JOCHMAN. Brno: Cesta, 2006d. ISBN 80-7295-084-3.
- FRANKL, V. Grundriss der Existenzanalyse und Logotherapie. In: FRANKL, V., von GEBSATTEL, V. E. a SCHULTZ, H. J. (Hrsg.) *Handbuch der Neurosenlehre und Psychotherapie. Band III.*, s. 663-736. München: Urban und Schwarzenberg, 1959. Identifikační číslo neuvedeno.
- GRÜN, A. *Kdybych měl už jen jeden den života*. 2. vyd. Přel. Josef HERMACH. Kostelní vydrži: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-190-2.
- GRÜN, A. *Smrt není konec: co nastane po smrti?* Přel. Bohuslava A. T. LORMANOVÁ. Praha: Paulínky, 2010. ISBN 978-80-7450-009-1.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. 2. přeprac. vyd. Praha: Galén, 2007. ISBN 978-80-7262-471-3.
- HAWKINS, P. a SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*. Přel. Helena HARTLOVÁ. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-715-9.
- HECZKO, D. *Už nemohu dál; O syndromu vyhoření*. Třinec: Biblos, 2000. ISBN 80-900240-8-4.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 6. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-922-4.
- KŘIVOHLAVÝ, S. a KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-43-0.

- LUKASOVÁ, E. *I tvoje utrpení má smysl. Logoterapeutická útěcha v krizi*. Přel. Jarmila VAŠÍČKOVÁ. Brno: Cesta, 2006. ISBN 80-85319-79-9.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 80-247-1362-4.
- ONDRUŠOVÁ, J. *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1997-2.
- PLHÁKOVÁ, A. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-0871-3.
- POLKINGHORNE, D. E. Narrative Therapy and Postmodernism. In: ANGUS, L. E. a McLEOD, J. (eds.) *The Handbook of Narrative and Psychotherapy. Practice, Theory and Research*. London: Sage, 2004, s. 53. ISBN 0-7619-2684-4.
- PROCHASKA, J. O. a NORCROSS, J. C. *Psychoterapeutické systémy. Průřez teoriemi*. 4. vyd. Přel. Jiří ŠTĚPO. Praha: Grada, 1999. ISBN: 80-7169-766-4.
- SAUNDERS, C. M. *Cicely Saunder. Selected Writings 1958 - 2004*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN: 0198570538.
- STUDENT, J. CH., MŮHLUM, L. a STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péči*. Přel. Marek ZIKMUND. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2006. ISBN 80-7319-059-1.
- SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-307-4.
- SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?* Kostelní Vydří: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4107-9.
- ŠAMÁNKOVÁ, M., LEBEDOVÁ, Z., VÍCHOVÁ, J., KOLÁČNÁ, T. aj. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci aplikované v ošetrovatelském procesu*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3223-7.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled sociální psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0929-1.

TAVEL, P. *Smysl života podle Viktora Emanuela Frankla. Potřeba smyslu života. Přínos Viktora E. Frankla k otázce smyslu života.* Praha/Kroměříž: Triton, 2007. ISBN 80-7254-915-4.

VÁVROVÁ, S. *Doprovázení v pomáhajících profesích.* Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0087-1.

Internetové zdroje:

PROKOP, M. *Spiritualita umírajících pacientů* [online]. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Lékařská fakulta, Ústav lékařské etiky, 2006. Vedoucí disertační práce: Marta Munzarová. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/21938/lf_d/.

RŮŽIČKA, J. Empatické vyvozování, vrozumění, vrozumívání. In: PVŠPS. *PVŠPS.cz* [online]. Praha: PVŠPS, ©2011, 27. dubna 2011 [cit. 2013-03-26]. Dostupné z: http://www.pvpsps.cz/data/document/20110427/vrozumivani_ruzicka.pdf?id=663.

VIKTOR FRANKL INSTITUTE What is Logotherapy and Existential Analysis? *Logotherapy.univie.ac.at* [online]. Vídeň: Viktor Frankl Institute, ©2011 [cit. 2013-03-26]. Dostupné z: <http://logotherapy.univie.ac.at/e/logotherapy.html>.

PŘÍLOHY:

Příloha č. I.

Otázky polostrukturovaného rozhovoru pro ženy (analogicky otázky byly upraveny pro muže)

TVŮRČÍ

- 1. Co byste řekla, že jste ve Vašem životě užitečného vykonala (vytvořila, udělala, dokázala)?**
2. Z čeho, co se Vám povedlo, máte radost, na co jste hrdá?
3. Co považujete za svůj životní úspěch?
4. Jak jste to dokázala?
5. K čemu to bylo dobré?
- 6. Čemu se zde ráda věnujete?**
7. Co děláte teď?
8. Co dobrého to přináší?
- 9. Co byste chtěla ještě uskutečnit?**
10. Co musíte nebo máte ještě vykonat?
11. Co byste považovala za úspěch?

POSTOJOVÉ

- 1. Můžete mi povědět o takové situaci z Vašeho života, která byla pro Vás těžká a nemohla jste ji nijak změnit?**
2. Co jste tehdy prožívala?
3. Jak jste se zachovala?
4. Co Vám vadilo?

5. Co Vám pomohlo?
6. Jaké ponaučení byste z Vaší zkušenosti chtěla nabídnout ostatním svým blízkým, přátelům, mladším i starším lidem, lidem v podobné situaci?
- 7. Jak prožíváte svou současnou situaci, kterou nyní procházíte?**
8. Co Vás v ní nejvíce trápí, co je v ní pro Vás nejtěžší?
9. Co Vám naopak pomáhá?
10. Co byste řekla, že od Vás tato situace žádá?
11. Nacházíte nějaký důvod, smysl v tom, co se nyní děje?
12. Jak tomu rozumíte, co to pro Vás znamená?
- 13. Chtěla byste ve svém životě něco změnit?**
14. Co vidíte ve své budoucnosti jakou svou úlohu, životní úkol sama pro sebe nebo i před druhými?
15. Co by Vás povzbudilo?

ZÁŽITKOVÉ

- 1. Povězte mi, prosím, o Vašem nejkrásnějším zážitku, kdy jste se cítila spokojená a šťastná.**
2. Jaké další pěkné zážitky jste v životě prožívala?
- 3. Co v současnosti zažíváte krásného nebo hlubokého, co Vás oslovuje?**
4. Co Vás v této době dělá šťastnou, co Vám přináší radost?
- 5. Co hezkého a zajímavého byste ještě ráda zažila?**
6. Co by Vás potěšilo, povzbudilo, dodalo Vám radost ze života?

Příloha č. II.

Informovaný souhlas účastníka: nevyplněná předloha

Informovaný souhlas účastníka

Pan/paní....., r.č....., narozen/-a....., souhlasí s účastí na výzkumu za účelem bakalářské práce s názvem „Tvůrčí, zážitkové a postojoyé hodnoty ve výpovědích klientů hospice“.

Výzkum spočívá v rozhovorech s účastníkem, který se nahrává na diktafon, ze kterého bude proveden přepis do písemné podoby a z něho budou vybírány podklady do bakalářské práce. V rámci etických pravidel veškeré pořízené záznamy jsou výhradně pro potřeby bakalářské práce a kromě autorky bakalářské práce, Gabriely Javornické, r.č. 695908/0095, narozené 8.9.1969, konzultantky a vedoucího práce do nich nikdo nebude nahlížet.

Veškeré osobní údaje, jako jsou jména, data narození, bydliště nebudou v práci uváděna.

Účast na výzkumu je dobrovolná, účastník rozumí povaze a důsledkům výzkumu. Účastník má právo od výzkumu kdykoli odstoupit.

Účastník výzkumu:

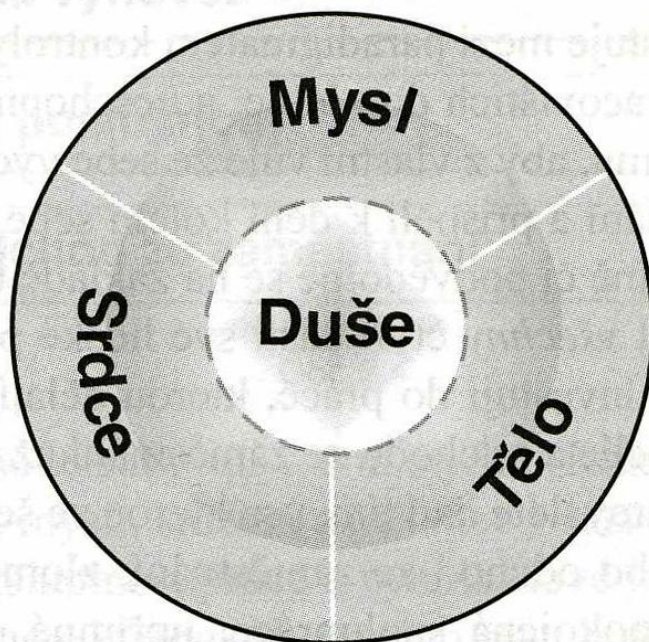
.....

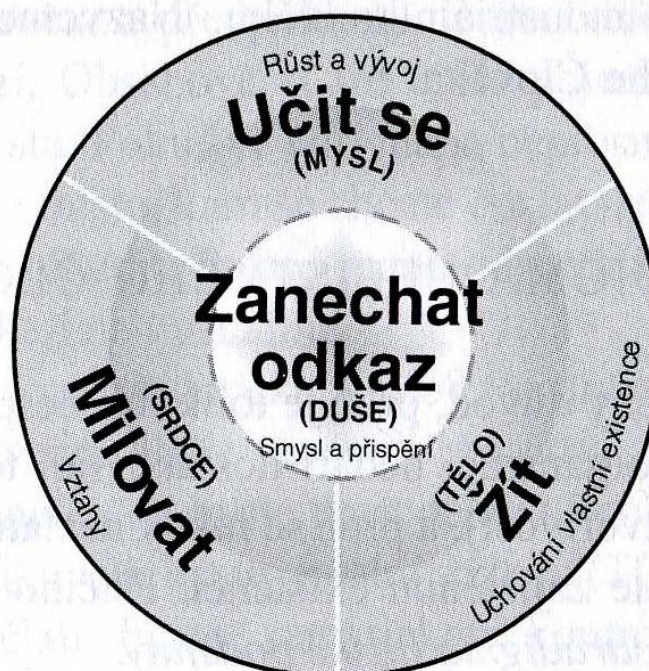
Příloha č. III.

Teorie potřeb Covey

PARADIGMA CELISTVÉHO ČLOVĚKA

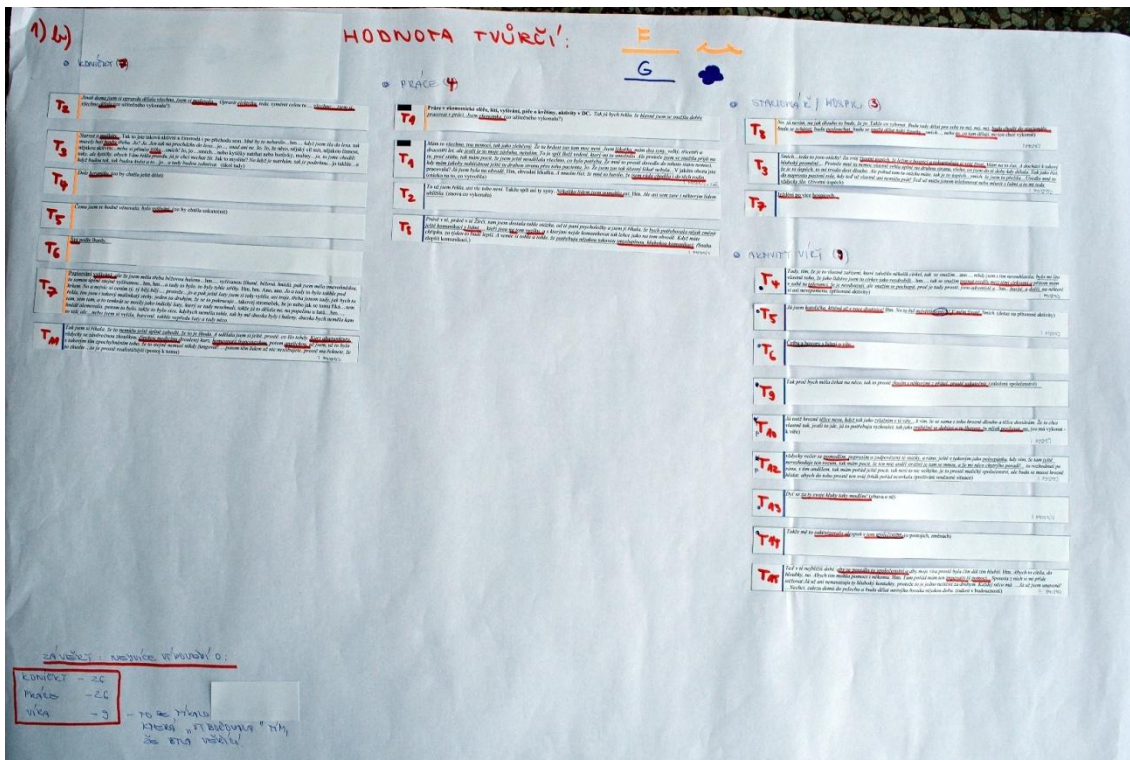
ČTYŘI POTŘEBY LIDÍ

Příloha č. IV.

Flipchartové papíry s deskripcí výpovědí

a) hodnoty tvůrčí

b) hodnoty zážitkové

20) HODNOTA ZAŽITKOVÁ!

DETI / VINOVA (12)

21 ...
22 ...
23 ...
24 ...
25 ...

26 ...
27 ...
28 ...
29 ...
30 ...

31 ...
32 ...
33 ...
34 ...
35 ...

36 ...
37 ...
38 ...
39 ...
40 ...

41 ...
42 ...
43 ...
44 ...
45 ...

46 ...
47 ...
48 ...
49 ...
50 ...

51 ...
52 ...
53 ...
54 ...
55 ...

56 ...
57 ...
58 ...
59 ...
60 ...

61 ...
62 ...
63 ...
64 ...
65 ...

66 ...
67 ...
68 ...
69 ...
70 ...

71 ...
72 ...
73 ...
74 ...
75 ...

76 ...
77 ...
78 ...
79 ...
80 ...

81 ...
82 ...
83 ...
84 ...
85 ...

86 ...
87 ...
88 ...
89 ...
90 ...

91 ...
92 ...
93 ...
94 ...
95 ...

96 ...
97 ...
98 ...
99 ...
100 ...

20) HODNOTA ZAŽITKOVÁ!

DETI / VINOVA (4)

21 ...
22 ...
23 ...
24 ...
25 ...

26 ...
27 ...
28 ...
29 ...
30 ...

31 ...
32 ...
33 ...
34 ...
35 ...

36 ...
37 ...
38 ...
39 ...
40 ...

41 ...
42 ...
43 ...
44 ...
45 ...

46 ...
47 ...
48 ...
49 ...
50 ...

51 ...
52 ...
53 ...
54 ...
55 ...

56 ...
57 ...
58 ...
59 ...
60 ...

61 ...
62 ...
63 ...
64 ...
65 ...

66 ...
67 ...
68 ...
69 ...
70 ...

71 ...
72 ...
73 ...
74 ...
75 ...

76 ...
77 ...
78 ...
79 ...
80 ...

81 ...
82 ...
83 ...
84 ...
85 ...

86 ...
87 ...
88 ...
89 ...
90 ...

91 ...
92 ...
93 ...
94 ...
95 ...

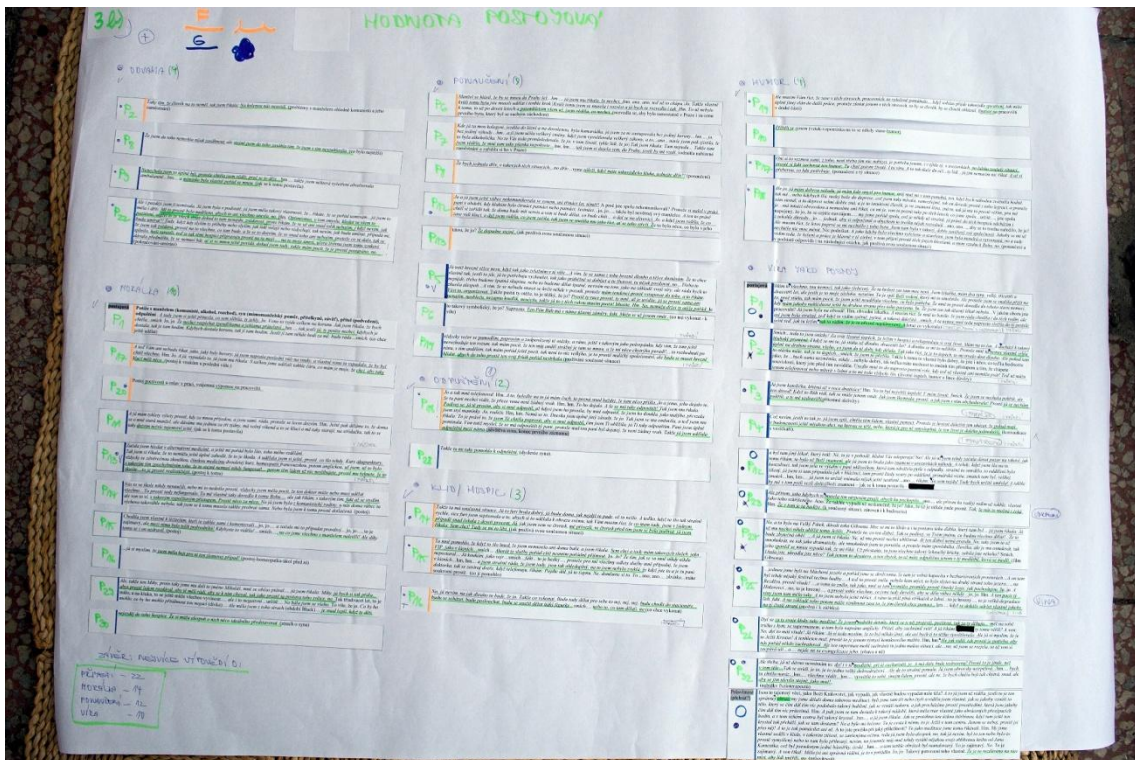
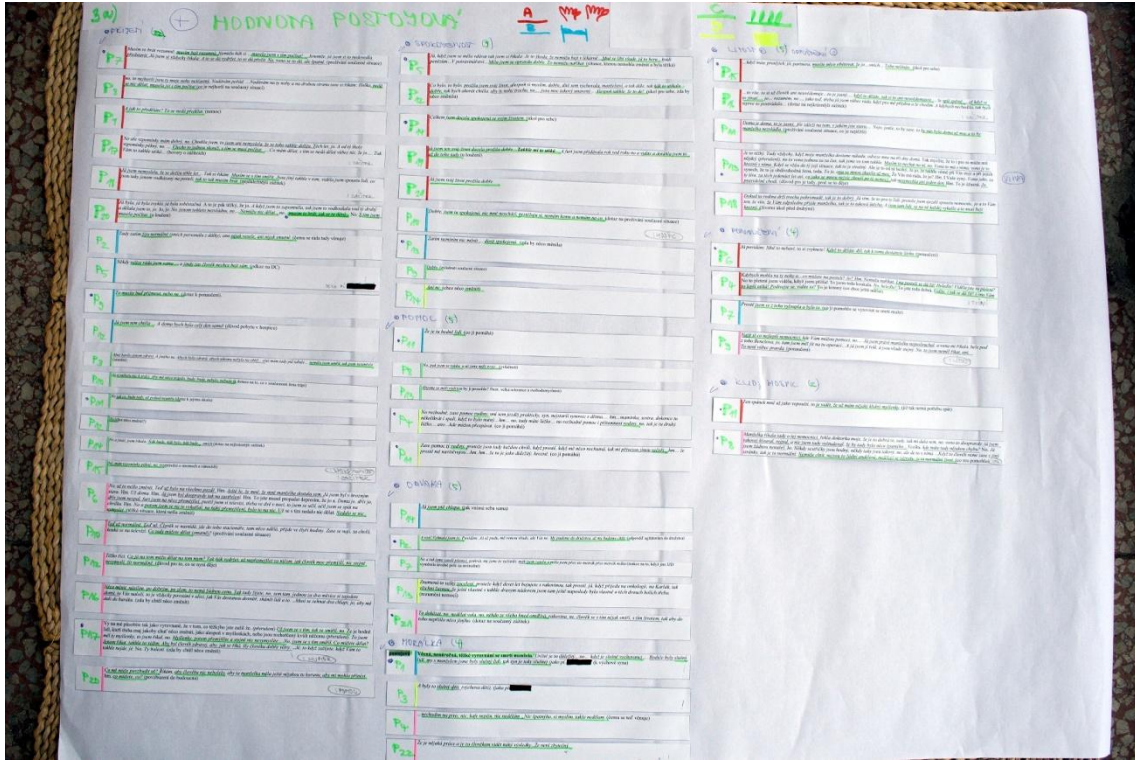
96 ...
97 ...
98 ...
99 ...
100 ...

závěr: výpočet hodnoty 0:

$$\text{DETI} = 72; \text{VINOVA} = 11; \pm 3 \text{ vřet}$$

$$\text{LIDI} = 8; \text{VĚK} = 8$$

c) hodnoty postojové

Příloha č. V. Fotografie dokumentující tvůrčí aktivity klientů

Obrázek č. 1: sv. Pavel pana E z keramiky

Obrázek č. 2: kříž z keramiky

Obrázek č. 3: tvůrčí atmosféra v Denním centru - výroba keramiky

Obrázek č. 4: šály z triček

Obrázek č. 5: květinové brože z látek

Obrázek č. 6: šály plné barev

Obrázek č. 7: „popletený“ strom

Obrázek č. 8: květinová zahrada

Obrázek č. 9: rajčátko

Prohlašuji, že uvedené fotografie č. 1-9 jsou vlastnoručně provedeny a bez souhlasu autorky bakalářské práce nesmí být uvedeny v jiném díle nebo jinak zveřejněny.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Gabriela Javornická

Studijní program: bakalářský, prezenční denní

Studijní obor: psychologie

Název práce: Tvůrčí, zážitkové a postojevé hodnoty ve výpovědích klientů hospice

Počet stran (bez příloh): 85

Celkový počet stran příloh: 15

Počet titulů české literatury a pramenů: 35

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 4

Počet internetových odkazů: 3

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.

Rok dokončení práce: 2013

**Posudek vedoucího bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: **Gabriela Javornická**

Obor studia: **Psychologie**

Název práce: **Tvůrčí, zážitkové a postoje hodnoty ve výpovědích klientů hospice**

Vedoucí /oponent práce: **doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.**

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): **85**

Počet stránek příloh: **15**

Počet titulů v seznamu literatury: **35 českých + 4 zahraniční**

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	1			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	1			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	1			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	1			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- Vyložte pojem „Franklův nitkový kříž“ a zdůvodněte svou polemiku s jeho výrazem „zoufalství“ jakožto protikladu „smyslu“.
- Vyložte Franklovy obtížně převoditelné pojmy „jasnozřivosti“ člověka a „průzračnosti“ světa jako následku smysluplně zpracovaných ztrát či postižení.
- Uveďte, co prospěšného – mimo odborný přínos pro Vaši práci – jste v kontaktech se zkoumanými osobami získala Vy, popřípadě zda jste pozorovala i něco, čím mohl být váš vzájemný kontakt prospěšný i jim.

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autorka po celou dobu výborně spolupracovala na tvorbě svého výzkumného projektu, na jeho realizaci i na tvorbě textu bakalářské práce. Navzdory několika drobným písařským nesrovnalostem, které však ani ve svém úhrnu nemohou ovlivnit hodnocení práce, je celá studie po formální stránce zpracována velice kvalitně.

Předloženou studii pokládám za metodologicky vzorný příklad kvalitativního výzkumného šetření. Při zpracování teoretických východisek, při praktickém získávání výpovědi od klientů hospice i při jejich výzkumném zpracování autorka prokázala značnou samostatnost a vynalézavost a osvědčila přitom i praktickou schopnost empatického vedení rozhovoru v psychologicky nesporně náročných podmínkách svého šetření. Věcná omezení své práce dokáže kriticky reflektovat a svůj zvolený postup přitom zdůvodnit a obhájit.

Soudím, že tato závěrečná práce vytvořená k dosažení bakalářské hodnosti by svou odbornou úrovní, rozsahem vykonané práce i teoreticky kvalitním a metodologicky kritickým zpracováním výsledků obstála i jako práce diplomní.

Doporučení k obhajobě: **doporučuji** / ~~nedoporučuji~~*

Navrhovaná klasifikace: **výborně**

Datum, podpis: 2. května 2013

*
nehodící se, škrtněte

**Posudek oponenta bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Gabriela Javornická

Obor studia: psychologie

Název práce: Tvůrčí, zážitkové a postojevé hodnoty ve výpovědích klientů hospice

oponent* práce: doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 95

Počet stránek příloh: 15

Počet titulů v seznamu literatury: 39 + 3

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		2		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	1			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

--	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – nespěš/a

Vyváženost teoretické a praktické části
v daném tématu

		2		
--	--	---	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost
výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

	1			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Co jsou tvůrčí, co zážitkové - a co postojoyé hodnoty?
Jak se otázka životního smyslu jeví v oblasti paliativní péče v zařízení hospicového typu?
Jaké významné výsledky se ukázaly ve výzkumném šetření?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autorka předložila k posouzení rozsáhlou bakalářskou práci, která se zabývá problematikou paliativní péče. Po popisu hospicové péče, se zabývala teoretickými východisky z logoterapie. Následuje poměrně rozsáhlý úvod do výzkumného šetření (s. 24 – 34). Poté následuje vlastní výzkumné šetření a závěry tohoto šetření. Text je doplněn souborem příloh. K práci lze vznést některé drobnější připomínky. Za prvé je to rozsah práce, který značně překračuje nejen rozsah bakalářských, ale i diplomových prací. Zcela jistě bylo možné prokrátit úvod k výzkumu a některé další části textu. Druhým problémem je, že do empirické části jsou vkládány výkladové partie, které by bylo vhodnější situovat do části teoretické. I když je text psán čtivě a korektury jsou poměrně pečlivé, občas se v textu objevuje věty typu který.. které.. a na s. 48: “Výpovědi klientů se týkali také jejich koníčků.”

Za připomínku, kterou je nutno objasnit při obhajobě, je užití obratu *hodnoty postojů*, který je občas zaměňován výrazem *hodnotové postoje*, přičemž z textu není příliš jasné, co pod tím autorka míní (s. 23, 63, 66, 75, 76, 79, 80 atd.). Postoje samotné jsou hodnotové vztahy či vztahy k hodnotám, pak se zdá, že jde o jistý pleonasmus – a například již subkapitola Hodnoty postojové na s. 23 naznačuje, že by bylo možné zvolit přesnější označení (z textu lze usoudit, že jde zřejmě o postoje ke smyslu života etc.). Přes uvedené připomínky je nutné konstatovat, že jde o pečlivě koncipovanou, přísně rozvrženou a významnou práci, která otevírá jedny z nejtěžších otázek lidského bytí – otázku smrti a umírání, resp. hledání smyslu života i v období závěru života. Text umožňuje výborný vhled do sledované problematiky. Jelikož práce bohatě splňuje požadavky na bakalářské práce, lze ji doporučit k obhajobě.

Doporučení k obhajobě: doporučuji
Navrhovaná klasifikace: výborně
Datum, podpis: 15. 5. 2013

doc. PhDr. Jaroslav Kořan